

Martin Kornel, Jiří Valdhans (eds.)

DNY PRÁVA 2019

DAYS OF LAW 2019

Část IX.

SVÉPRÁVNOST

NEZLETILÝCH DĚTÍ A JEJICH

PARTICIPAČNÍ PRÁVA

Sborník z konference

MASARYKOVA
UNIVERZITA

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO SCIENTIA

DNY PRÁVA 2019 – DAYS OF LAW 2019

Část IX. – Svěprávnost nezletilých dětí
a jejich participační práva

Martin Kornel, Jiří Valdhans (eds.)

Masarykova univerzita
Brno 2022

Recenzentka:
prof. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D.

© 2022 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0242-8 (online ; pdf)

Obsah

Svéprávnost nezletilých a uzavření smlouvy o přepravě osoby	7
<i>Ondřej Frinta</i>	
Svéprávnost nezletilých a porušení smlouvy o přepravě osoby	25
<i>Dita Frintová</i>	
Participační práva dítěte ve vazbě na změnu pohlaví	41
<i>Petra Kotková</i>	
Právní postavení dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu.....	57
<i>Denisa Kotroušová</i>	
Procesné postavenie mladistvého zamestnanca v civilnom procese..	78
<i>Miroslava Kušnířiková</i>	
Participačné práva maloletého dieťaťa v konaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností.....	89
<i>Ivana Zmeková</i>	

Svéprávnost nezletilých a uzavření smlouvy o přepravě osoby

Ondřej Frinta

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Abstract in original language

Soukromoprávním základem přepravy osob je smlouva o přepravě. K jejím specifikům patří (mimo jiné) předem daný způsob jejího vzniku, přinejmenším pokud jde o smlouvy uzavírané v rámci veřejné osobní dopravy silniční a drážní, podřízené režimu vyhlášky č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční osobní dopravu. Stat' se zaměřuje na specifikta spojená s uzavřením smlouvy ze strany nezletilých, kteří dosud nenabýli plné svéprávnosti. Pozornost je věnována především nástupu nezletilého do vozidla vzhledem k různým stupňům jeho rozumové a volní vyspělosti.

Keywords in original language

Svéprávnost; nezletilý; vznik; smlouva; přeprava; nástup; dopravní prostředek.

Abstract

The basis of passenger transport in private law is a contract of carriage. Its specifics include, inter alia, a predetermined manner of its formation, at least in respect of contracts concluded within the framework of public passenger transport by road and rail, subject to the regime of regulation No. 175/2000 Coll. The article focuses on the specifics associated with the conclusion of contracts by minors who have not yet acquired full legal capacity. Attention is paid primarily to the boarding of the minor into the vehicle due to different degrees of its intellectual and voluntary maturity.

Keywords

Legal Capacity; Minor; Formation; Contract; Carriage; Boarding; Means of Transport.

1 Obecně

Využívání služeb veřejné hromadné dopravy se stalo neoddělitelnou součástí života většiny populace.¹ V této souvislosti není nijak překvapující konstatování, že veřejnou hromadnou dopravou cestují nejen cestující dospělí, ale také nezletilí (ať už samostatně, nebo s doprovodem starší osoby). Ovšem právě tato kategorie cestujících vzbudila v nedávné době zvýšenou pozornost široké veřejnosti, a to v rámci debaty nad tzv. „dětskými dluhy“. Podle údajů zveřejněných Exekutorskou komorou ČR se k 1. květnu 2019 nachází v ČR v exekuci celkem 3 476 nezletilých,² při čemž podle dostupných zpráv³ je původní příčinou převážné většiny těchto dluhů jízda bez platné jízdenky nezletilého některým z prostředků veřejné hromadné dopravy.⁴ Z tohoto důvodu se jeví jako vhodné zabývat se problematikou smlouvy o přepravě osoby ve vztahu k cestujícím, který je nezletilý, resp. k cestujícím, který (dosud) není plně svéprávný. Svéprávnost nezletilého (resp. její rozsah) je z pohledu smlouvy o přepravě osob významná jak v okamžiku uzavření (vzniku) smlouvy, tak i později, pokud jde o plnění (či naopak o porušení) povinností z této smlouvy vzniklých. Účelem této stati je zkoumat svéprávnost nezletilého – v návaznosti na její nikoliv plný rozsah – v souvislosti s uzavřením smlouvy o přepravě.

¹ Pro ilustraci lze uvést, že např. v roce 2018 bylo přepraveno celkem 536 949 000 osob (souhrnně v dopravě železniční, autobusové a letecké). V podrobnostech srov. <https://www.sydos.cz/cs/ctvletp.htm> [cit. 26. 11. 2019].

² Konkrétně ve věkové kategorii 0 až 14,99 let jde o 2 213 nezletilých (což představuje 0,13 % z celkového počtu 1 693 060 nezletilých v ČR) a ve věkové kategorii 15 až 17,99 let jde o 1 263 nezletilých (což představuje 0,45 % z celkového počtu 282 061 nezletilých v ČR). Srov. <https://statistiky.ekcr.cz/docs/statisticky-list-VII.pdf> [cit. 26. 11. 2019].

³ Tak např. v Praze bylo proti nezletilým původně vedeno celkem 164 exekucí proti nezletilým do 15 let věku, při čemž u všech se jednalo o exekuce dluhu za jízdu bez platné jízdenky. Srov. Dětských exekucí zbývá jen 40. In: *METRO*. 16. 9. 2019, s. 3.

⁴ V podrobnostech k jednotlivým druhům dětských dluhů a jejich možným řešením srov. FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl první: obecné poznatky a jednotlivé druhy dluhů. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 21, s. 725 a násl., dále FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770 a násl. a konečně FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl třetí: pohled praktický, morální, procesní, komparační a aktuální návrhy legislativního řešení. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 23–24, s. 807 a násl.

2 Základní východiska

2.1 Svěprávnost nezletilých

Svěprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, tj. právně jednat (§ 15 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále také jako občanský zákoník či o. z.). Plně svěprávným se člověk stává zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku (§ 30 o. z.).⁵ Zletilost je zároveň jedinou pevnou hranicí, kterou občanský zákoník v souvislosti s nabýváním svěprávnosti stanoví. Občanský zákoník vychází z modelu postupného nabývání svěprávnosti nezletilými v souladu s postupným rozvojem jejich rozumové a volní vyspělosti, aniž jsou stanoveny dílčí věkové hranice, jako tomu u nás bylo ve starších úpravách.⁶ Základní pravidlo je vtěleno do vyvrátitelné domněnky („*má se za to*“), že každý nezletilý, který nenabyl plné svěprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. V konkrétním případě tedy přichází v úvahu vést důkaz opaku o tom, že nezletilý má jiný rozsah svěprávnosti, než je přiměřený rozumové a volní vyspělosti nezletilých *jeho* věku (ať už má být jeho rozumová a volní vyspělost nad tímto standardem, nebo naopak pod ním).

Toto základní pravidlo je doplněno pravidly dalšími⁷, z nichž je pro účely této stati třeba zmínit zejm. § 32 o. z., podle něhož může zákonný zástupce nezletilému, který nenabyl plné svěprávnosti, udělit ve shodě se zvyklostmi soukromého života souhlas k určitému právnímu jednání nebo k dosažení určitého účelu. Tento souhlas musí být zákonným zástupcem udělen vůči (třetí) osobě, s níž má dítě právně jednat (srov. § 32 odst. 2 o. z.). Právním následkem tohoto souhlasu je, že nezletilý bude schopen v mezích souhlasu sám právně jednat (pokud to není zákonem zvlášť zakázáno). V tomto případě se tedy nejedná o domněnku, kterou by bylo případně možno vyvrátit prokázáním opaku.

⁵ Pro úplnost lze dodat, že plně svěprávným se člověk může stát také před dosažením zletilosti, a to uzavřením manželství či přiznáním (plné) svěprávnosti soudem podle § 37 o. z. (srov. § 30 odst. 2 o. z.). Z pohledu občanského zákoníku se však stále jedná o nezletilého. Kategorii (plně) svěprávných nezletilých se však tato stat' nezabývá.

⁶ Srov. např. § 11 a 12 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník či § 21 císařského patentu č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský.

⁷ Srov. § 32 až 36 o. z.

2.2 Přeprava osob (obecně)

Závazek ze smlouvy o přepravě osoby je upraven v § 2550 a násl. o. z., podle něhož se smlouvou o přepravě osoby dopravce zavazuje přepravit cestujícího do místa určení a cestující se zavazuje zaplatit jízdné. Vzhledem k tomu, že různé druhy dopravy s sebou nesou různá specifika, omezuje se právní úprava v občanském zákoníku pouze na obecná ustanovení a podrobnější úpravu přepravy osob (i věcí) přenechává jiným právním předpisům, a to zejména předpisům, kterými se stanoví přepravní řády či přímo použitelným předpisům Evropských společenství (§ 2578 o. z.). Odkaz na jiné právní předpisy se týká také problematiky uzavření smlouvy o přepravě, která je předmětem pozornosti této stati.

2.3 Okamžik vzniku smlouvy o přepravě osoby

V oblasti veřejné osobní dopravy drážní a silniční (což je právě ta oblast dopravy, v níž docházelo ke vzniku dětských dluhů) je podrobnější úprava obsažena ve vyhlášce č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční osobní dopravu (dále také jako přepravní řád či p. ř.), počítaje v to také podrobnou úpravu okamžiku vzniku smlouvy o přepravě. K uzavření smlouvy v této oblasti dopravy může dojít třemi způsoby. Za prvé, cestující, který si jízdní doklad opatřil předem, nastoupí do vozidla nebo vstoupí do označeného prostoru přístupného jen s platným jízdním dokladem (§ 3 odst. 2 p. ř.). Za druhé, cestující nastoupí do vozidla bez jízdního dokladu a jízdné zaplatí bezodkladně po nástupu do vozidla (§ 3 odst. 3 p. ř.).⁸ V tomto případě tedy smlouva nevzniká již samotným nástupem, nýbrž teprve zaplacením jízdného po nástupu (ke vzniku smlouvy je v tomto případě třeba splnění obou předpokladů kumulativně). Za třetí, cestující nastoupí do vozidla, aniž si jízdní doklad zakoupil předem a nezakoupí si ho ani bezodkladně po nástupu do vozidla (tzv. černý pasažér). V tomto případě přepravní řád výslovně neřeší, zda smlouva o přepravě vznikla čili nic, stanoví však, že takový cestující se považuje za cestujícího,

⁸ V tomto případě je ještě možno rozlišit, zda dopravce umožnil cestujícímu zakoupení jízdního dokladu předem nebo nikoliv. Pokud cestující neměl možnost si jízdní doklad zakoupit předem, pak platí po nástupu do vozidla pouze jízdné. Pokud však dopravce umožnil cestujícímu zakoupení jízdenky předem (tj. před nástupem do vozidla), cestující si jízdenku nezakoupil a přesto do vozidla nastoupil, pak zaplatí jízdné s přírážkou, pokud dopravce zajišťuje prodej jízdenek také ve vozidle (§ 7 odst. 5 p. ř.).

který se z příčin na své straně neprokázal platným jízdním dokladem.⁹ K tomu lze poznamenat, že i v tomto případě je smlouva o přepravě uzavřena, neboť i cestující, který nastoupí do vozidla, aniž zaplatil jízdné předem a aniž má v úmyslu ho zaplatit po nástupu do vozidla, přijímá nástupem do vozidla nabídku dopravce, která je předem daná a o níž nelze vyjednávat (a to včetně sankcí, které dopadnou na osobu, která se při přepravní kontrole neprokáže platným jízdním dokladem).¹⁰

2.4 Nástup do vozidla

Pro všechny tři případy je tedy charakteristické, že cestující nastoupí do vozidla nebo vstoupí do označeného prostoru přístupného jen s platným jízdním dokladem. Z toho ve dvou případech vzniká smlouva již dokonáním nástupu, v jednom případě pak později, teprve zaplacením jízdného ve vozidle. Je tedy zřejmé, že nástup do vozidla je pro další úvahy zcela klíčový a je proto třeba se u něj zastavit blíže.

Za prvé je třeba si povšimnout, že právní úprava přepravního řádu rozlišuje mezi nástupem do vozidla a vstupem do označeného prostoru přístupného jen s platným jízdním dokladem. Pokud jde o první možnost (nástup do vozidla), je zřejmé, jaké případy se mají na mysli. Půjde o nástup do dopravních prostředků, jakými jsou vozidla silniční (autobusy) a drážní (trolejbusy,¹¹ vlaky, lanovky).¹² Druhý případ (vstup do označeného prostoru) se týká

⁹ Srov. § 18a odst. 1 písm. c) zákona č. 111/1994 Sb., o silniční dopravě a § 37 odst. 5 písm. b) zákona č. 266/1994 Sb., o dráhách.

¹⁰ V podrobnostech srov. FRINTA, O. *Smlouva o přepravě osoby v novém soukromém právu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 156 a násl., z judikatury např. nálezu Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 33/2000 či rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR sp. zn. 1 As 34/2010.

¹¹ K pojetí trolejbusu jako drážního vozidla srov. zejm. § 43 zákona č. 266/1994 Sb., o dráhách a § 66 vyhlášky č. 177/1995 Sb., kterou se vydává stavební a technický řád drah. V podrobnostech pak FRINTA, op. cit., s. 51.

¹² Pro účely přepravního řádu bude na místě extenzivní výklad pojmu vozidlo, neboť např. v rámci systému Pražské integrované dopravy jsou provozovány také přívozy (přeprava cestujících probíhá plavidly), takže je možné, že na plnění jedné přepravní smlouvy (uzavřené v režimu přepravního řádu) se bude v rámci integrace podílet také doprava vodní. Vozidlem (tj. dopravním prostředkem určeným k přepravě osob a věcí po souši) tak bude třeba rozumět také plavidlo (tj. dopravní prostředek určený k přepravě osob a věcí po vodě). K tomu srov. § 46 a násl. p. ř., § 6 zákona č. 194/2010 Sb., o veřejných službách v přepravě cestujících a o změně dalších zákonů a odst. 10 preambule a čl. 1 odst. 2 nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1370/2007, o veřejných službách v přepravě cestujících po železnici a silnici a o zrušení nařízení Rady (EHS) č. 1191/69 a č. 1107/70.

pražského metra,¹³ v němž si cestující neoznačují jízdenky přímo v jednotlivých vozech, nýbrž před vstupem do označených částí stanic.¹⁴

Za druhé je třeba položit otázku, kdy přesně je splněn předpoklad vyžadovaný přepravním řádem pro vznik smlouvy, tj. nástup do vozidla. Vzhledem k tomu, že přepravní řád uvádí v § 3 všechna slovesa v dokonavém tvaru (*nastoupí, vstoupí, nastoupení*), lze vyvodit, že pro vznik smlouvy o přepravě je podstatné až dokončení procesu nástupu. V praktickém životě to znamená, že je třeba zohlednit konkrétní okolnosti každého případu, neboť způsob nástupu do jednotlivých dopravních prostředků se může v detailech lišit.¹⁵ V obecnosti však lze konstatovat, že zásadně je třeba, aby cestující stál oběma nohama ve vozidle či oběma nohama vkročil do označeného prostoru.¹⁶

¹³ Slovy zákona jde o *dráhu speciální* [srov. § 3 odst. 1 písm. f) zákona č. 266/1994 Sb., o dráhách a též § 2 písm. a) p. ř.].

¹⁴ Tento prostor je v metru vymezen bílou nepřerušovanou čarou na podlaze. Pro úplnost lze dodat, že tento režim se týká také pražské lanové dráhy na Petřín a v budoucnu též přepravního prostoru zastávky autobusů (Praha) Letiště. V podrobnostech srov. čl. II odst. 1 písm. v) Tarifu Pražské integrované dopravy. Dostupné z: <https://pid.cz/ke-stazeni/?type=tarif> [cit. 26. 11. 2019].

¹⁵ V této souvislosti lze poukázat na subtilní problém nástupních schůdků železničních osobních vozů. V případě starších typů vozů (s ručně ovládanými dveřmi, např. typ A150 ČD) se nastupuje (zpravidla) po třech pevných kovových schodech, které jsou však umístěny vně vozu na jeho rámu (tj. nikoliv uvnitř vozu). V případě modernějších typů vozů (s automaticky ovládanými dveřmi, např. typ Ampz146 ČD) se nastupuje (zpravidla) také po třech schodech, z nichž však pouze první je umístěn vně vozu (a vyklápí se současně s otevřením dveří), další dva schody se pak již nacházejí uvnitř vozu. Z toho plyne, že v případě vozů, jejichž nástupní schody jsou všechny umístěny vně vozu, je nástup cestujícího dokončen teprve v okamžiku, kdy stojí oběma nohama na podlaze vozu, a teprve tímto okamžikem vzniká smlouva o přepravě. V případě, kdy vně vozu je umístěn pouze první schod, je situace složitější. Na jednu stranu lze uvést, že okamžikem, kdy cestující stojí oběma nohama na druhém schodu (který je již uvnitř vozu), se cestující nachází uvnitř vozu, a tudíž je nástup *do vozidla* ukončen. Na stranu druhou je však možno uvést, že v tomto prostoru cestující nemůže setrvat (přínejmenším z důvodu vlastní bezpečnosti – hrozí úraz při zavírání dveří) a musí se přesunout na schod třetí a z něj pak na hlavní podlahu vozu, tj. proces nástupu trvá i po té, co se cestující nachází ve vozidle. Podle názoru autora je v tomto (a obdobných) případech třeba lišit mezi *nástupem do vozidla* a *dalším pohybem cestujícího v přepravním prostoru vozidla*. Nástup do vozidla je ukončen již okamžikem, kdy se cestující nachází oběma nohama uvnitř vozidla, z důvodu vlastní bezpečnosti či z důvodu nástupu dalších cestujících však musí *postoupit dále do vozidla*. Tento postup dále do vozidla se podle jeho konstrukce někdy odehrává již bez překonání schodů, jindy je třeba ještě schody překonat. Od okamžiku, kdy se však cestující nachází uvnitř vozidla, je *nástup do vozidla* dokonán a v tomto okamžiku také vzniká smlouva o přepravě.

¹⁶ Neplyne-li z dalšího textu jinak, rozumí se dále nástupem do vozidla také vstup do označeného prostoru.

Za třetí je třeba si uvědomit, že nástup do vozidla v sobě nerozlučně spojuje dva aspekty.

První aspekt lze označit jako *aspekt fyzický*. Pro vstup do vozidla je třeba vyvinout určitou fyzickou aktivitu, určitý – vůlí indukovaný a ovladatelný – pohyb, jehož následkem dojde k přemístění člověka z prostoru vně vozidla do jeho útrobu. Někteří lidé (např. malé děti nebo osoby se ztíženou schopností pohybu a orientace) však nejsou s to takový pohyb samostatně provést. Zde nezbyvá, než aby jim při nástupu do vozidla pomohla třetí osoba (např. rodič vnese novorozence v kočárku do vozidla, např. zaměstnanec dopravce naloží cestujícího na invalidním vozíku do vozidla pomocí plošiny). V těchto případech tedy chybí fyzická aktivita osoby, která má být posléze přepravena. Lze tak položit otázku, zda jde o nástup do vozidla ve smyslu výše uvedených ustanovení přepravního řádu. Je zřejmé, že pod *nástup do vozidla* je třeba podřadit nejen situace, kdy je to sám cestující, který vyvíjí svou vlastní fyzickou aktivitu směřující k nástupu, ale také situace, kdy je tato aktivita nahrazena fyzickou aktivitou osoby jiné, jejímž cílem však je umístit osobu nepohyblivou do vozidla za účelem přepravy.

Druhý aspekt nástupu lze označit jako *aspekt rozumový*. Člověk, který nastupuje do vozidla, si musí být vědom, co činí, nejen po stránce fyzické, ale také po stránce rozumové. Zde jde především o tu skutečnost, že nástup do vozidla působí určité právní následky, tedy jde o *právní jednání*. Cestujícímu vzniknou určitá práva, ale také povinnosti. Pokud cestující své povinnosti nesplní, může na něj dopadnout sankce. Snadno si lze představit člověka, který je sice schopen fyzicky nastoupit do vozidla, avšak z důvodu nízkého věku či duševní poruchy není vůbec schopen své jednání posoudit po rozumové stránce: neví, že do vozidla se nastupuje proto, aby byl cestující přepraven na jiné místo, neví, že je třeba za to zaplatit jízdné, neví, že mu vznikají další povinnosti (např. chovat se tak, aby nebyla ohrožena jeho bezpečnost) atd. V případě takového člověka nelze vůbec uvažovat o tom, že by v jeho jednání byla přítomna rozumová složka umožňující mu pochopit (dohlédnout) právní následky nástupu do vozidla. Půjde tedy o člověka, který k danému právnímu jednání (ač je ho schopen fyzicky) není způsobilý z pohledu své rozumové vyspělosti. Takový případ bude třeba posoudit jako právní jednání

neplatné podle § 581 o. z.¹⁷ Lze si také představit případy, kdy se člověk ocitne ve vozidle, aniž k tomu vůle jeho směřovala. Tak např. člověk čekající na zastávce na svůj spoj pomůže matce přepravující dítě v kočárku nastoupit do jejího spoje; vlastník ukradené věci stíhá zloděje, který se ukryl v dopravním prostředku, kam za ním vlastník vběhne; slepý člověk vstoupí do označeného prostoru a domnívá se, že je zatím pouze v přední části vestibulu; někdo bude do vozidla fyzickým násilím zavléčen atd. Vzhledem k tomu, že přepravní řád tyto případy výslovně neřeší, je třeba aplikovat obecnou úpravu právních jednání v občanském zákoníku. Pokud jde o právní jednání učiněné jinak než slovy (konkludentně), což je také případ nástupu do vozidla, je třeba upozornit, že musí jít o způsob *nevzbuzující pochybnost* o tom, co právní osoba chtěla učinit (§ 546 o. z.). V případě člověka, který pomáhá jinému s břemenem při nástupu do dopravního prostředku, není jasné, zda vůle tohoto člověka směřuje (pouze) k pomoci jinému v rámci společenské služby, nebo zda se i tento člověk hodlá také přepravit. Pokud jeho jednání směřuje pouze k pomoci s nástupem jinému, jeho vůle se přepravit zde vůbec není dána. V případě vlastníka, který v rámci svépomoci stíhá zloděje, je zřejmé, že jeho vůle je zcela odlišná, než nástupem do vozidla uzavřít přepravní smlouvu. V případě slepého člověka, který se domnívá, že se nachází mimo označený prostor (např. si chce ve volně přístupné části vestibulu zakoupit občerstvení) a kvůli obtížné orientaci do prostoru nevědomky vstoupí, nelze vůbec uvažovat o existenci vůle do tohoto prostoru vstoupit. V případě, že někdo je do vozidla zavléčen, je dokonce zřejmé, že se tak stalo *proti* jeho vůli, takže o existenci vůle k nástupu zde vůbec nemůže být řeči. Tyto případy je tedy třeba posoudit tak, že – vzhledem k okolnostem, za nichž bylo jednáno¹⁸ – zde zcela chybí vůle směřující k nástupu do vozidla za účelem vlastní přepravy, takže půjde o právní jednání zdánlivé

¹⁷ At' už podle věty první v případě osoby, která není plně svéprávná, či podle věty druhé, pokud by šlo o osobu plně svéprávnou, avšak jednající (aktuálně) v duševní poruše, která jí činí k tomuto právnímu jednání neschopnou.

¹⁸ DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, s. 159.

podle § 551 o. z. Na tom nemůže nic změnit ani skutečnost, že právní úprava v přepravním řádu na podobné situace nepamatuje.¹⁹

3 Nezletilý a nástup do vozidla

Na základě výše uvedených obecných premis lze nyní přikročit k analýze nástupu do vozidla v případě nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti (dále jen dítě). Na rozdíl od dospělého člověka se dítě postupně vyvíjí, což platí jak o jeho vyspělosti tělesné (fyzické), tak o jeho vyspělosti intelektuální (počítaje v to rozumovou i volní složku). Tento postupný vývoj (růst) dítěte právní úprava občanského zákoníku reflektuje právě výše uvedenými ustanoveními o postupném nabývání svéprávnosti. Jako klíčová tak vystupuje otázka, od kdy je dítě schopno samostatným jednáním uzavřít smlouvu o přepravě?

Jako první se nabízí lakonická odpověď, že to bude tehdy, až to bude přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku (§ 31 o. z.). Je však zřejmé, že takovou odpověď se nelze spokojit, neboť ta vede k položení otázky další, a to, kdy je v obecnosti přiměřené rozumové a volní vyspělosti průměrně se vyvíjejících nezletilých, aby mohli samostatně uzavírat smlouvy o přepravě? Zde je třeba vzít v úvahu dva výše uvedené aspekty nástupu do vozidla. Pokud jde o *fyzický aspekt*, pak je zřejmé, že v závislosti na rozvoji dítěte mohou nastat dvě situace. Dítě buď již je schopno do vozidla nastoupit samostatně, nebo tomu tak (zatím) ještě není. Pokud jde o *rozumový aspekt*, opět mohou nastat dvě situace. Dítě buď již je schopno posoudit nástup do vozidla jako právní jednání a dohlédne alespoň v základních rysech jeho následky, nebo tomu tak (zatím) ještě není. Zde se ovšem otevírá další otázka, a to, nakolik je třeba trvat na tom, že rozumová a volní vyspělost dítěte mu musí umožnit dohlédnout skutečně všechny právní následky, které mohou čistě potenciálně nastat (v souvislosti s dětskými dluhy např. následky přirážky za jízdu bez platné jízdenky, následky doručování soudních písemností pouze zákonnému zástupci, náklady, o které

¹⁹ Z tohoto pohledu se jeví jako přiléhavější právní úprava obsažená v již zrušené vyhlášce č. 71/1999 Sb., o přepravním řádu pro silniční dopravu osob, která ve svém § 3 odst. 2 písm. a) požadovala pro vznik smlouvy o přepravě osoby nejen nástup do vozidla, ale také jeho neopuštění před započatím přepravy.

se dluh zvýší v případě uplatnění u soudu a po té v exekuci atd.). V tomto ohledu se v této stati vychází z toho, že dítě by mělo být natolik rozumově a volně vyspělé, že je schopno dohlédnout alespoň základní pravidla cestování veřejnou hromadnou dopravou.²⁰ Na základě těchto hledisek lze děti určitým způsobem kategorizovat (při čemž nejprve tak bude zcela záměrně učiněno bez vazby na jakékoliv věkové hranice).

Za první kategorii dětí z pohledu hodnocení nástupu do vozidla lze stanovit novorozenata, nemluvnata, batolata, zkrátka děti velmi nízkého věku. U nich je zřejmé, že nebudou mít ani schopnost sama do vozidla nastoupit (fyzický aspekt), ani nebudou schopna vést jakoukoliv úvahu o právních následcích takového nástupu (rozumový aspekt). Vzhledem k tomu, že takové dítě není po fyzické stránce schopno do vozidla nastoupit samo, nabízí se závěr, že není třeba se zásadně zabývat problematikou vzniku smlouvy o přepravě v tomto případě. Má-li však být přehled eventualit vyčerpávající, pak je třeba připomenout závěr učiněný ohledně fyzického aspektu nástupu do vozidla výše: nástup do různých dopravních prostředků může vyžadovat různou míru fyzické aktivity. V případě batolete bude zřejmé, že např. samo nezvládne nastoupit do tramvaje či do autobusu (zvláště pak, pokud půjde o starší – nikoliv nízkopodlažní – typy). Co si však představit lze, je batolící se dítě ve vestibulu metra, které se „*přebatolí*“ až za čáru vymežující označený prostor přístupný jen s platným jízdním dokladem (např. v situaci, kdy matka nedává chvíli na dítě pozor, zatímco si zakupuje jízdenku z prodejního automatu). U dítěte takto nízkého věku nelze vůbec předpokládat rozumovou vyspělost na takové úrovni, aby bylo schopno jakkoliv domyslet, že čára na zemi není jen tak, nýbrž že představuje předěl mezi prostorem volně přístupným a přístupným pouze za splnění určitých podmínek. Takové dítě se batolí bez ohledu na čáru, bez možnosti vůbec uvažovat v prostorových kategoriích *před* a *za*. V takovém případě ovšem nelze vůbec uvažovat o nějakém *projevu vůle* dítěte (tj. o projevu vůle jakkoliv reflektujícím existenci čáry) a tudíž je třeba situaci posoudit pouze jako zdánlivé právní jednání z důvodu absence právně relevantní vůle podle § 551. Ovšem i takové děti se běžně přepravují a děje se tak na základě smlouvy o přepravě osoby. Zde je třeba

²⁰ Srov. též usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3176/12. V podrobnostech k tomu srov. FRINTOVÁ, D. Svěprávnost nezletilých a porušení smlouvy o přepravě osoby (stat' v tomto sborníku).

připomenout další z obecných závěrů týkajících se nástupu do vozidla. Výše bylo uvedeno, že jako nástup do vozidla je třeba posoudit také situaci, kdy fyzická aktivita potenciálního cestujícího bude nahrazena fyzickou aktivitou osoby jiné, jejímž cílem však bude umístění prvně uvedené osoby do vozidla za účelem její přepravy. Tak např. rodiče převezou nemluvně v kočárku přes čáru vymežující označený prostor, nebo ho v něm naloží do tramvaje. Zde vyvstává otázka, zda tímto způsobem uzavřeli smlouvu v zastoupení dítěte, tj. sice svým projevem vůle, avšak jeho jménem a na jeho účet (§ 436 a násl. a 892 a násl. o. z.), nebo zda uzavřeli smlouvu s dopravcem sami, avšak v modifikaci ve prospěch třetího (tj. ve prospěch dítěte, § 1767 a násl.). Pro vyřešení tohoto problému je třeba si uvědomit, že nástupem do vozidla (konkludentním právním jednáním) je proces vzniku smlouvy dovršen (smlouva je uzavřena), z čehož plyne, že toto jednání je nutně akceptací nabídky učiněné ze strany dopravce. Tato nabídka je specifikována v jeho smluvních přepravních podmínkách. A tedy: aby bylo možno nástupem do vozidla uzavřít smlouvu ve prospěch třetího, muselo by to být v nabídce (tj. ve smluvních přepravních podmínkách) nejprve nabídnuto. Autor této stati se dosud nikde nesetkal s žádnými smluvními podmínkami, které by takovou modifikaci nabízely.²¹ Navíc z pouhého nástupu do vozidla není možné nepochybně dovodit úmysl jednajícího: nastupuje osoba do vozidla jen proto, aby pomohla s umístěním kočárku s dítětem (srov. již výše), nebo nastupuje proto, aby také ona byla přepravena? Z tohoto důvodu je třeba konstatovat, že na konstrukci smlouvy uzavřené rodičem ve prospěch dítěte podle § 1767 o. z. nelze přistoupit.²² Pak ovšem nezbyvá než uzavřít, že rodič (příp. jiná osoba na základě zmocnění), která umístí dítě do vozidla za účelem jeho přepravy, uzavírá tím smlouvu v zastoupení dítěte (a případně též pro sebe, pokud bude též přepravována).

Druhá kategorie dětí bude – pro větší přehlednost – představována dětmi na opačném konci spektra: totiž dětmi, jejichž dětství již bude zanedlouho

²¹ Byť obecně to vyloučit nelze, např. v dopravě nepravidelné si to lze naopak představit docela dobře – např. cesta luxusním dopravním prostředkem jako dárek k životnímu jubileu. V tomto případě ovšem nepůjde o přepravu podle přepravního řádu, takže ustanovení o vzniku přepravní smlouvy nástupem do vozidla se zde nepoužijí (smlouva vznikne podle obecných ustanovení občanského zákoníku, resp. podle konkrétního způsobu učinění nabídky a jejího přijetí).

²² Shodně srov. ÚS sp. zn. II. ÚS 1864/16 (konkrétně v bodě 19).

končit a blíží se dospělosti. Jde o děti, které se často již pohybují bez doprovodu rodičů, počítaje v to i případné cesty veřejnou hromadnou dopravou. U nich je zřejmé, že oba dva aspekty nástupu do vozidla budou naplněny. Takové děti jsou schopny do vozidel samostatně nastoupit (*fyzický aspekt*) a je jim rovněž zřejmé, že jejich nástup do vozidla (či překročení čáry indikující označený prostor) je klíčové z hlediska jejich základních povinností vůči dopravci, tj. zejména mít u sebe platný jízdní doklad, ať už půjde o jízdenku pro jednotlivou jízdu či jízdenku s časovým kuponem (*rozumový aspekt*). Je tedy zřejmé, že takové děti již jsou svéprávné k tomu, aby smlouvu o přepravě uzavřely samy (podle § 31 o. z.). Pokud případně nastupují v doprovodu svého zákonného zástupce, nic se nemění na tom, že uzavírají smlouvu samy (vlastním projevem vůle). Jinak řečeno: případný doprovod takového dítěte zákonným zástupcem není pro posouzení vzniku přepravní smlouvy u tohoto dítěte právně významný.

Třetí kategorie bude tvořena dětmi, které se stupněm svého rozvoje nacházejí mezi výše uvedenými kategoriemi: již odrostly věku batolecímu, ale zatím je nelze jednoznačně zařadit do kategorie dětí blížících se dospělosti. Je zřejmé, že právě v této kategorii nastane hlavní potíž s určením, zda děti této kategorie jsou či nejsou svéprávné v takovém rozsahu, aby mohly smlouvu o přepravě uzavřít samostatně. Pokud jde o *fyzický aspekt* nástupu, ten již nebude činit problém, resp. nebude činit problém u většiny²³ dopravních prostředků. V této kategorii již také nebude sporu o tom, že pokud dítě samo nastupuje do vozidla, činí tak na základě své vůle, svého rozhodnutí.

²³ Lze si však představit některá specifická vozidla, u nichž by nástup mohl působit větší *faktické* nesnáze, než je obvyklé. Poukázat lze například na dnes již historické motorové vozy řady 830 (M 262.0) či 831 (M 262.1), s nimiž se však lze ještě setkat v provozu, zejména v rámci různých zvláštních či výletních vlaků. Vstupní dveře těchto vozů byly z důvodu zvýšení bezpečnosti vybaveny hned trojicí klik, které bylo nutno obsloužit v přesně daném pořadí, jinak k otevření dveří nedošlo. Vzhledem k tomu, že tento princip otevírání již není všeobecně znám a problém s obsluhou těchto dveří mívají často i dospělí, lze tím spíše předpokládat, že také děti by měly s nástupem do vozidla vybaveného tímto systémem otvírání dveří problém. V tomto případě by se tak mohly oba aspekty snadno prohodit: zatímco *aspekt rozumový* (týkající se ovšem nástupu do vozidla, nikoliv samotné obsluhy dveří) by nečinil problém, nastala by nedostatečnost ohledně *aspektu faktického*. Jde však pouze o akademickou úvahu, neboť v případě vlaku je přítomen vlakový doprovod (vlakvedoucí, průvodčí) či přinejmenším strojvedoucí, který by si situace musel všimnout a nebohým zájemcům o přepravu by jistě otevřel zevnitř nebo na ně alespoň zavolal, jakým způsobem je třeba postupovat.

Těžiště problému však bude souviset s *rozumovým aspektem* nástupu: jak v obecnosti určit věk, kdy děti průměrné vyspělosti tohoto věku dohlédnou alespoň základy právního poměru mezi cestujícím a dopravcem? Lze to vůbec určit obecně? Lze si totiž představit např. nadprůměrně rozvinuté čtyřleté dítě, které bude schopno dohlédnout, že po nástupu do vozidla se musí určitým způsobem chovat, stejně jako si lze představit např. dítě sedmileté, kterému nebudou jasné ani základy fungování veřejné hromadné dopravy, neboť dosud bylo přepravováno výhradně individuální automobilovou dopravou (např. z důvodu zvýšené senzitivity dítěte na různé infekce či z důvodu nadstandardních majetkových poměrů rodiny). Pokud jde o děti vzhledem k věku rozvinuté nad- či podprůměrně, musela by se jejich způsobilost k právnímu jednání posuzovat individuálně, což § 31 o. z. pro konkrétní případy umožňuje (byť v oblasti přepravy osob to není pravděpodobné a ani by to nebylo praktické, srov. též dále).

Lze také položit otázku, zda nelze svěprávnost dítěte v otázce způsobilosti k samostatnému uzavření smlouvy o přepravě osoby postavit na jisto postupem podle § 32 o. z. Jak bylo uvedeno již výše, jedná-li dítě se souhlasem zákonného zástupce podle tohoto ustanovení, pak dítě svěprávnost k právnímu jednání má. Toto ustanovení však vyžaduje nejen udělení souhlasu ve shodě se zvyklostmi soukromého života, ale také to, že zákonný zástupce projeví tuto vůli vůči třetí osobě (tj. zde vůči dopravci). Právě naplnění druhého požadavku si lze v praxi – v případě smlouvy o přepravě osoby – představit jen obtížně. Vezme-li se v úvahu výslovné jednání vůči dopravci v písemné formě, pak si lze jen obtížně představit, že by rodič např. psal do sídla dopravce, že souhlasí s tím, aby jeho dítě uzavřelo smlouvu (smlouvy) o své přepravě, stejně jako si nelze dobře představit, že by např. toto sdělení předával řidiči či jinému zaměstnanci dopravce – např. řidič autobusu musí plnit vlastní povinnosti (věnovat se řízení vozidla) a jinými záležitostmi se nemůže rozpylovat. To platí i v době staničení vozidla, kdy může nanejvýš prodávat jízdenky, ale není povinen přijímat a vyhodnocovat právně významná sdělení třetích osob. Souhlas vůči třetí osobě může být ovšem projeven i konkludentně (např. zákonný zástupce je přítomen v obchodě, když si tam jeho pětileté dítě kupuje tabulku čokolády a koupi jen přihlíží,

tj. nevysloví nesouhlas).²⁴ Ani takový projev se však nezdá být funkčním v prostředí veřejné hromadné dopravy. Zatímco v obchodě může prodávač přítomnost rodiče (neprojevujiícího nesouhlas) vnímat, řidič dopravního prostředku, který staničí maximálně několik desítek vteřin, se musí soustředit především na bezpečnost nástupu a výstupu cestujících, takže po něm nelze žádat, aby registroval, že např. kdesi u zadních dveří vozidla stojí rodič, který *neprojevuje nesouhlas* s nástupem svého dítěte do vozidla.

Lze tedy uzavřít, že v případě veřejné hromadné dopravy²⁵ se postup podle § 32 o. z. nezdá rozumně realizovatelný. Tím se ovšem musí celá úvaha vrátit k původní otázce: lze vůbec v obecnosti určit věk, v němž by dítě průměrného rozumu mělo být schopno pochopit alespoň základy právních následků nástupu do vozidla? Vzhledem k výše uvedenému je zřejmé, že právě kvůli této kategorii dětí je takové určení skutečně třeba, neboť při množství uzavíraných smluv o přepravě osoby není možné stavět na individuálním posouzení každého případu²⁶ a postup podle § 32 o. z. se pro účely veřejné hromadné dopravy ukázal jako obecně neživotný. Právní úprava svéprávnosti stojí obecně na tom, že konkrétní věkové hranice nestanoví (kromě hranice dosažení osmnácti let věku). V případě přepravy osob je však třeba poukázat na přepravní řád, který určité věkové hranice obsahuje. V § 10 odst. 1 p. ř. je totiž stanoveno, že děti do šesti let věku lze přepravovat jen s doprovodem osoby starší deseti let. Z toho lze učinit několik důležitých závěrů.

Za prvé, děti do šesti let věku nemohou být přepravovány samostatně, bez doprovodu. V této skupině tak fakticky odpadá nutnost řešit *rozumový aspekt* nástupu do vozidla, neboť dítě do šesti let věku by nemělo do vozidla

²⁴ Srov. ŠÍNOVÁ, R. Komentář k § 32. In: MELZER, F., TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*. Praha: Leges, 2013, s. 367.

²⁵ V jiných druzích dopravy ovšem nelze takový postup vyloučit. Např. v případě taxi si lze představit jak situaci, že rodič uzavře smlouvu s dopravcem ve prospěch třetího, ale také si lze představit situaci, že rodič sdělí řidiči, že souhlasí s tím, aby si dítě samo uzavřelo smlouvu o přepravě na určité místo (kde na něj bude např. čekat jiný člen rodiny). Opět však jde spíše o akademickou úvahu.

²⁶ To bude praktické pouze v případě, že dítě chtěně (na základě svého projevu vůle) nastoupí do dopravního prostředku, vzhledem ke své individuálně podmíněné rozumové a volní vyspělosti však nebude k tomuto právnímu jednání způsobilé a bude tudíž třeba v tento konkrétní projev vůle kvalifikovat jako neplatné právní jednání podle § 581 o. z. [na rozdíl od situace, kdy vzhledem k rozumové a volní (ne)vyspělosti dítěte nelze ani uvažovat o existenci vůle směřující k nástupu do dopravního prostředku, srov. výše].

nastoupit samo, bez svého doprovodu.²⁷ Nastupuje-li dítě s doprovodem, lze sice vést akademickou úvahu o tom, zda je dítě již natolik rozumově vyspělé, že je případně schopno smlouvu o přepravě uzavřít samo, nebo nikoliv, a pak doprovod právně jedná v zastoupení dítěte, avšak ať už by byl závěr v konkrétním případě ten či onen, důsledky by byly stejné: smlouva byla uzavřena.

Za druhé, u dětí starších šesti let přepravní řád připouští jejich samostatnou přepravu (bez doprovodu). Z toho však plyne, že dítě starší šesti let musí svou smlouvu o přepravě v takovém případě uzavřít samo. Tudíž lze uzavřít, že zákonodárce nahlíží na šestileté děti (průměrného rozumu) tak, že je považuje za schopné posoudit přinejmenším základní rysy právního poměru, jehož obsahem je přeprava osoby.²⁸ Pokud jde o důvod, proč zákonodárce stanoví hranici právě šesti let, nabízí se poukázat na věk zahájení povinné školní docházky.²⁹ Nelze se rovněž ubránit reminiscenci k ustanovením § 11 a 12 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, v nichž je právě věková hranice šesti let hraniční mezi žádnou způsobilostí k právním úkonům a způsobilostí k právním úkonům, které jsou výhradně ku prospěchu jednatelství dítěte, a k uzavírání smluv, při nichž se plní hned při jejich uzavření a které jsou přiměřené jeho věku.³⁰

²⁷ Vyloučení dětí mladších šesti let z možnosti samostatné přepravy je zcela na místě přinejmenším z důvodu zajištění bezpečnosti cestujících. V každém dopravním prostředku se musí cestující chovat určitým způsobem (s ohledem na konkrétní okolnosti přepravy), aby neohrozil bezpečnost svou, spolucestujících či bezpečnost a plynulost provozu obecně (srov. např. § 15 až 17 p. ř.).

²⁸ Byť v konkrétním případě lze prokázat v souladu s § 31 o. z. opak, tj. že jde o dítě, které nedosáhlo předpokládané úrovně rozvoje šestiletých dětí a není tudíž samostatně způsobilé k tomuto právnímu jednání, takže půjde o právní jednání neplatné podle § 581 o. z.

²⁹ Srov. zejm. § 36 odst. 3 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), a pokud jde o pohled do historie, srov. vydání Všeobecného školního řádu v roce 1774 a formulaci císařovny Marie Terezie: „*Rádi bychom viděli, kdyby rodičové svých dětí ve věku 6–12 let do škol posílali.*“ Nešlo tedy sice přímo o nařízení povinné školní docházky *expressis verbis*, lze se ovšem setkat s názorem, že tomu tak fakticky bylo, a to vzhledem k tomu, že přání císařovny v absolutistické monarchii bylo zákonu fakticky rovnocenné. V podrobnostech srov. MORKEŠ, F. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. In: *Učitelské noviny* [online]. 2004, č. 33. [cit. 26. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731>

³⁰ V návaznosti na tato ustanovení pak lze poukázat na § 75 odst. 3 vládního nařízení č. 2/1952 Sb., železniční přepravní řád; dále na § 32 odst. 2 vyhlášky č. 198/1953 Ú. l., automobilový přepravní řád; a rovněž na § 8 odst. 2 vyhlášky č. 364/1953 Ú. l., přepravní řád pro městskou hromadnou dopravu osob (městský přepravní řád). Ve všech těchto ustanoveních je zapovězena samostatná přeprava dětí mladších šesti let.

Za třetí – byť to se zde zkoumanou problematikou souvisí spíše okrajově – zákonodárce považuje dítě starší deseti let za natolik rozumově a volně vyspělé, že mu dovoluje doprovázet dítě mladší šesti let při cestě dopravním prostředkem. Z toho však také plyne, že zákonodárce považuje dítě starší deseti let za způsobilé uzavřít přepravní smlouvu nejen pro sebe sama, ale také v zastoupení dítěte mladšího šesti let (když to samo k uzavření smlouvy způsobilé není). Zde je třeba uvést, že vzhledem k celkově větší senzitivnosti společnosti k rizikům, jimž dnešní doba malé děti vystavuje, nepotkáváme běžně v prostředcích veřejné dopravy dvojice dětí ve věku např. 10 a 5 let.

Lze tedy shrnout, že v oblasti přepravy osob, která se řídí přepravním řádem, je to právě podzákonná právní úprava, která *implicitě*, stanovením věkové hranice šesti let pro možnost samostatné přepravy dítěte (bez doprovodu), určuje také věk, od kdy je dítě způsobilé smlouvu o přepravě uzavřít samostatně. Může-li být totiž dítě starší než šest let přepravováno samostatně, pak musí být – v obecnosti – způsobilé k samostatnému uzavření smlouvy o své přepravě.

4 Závěr

V případě smlouvy o přepravě osoby je prováděcím právním předpisem zvláště stanoven proces jejího vzniku (uzavření). Tato zvláštní úprava ovšem nedopadá na všechny druhy přeprav, ale právě (a jenom) na ty, které se výše uvedeným přepravním řádem řídí. Klíčovým okamžikem, resp. klíčovou právní událostí, je nástup (potenciálního) cestujícího do vozidla (či případně do označeného prostoru). Nástup do vozidla je tedy konkludentním právním jednáním. Rovněž v případě cestujících dospělých, kteří jinak mají (plnou) svéprávnost, se lze setkat výjimečně se situacemi, kdy nástup do vozidla vznik přepravní smlouvy vůbec nezpůsobí (srov. výše příklad se zavlčením osoby do vozidla proti její vůli) či způsobí vznik přepravní smlouvy neplatné (srov. výše příklad s osobou jednající aktuálně v duševní poruše). Ve vztahu k nezletilým je situace komplikovanější. Vezme-li se v úvahu postupný rozumový a volní rozvoj nezletilých, nečiní problémy oba kraje možného spektra: novorozeně žádnou vůli nastoupit do dopravního prostředku jistě nemá a tak může být smlouva uzavřena pouze v jeho zastoupení. Nezletilý,

který se již blíží zletilosti, naopak může smlouvu jistě uzavřít sám (je-li průměrného rozumu a vůle). Problematické je ovšem posouzení způsobilosti k uzavření smlouvy o přepravě v případě dětí, jejichž rozumová a volní vyspělost je na pomezí mezi oběma naznačenými krajními možnostmi. Při tom je však zřejmé, že vzhledem k velkému množství případů v praktickém životě, kdy se tyto děti již přepravují samostatně, je třeba postavit na jisto, kdy je dítě v obecnosti k uzavření smlouvy o přepravě samostatně způsobilé, a kdy nikoliv (s tím, že případný opak lze vždy prokázat). Ač tedy obecná úprava svěprávnosti v občanském zákoníku stojí na řešení, které žádné obecné věkové hranice v rámci postupného nabývání svěprávnosti nestanoví (kromě osmnáctého roku věku pro zletilost), v případě přepravy osob v režimu přepravního řádu je stanovena věková hranice šesti let, od níž se již dítě může přepravovat samo. Implicitně se tedy předpokládá takový stupeň rozumové a volní vyspělosti dětí tohoto věku, že jsou schopny nejen samostatné přepravy, ale tudíž také právního jednání, na jehož základě vzniká smlouva o jejich přepravě.

Je tak postaveno na jisto, od jakého věku jsou nezletilí (zásadně) způsobilí k uzavření smlouvy o přepravě, což lze z výše naznačených praktických důvodů právě v této oblasti právních poměrů uvítat.

Literature

- DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svažek 1. Díl první: Obecná část*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl první: obecné poznatky a jednotlivé druhy dluhů. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 21, s. 725 a násl.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770 a násl.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl třetí: pohled praktický, morální, procesní, komparační a aktuální návrhy legislativního řešení. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 23–24, s. 807 a násl.

FRINTA, O. *Smlouva o přepravě osoby v novém soukromém právu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 156 a násl.

FRINTOVÁ, D. *Svéprávnost nezletilých a porušení smlouvy o přepravě osoby* (stat' v tomto sborníku).

MORKES, F. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. In: *Učitelské noviny* [online]. 2004, č. 33 [cit. 26. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731>

ŠÍNOVÁ, R. Komentář k § 32. In: MELZER, F., TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*. Praha: Leges, 2013, s. 367.

Dětských exekucí zbývá jen 40. In: *METRO*. 16. 9. 2019, s. 3.

<https://pid.cz/ke-stazeni/?type=tarif> [cit. 26. 11. 2019].

<https://statistiky.ekcr.cz/docs/statisticky-list-VII.pdf> [cit. 26. 11. 2019].

<https://www.sydos.cz/cs/ctvletpr.htm> [cit. 26. 11. 2019].

Contact – e-mail

frinta@prf.cuni.cz

Svěprávnost nezletilých a porušení smlouvy o přepravě osoby

Dita Frintová

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Abstract in original language

Stat' se zabývá otázkou úrovně rozumové vyspělosti nezletilého, který není plně svěprávný, ve vztahu k porušení povinností ze smlouvy o přepravě osob. V návaznosti na aktuální debatu o dětských dlužích se totiž klade otázka, zda dítě uzavírající smlouvu o své přepravě musí mít takovou úroveň rozumové vyspělosti, která mu umožňuje posoudit skutečně všechny (i potenciálně hrozící) následky jízdy bez platné jízdenky, zejména pak případné následky v případě, kdy je pohledávka proti němu uplatněna u soudu. V této souvislosti je pozornost věnována nejen aktuální právní úpravě, ale také judikatuře Ústavního soudu ČR.

Keywords in original language

Svěprávnost; nezletilý; vznik; smlouva; přeprava; porušení.

Abstract

The article deals with the question of the level of intellectual capability of a minor who is not fully legally capacitated in relation to the breach of duties under the contract of carriage of persons. In the wake of the current debate on children's debts, the question arises as to whether a child concluding a contract of carriage must have such a level of intellectual capability that allows him to assess all (even potentially imminent) consequences of driving without a valid ticket, namely in case when the claim against him is filed to a court. In this context, attention is paid not only to the current legislation, but also to the case law of the Constitutional Court of the Czech Republic.

Keywords

Legal Capacity; Minor; Formation; Contract; Carriage; Breach.

1 Obecně

Uzavřením smlouvy vznikají mezi stranami vzájemná práva a povinnosti. To samozřejmě platí také v případě smlouvy o přepravě osoby, upravené v § 2550 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále také jako občanský zákoník či o. z.). Základní povinností dopravce je přepravit cestujícího (čemuž odpovídá právo cestujícího to po dopravci požadovat), základní povinností cestujícího je zaplatit za takovou přepravu jízdné (čemuž odpovídá právo dopravce zaplacení jízdného po cestujícím požadovat).¹ Vedle těchto základních povinností lze zmínit také další práva a povinnosti, jako je například povinnost dopravce postarat se o bezpečnost a pohodlí cestujícího, právo cestujícího na přepravu zavazadla, práva cestujícího při neprovedení přepravy včas, právo cestujícího na náhradu újmy na zdraví či škody na zavazadle.²

Vzhledem ke skutečnosti, že občanský zákoník upravuje přepravu osob pouze v obecnosti (vzhledem k rozmanitosti možných způsobů přepravy není jiný způsob ani dobře představitelný), ponechává se podrobnější úprava jiným právním předpisům, a to zejména předpisům, kterými se stanoví přepravní řády či přímo použitelným předpisům Evropských společenství (§ 2578 o. z.). Pro oblast předmětu zájmu této stati je třeba poukázat především na vyhlášku č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční osobní dopravu (dále také jako přepravní řád či p. ř.). V tomto přepravním řádu je obsažena konkretizace práv a povinností pro oblast přepravy osob, zavazadel, věcí a živých zvířat ve veřejné drážní osobní dopravě³ a ve veřejné silniční osobní dopravě⁴ (§ 1 p. ř., k samotným povinnostem pak srov. zejm. § 14 a násl. p. ř.).

Účelem této stati však není zkoumat všechna možná porušení smlouvy o přepravě osoby, nýbrž zaměřit se na porušení klíčové povinnosti cestujícího, totiž povinnosti zaplatit jízdné, a to vzhledem k aktuálnímu tématu

¹ Srov. § 2550 o. z.

² Srov. po řadě § 2551 až 2554 o. z.

³ Veřejnou drážní osobní dopravou se rozumí činnost dopravce spočívající v pravidelné přepravě osob, zavazadel, věcí a živých zvířat vozidly na dráze celostátní, regionální, dráze tramvajové, trolejbusové, lanové, jakož i v metru a na jiné dráze speciální, která slouží k zabezpečení dopravní obslužnosti obce [srov. § 2 písm. a) p. ř.].

⁴ Veřejnou silniční osobní dopravou se rozumí činnost dopravce spočívající v pravidelné přepravě osob, zavazadel, věcí a živých zvířat vozidly ve veřejné linkové dopravě včetně městské autobusové dopravy [srov. § 2 písm. b) p. ř.].

dětských dlužníků, v jehož rámci byla v průběhu roku 2019 věnována největší pozornost právě dluhům nezletilých dětí vzniklých z důvodu jízdy bez platného jízdního dokladu.

Není třeba složitě rozebírat skutečnost, že kdo cestuje dopravním prostředkem, aniž zaplatil jízdné, porušuje tím své povinnosti ze smlouvy o přepravě osoby.⁵ Takový cestující se hovorově označuje jako černý pasažér. Vzhledem ke skutečnosti, že smlouva o přepravě osoby je opakovaně uzavírána ve velkém množství případů,⁶ není způsob prokazování zaplacení jízdného ponechán na vůli cestujícího, resp. na vůli smluvních stran, nýbrž je stanoven specifický postup (a tomu odpovídající specifické povinnosti zejména na straně cestujícího), jehož účelem je dosáhnout jednoduchého, unifikovaného, časově a ekonomicky nenáročného ověření (kontroly), zda cestující povinnosti zaplatit jízdné skutečně splnil.⁷

2 Porušení povinnosti prokázat se platným jízdním dokladem

Cestující má tedy povinnost zaplatit jízdné a má také povinnost to *předem stanoveným způsobem* prokázat. Přepavní řád k tomu v § 3 stanoví, že cestující se pro účely kontroly uzavření přepravní smlouvy po dobu jejího plnění prokazuje platným jízdním dokladem (není-li stanoveno jinak). Zde je třeba upozornit na drobnou nepřesnost; cestující se přepravním dokladem neprokazuje *pro účely uzavření přepravní smlouvy* – ta je totiž uzavřena nástupem do vozidla (a to i tehdy, jde-li o cestujícího bez platné jízdenky, neboť jde o cestujícího, který jízdné vůbec nezaplatil, tj. černý pasažér, srov. výše), nýbrž z toho důvodu, aby prokázal splnění povinnosti zaplatit jízdné adekvátně vzhledem k zamýšlené trase⁸ či vzhledem k zamýšlenému

⁵ K tomu, že smlouva o přepravě osoby je uzavřena i v případě, kdy do vozidla nastoupí osoba, která jízdné nezaplatila, V podrobnostech srov. FRINTA, O. *Smlouva o přepravě osoby v novém soukromém právu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 156 a násl. a judikaturu tam uvedenou.

⁶ Pro stručnou ilustraci srov. údaj o počtu přepravených osob v roce 2018 uvedený ve stati FRINTA, O. *Svěprávnost nezletilých a vznik smlouvy o přepravě osoby* (v tomto sborníku).

⁷ Ohledně obecných poznatků ke svěprávnosti nezletilých lze pro účely této stati plně odkázat na stat' citovanou v předchozí poznámce pod čarou.

⁸ Např. cestující prokáže, že zaplatil jízdné opravňující ho k jedné cestě v tarifní vzdálenosti 60–69 km (a nikoliv dále).

spoji⁹. Jinak řečeno: cestující v důsledku neprokazuje vůči dopravci skutečnost, že učinil (jakýmkoliv způsobem) platbu v jeho prospěch za jízdné (např. výpisem z bankovního účtu, účetním dokladem z trafiky, na němž je uvedeno, že zakoupil jízdenku), nýbrž prokazuje, že cestuje s platným jízdním dokladem. Tento posun je třeba si uvědomit také vzhledem ke skutečnosti, že někteří cestující jsou oprávněni cestovat za zvláštní jízdné, a to za zvláštní jízdné ve výši 0 Kč, tedy jinak řečeno bezplatně (*bezplatná přeprava*) či hovorově *zdarma*.¹⁰ V případě osoby, která má právo na bezplatnou přepravu je zřejmé, že žádná platba za jízdné od této osoby směrem k dopravci neproběhla, takže ji ani nelze prokázat. Co však tato osoba prokázat musí, je skutečnost, že právě tato osoba má právo na to, aby byla přepravena bezplatně. S tím souvisí také rozlišení jednotlivých druhů jízdních dokladů. Zatímco jízdenka (ať už pro jednotlivou jízdu či časová) prokazuje zaplacení jízdného v určité výši, v případě bezplatné přepravy se cestující prokazuje předem stanoveným průkazem či v případě snížené ceny jízdného stanoveným průkazem a jízdenkou prokazující zaplacení (sníženého) jízdného (srov. § 4 př. ř.). V případě přepravní kontroly se tak případná platba za jízdné ověřuje sekundárně, prostřednictvím primárního předmětu kontroly, a to platné jízdenky. Cestující je tedy povinen prokázat se při přepravní kontrole platnou jízdenkou.

Nesplnění povinnosti prokázat se platnou jízdenkou při přepravní kontrole pověřenou osobou (tj. zpravidla *revizorem*) znamená, že cestujícímu vzniknou další povinnosti vůči dopravci.¹¹ Povinnost zaplatit jízdné trvá, k tomu navíc přistupuje povinnost zaplatit přírůžku (ve formě penále, srov. § 2052 o. z.). Zaplatí-li cestující obě částky na místě, může pokračovat v další přepravě.

⁹ Např. cestující v první vozové třídě prokáže, že zaplatil jízdné, které ho k využití této vozové třídy opravňuje.

¹⁰ V podrobnostech ke zvláštnímu jízdnému srov. výměr Ministerstva financí ČR č. 01/2019 ze dne 28. listopadu 2018, kterým se vydává seznam zboží s regulovanými cenami (cenový věstník č. 14/2018).

¹¹ V dalším se rozbor týká především těch přeprav, kdy cestující nastupují do vozidla volně, bez vstupní kontroly (např. v rámci pražské MHD se takto nastupuje do metra, tramvají, autobusů i vlaků). Naproti tomu v případech, kdy jsou cestující při vstupu do vozidla kontrolováni (např. v rámci Pražské integrované dopravy nástup do příměstských autobusů), se riziko nástupu cestujícího bez platné jízdenky značně snižuje, i když zcela vyloučit jej nelze (např. cestující v rychlosti ukáže řidiči jízdenku, jejíž časová platnost již vypršela, což řidič kontrolující několik desítek osob rychle za sebou snadno přehlédne).

Pokud cestující tyto částky nezaplatí na místě, má povinnost podrobit se vyloučení z přepravy (pokud tak přepravní kontrola rozhodne) a prokázat se osobním dokladem a sdělit osobní údaje potřebné na vymáhání zaplacení jízdného a přírážky, případně setrvat na vhodném místě do příchodu osoby oprávněné zjistit totožnost cestujícího či pověřenou osobu (*revizora*) následovat na vhodné pracoviště veřejné správy ke zjištění totožnosti.¹² Dříve, než dopravce přikročí k vymáhání dlužné částky soudní cestou, nabízí možnost splnit dluh dobrovolně, při čemž zde se otevírá prostor pro pozitivní motivaci cestujících, aby řádně dbali plnění jejich povinností. Tak většinou dopravci nepožadují zaplacení přírážky v maximální výši, nýbrž naopak ve výši značně snížené, pokud cestující prokáže, že v době přepravní kontroly mu svědčilo právo na přepravu z jízdního dokladu (tj. např. si cestující platný jízdní doklad zapomněl doma). Tím se otevírá možnost diferencovaného přístupu vůči cestujícímu, který jízdné zaplatil (a pouze to nebyl schopen předepsaným způsobem v konkrétní okamžik prokázat) a cestujícímu, který jízdné nezaplatil vůbec. Avšak i ve druhém případě (tj. v případě černých pasažérů) se dopravní podniky snaží o pozitivní motivaci.¹³ Pokud cestující nezaplatí jízdné a přírážku dobrovolně ani do určité doby, dopravci nezbyvá, než dlužnou částku vymáhat soudní cestou. Obecně lze konstatovat, že čím déle je cestující v prodlení se zaplacením dluhu, tím více jeho dluh narůstá a v případě jeho uplatnění u soudu pak narůstá také o náklady soudního řízení a případného nuceného vydobytí (exekuce).¹⁴

¹² Osobními údaji potřebnými na vymáhání zaplacení jízdného a přírážky se rozumí jméno, příjmení, datum a místo narození, adresa pro doručování a číslo osobního dokladu (v podrobnostech srov. § 18a zákona č. 111/1994 Sb., o silniční dopravě a § 37 zákona č. 266/1994 Sb., o drahách).

¹³ Např. Dopravní podnik hl. m. Prahy nabízí možnost zaplatit přírážku sníženou, pokud je zaplacená do určitého data od přepravní kontroly, nebo (s ještě větším snížením její výše) pokud si cestující zároveň zakoupí roční časový kupón k dalším jízdám. V podrobnostech srov. <http://www.dpp.cz/prepravni-kontrola/> [cit. 10. 12. 2019].

¹⁴ K dalším osudům dlužné částky v podrobnostech srov. FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770 a násl.

3 Svěprávnost nezletilého vzhledem k přepravě bez platného jízdního dokladu

Jak bylo uvedeno již výše, v rámci debaty nad problémem *dětských dluhů*¹⁵ to byly právě případy dluhů vzniklých z jízd bez platné jízdenky, které vzbudily největší pozornost široké veřejnosti. V předchozí stati¹⁶ byl učiněn závěr, že ač obecná úprava svěprávnosti v občanském zákoníku stojí na řešení, které žádné obecné věkové hranice v rámci postupného nabývání svěprávnosti nestanoví (kromě osmnáctého roku věku pro zletilost), v případě přepravy osob v režimu přepravního řádu je stanovena věková hranice šesti let, od níž se již dítě může přepravovat samo. Tím se implicitně předpokládá takový stupeň rozumové a volní vyspělosti dětí tohoto věku, že jim umožňuje nejen samostatnou přepravu, ale tudíž také právně jednat způsobem směřujícím ke vzniku smlouvy o přepravě jejich osoby. Logicky se tak klade otázka, zda šestileté (příp. sedmi-, osmi- leté, resp. dítě nižšího věku), je natolik rozumově a volně vyspělé, že dokáže dohlédnout skutečně všechny možné (potenciálně hrozící) následky¹⁷ přepravy bez platného jízdního dokladu. S tím pak ovšem souvisí otázka, jaký musí být rozsah rozumové a volní vyspělosti dítěte, má-li se považovat za způsobilé k uzavření smlouvy o přepravě. Musí být dítě skutečně natolik rozumově vyspělé, že je schopno všechny tyto (i potenciální) důsledky dohlédnout, nebo pro způsobilost k uzavření smlouvy o přepravě postačí základní představa o povinnostech dítěte během přepravy?¹⁸

Vezme-li se v úvahu průměrný nezletilý ve věku šesti až osmi let, je zřejmé, že u něj lze očekávat alespoň rámcovou představu ohledně jízdného, jeho významu ve veřejné hromadné dopravě a povinností s ním spojených. Tuto rámcovou představu lze zhruba shrnout do jednoduchých premis: 1) Když

¹⁵ V podrobnostech srov. k tomu FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl první: obecné poznatky a jednotlivé druhy dluhů. In: *Právní rozhledy*. 2019a, č. 21, s. 725 a násl., dále FRINTA, FRINTOVÁ, 2019, op. cit., a konečně FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl třetí: pohled praktický, morální, procesní, komparační a aktuální návrhy legislativního řešení. In: *Právní rozhledy*. 2019b, č. 23–24, s. 807 a násl.

¹⁶ FRINTA, O. *Svěprávnost nezletilých a vznik smlouvy o přepravě osoby* (v tomto sborníku).

¹⁷ Včetně např. případných nákladů soudního řízení a exekuce.

¹⁸ Rozumí se, že stať pojednává o nezletilých, kteří zatím nenabýli plné svěprávnosti.

mne někdo přepravuje, stojí to peníze – musím zaplatit – a prokázat to jízdním dokladem. 2) Pokud mám tu výhodu, že mohu být přepraven bezplatně, musím to prokázat. 3) Když jsem nezaplatil nebo neprokážu, že jsem platit nemusel, přijde postih, budu muset něco (již navíc) zaplatit.¹⁹ Lze však po dítěti tohoto věku požadovat, aby domýšlelo dále? Co se stane, pokud nezaplatím revizorovi? Pokud by např. došlo k vyloučení dítěte z přepravy, jeho optikou by mohlo jít o vyřešení celé situace. Musí být dítě schopno pochopit, že dluh za jízdné (a nyní také přírážka k němu) musí být zaplacený později? Musí být dítě schopno toto zajistit samo?²⁰ Musí být dítě schopno domyslet, že když mu rodiče nařídili, aby se do školy přepravilo veřejnou hromadnou dopravou, ale nedali mu na to peněžní prostředky (resp. neobstarali mu jízdenku), jde z jejich strany o porušení vyživovací povinnosti, a tudíž jsou to oni, kdo by měli být hnáni k odpovědnosti? Musí být dítě schopno domyslet, že revizor nemá v okamžiku přepravní kontroly za současného stavu právní úpravy oprávnění zjistit osobní údaje rodičů, takže případná žaloba ze strany dopravního podniku bude směřovat proti jemu samotnému? Musí být dítě schopno domyslet, že v případě soudního řízení může nastat situace, že ho budou v řízení zastupovat jeho rodiče, tj. ti, kteří jeho dluh fakticky způsobili? Musí být dítě schopno domyslet, že vzhledem k charakteru tohoto řízení – totiž nalézacího sporného – může pouhá pasivita jeho rodičů coby zástupců v řízení – přivodit rozhodnutí v jeho neprospěch? Musí být dítě schopno domyslet, že i když aktuálně nic nemá, exekutor si vzhledem k nové promlčecí době může počkat až do jeho dospělosti (do začátku jeho výdělečné činnosti) a teprve po té již značně „nabobtnalý“ dluh vymáhat?²¹ Ne náhodou jsou kladeny otázky směřující až do dospělosti dítěte, neboť se tak pro účely této stati stručně zrcadlí typický průběh diskutovaných dětských dluhů. A ovšemže: po dítěti zhruba do deseti let věku samozřejmě nelze požadovat, aby bylo schopno domyslet tyto potenciálně možné události. Přesněji řečeno, i když revizor na místě takové dítě poučí o následcích porušení přepravní smlouvy, nelze po dítěti tohoto věku požadovat, aby chápalo dál, než tam, že dluh je třeba zaplatit později (tj. že dluh

¹⁹ Alespoň v tomto rozsahu je dítě průměrného rozumu ze strany rodičů edukovatelné.

²⁰ Např. samo navštívit doplatkovou pokladnu?

²¹ Srov. k tomu všemu výše citovanou stat' FRINTA, FRINTOVÁ, ELISCHER, 2019b, op. cit.

trvá i po případném vyloučení z přepravy) a pokud se tak nestane, bude vymáhán soudní cestou.²²

Skutečnost, že dítě nemusí být schopno dohlédnout zejména všechny eventuality, které mohou nastat při soudním vymáhání dluhu, ostatně odráží také procesní právo. Zákodárce si zjevně uvědomuje, že zatímco samotné právní jednání může být jednoduché, nekomplikované, takže i osoba, která není plně svéprávná, je schopna je řádně učinit, případné spory, které z tohoto právního jednání mohou vzniknout, jakož i průběh řízení o nich, již mohou být značně komplikované. V § 23 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, je totiž stanoveno, že pokud to vyžadují okolnosti případu, může předseda senátu rozhodnout, že fyzická osoba, která není plně svéprávná, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně.²³

Lze tak učinit dílčí shrnutí, že po dítěti do cca deseti let věku nelze rozumně požadovat, aby bylo při uzavření smlouvy o přepravě (tj. při nástupu do vozidla) schopno dohlédnout skutečně všechny v úvahu přicházející eventuality dalšího vývoje pro případ, že přepravní kontrole nepředloží platný jízdní doklad (a zejména nikoliv všechny možné scénáře, které mohou nastat v rámci soudního řízení o pohledávce proti němu). Zároveň však platí, co bylo uvedeno: šestileté dítě má obecně způsobilost smlouvu o přepravě uzavřít. Tudíž není možné uzavřít jinak, než tak, že pro uzavření smlouvy o přepravě osoby postačí v případě nezletilého dítěte pouze rámcová (základní) představa o jeho právech a povinnostech z této smlouvy, aniž si musí být vědomo skutečně všech potenciálních následků své jízdy bez platné jízdenky.

²² U dítěte blízkého se dosažení zletilosti jistě bude dáno např. větší povědomí o případné hodnotě nárůstu dluhu (menší dítě nemusí být schopno si představit, jak citelný postih může znamenat povinnost zaplatit částku cca 10 000 Kč namísto 1 500 Kč), či o tom, že pokud dojde k soudnímu vymáhání, bude to stát další peníze atd. Pro zde zkoumaný problém – totiž schopnosti dítěte smlouvu o přepravě uzavřít – to však není podstatné.

²³ Pro úplnost lze podotknout, že těžiště problému dětských dluhů leží právě v nedostatečném (totiž pouze formálním) zastoupení dítěte v nalézacím řízení sporném. Srov. k tomu aktuální judikaturu Ústavního soudu ČR uvedenou níže i výše citovanou stať FRINTA, FRINTOVÁ, ELISCHER, 2019b, op. cit.

4 Porušení přepravní smlouvy nezletilým v judikatuře Ústavního soudu ČR

Vyjde-li se z premisy o způsobilosti nezletilého k uzavření smlouvy o přepravě i tehdy, pokud mu jeho rozumová vyspělost dává pouze rámcový (nikoliv úplný, vyčerpávající) obraz následků v případě jízdy bez platného jízdního dokladu, indukují se tím otázky, nakolik lze případné negativní právní následky takové přepravy přičítat k jeho tíži. Touto otázkou (resp. otázkou jízdy nezletilých bez platné jízdenky) se opakovaně zabýval také Ústavní soud ČR.

Tak v dnes již starším usnesení pod sp. zn. III. ÚS 1019/08²⁴ uvedl, že „[Z]ávěr soudu, dle něž byla stěžovatelka²⁵ způsobilá nejen sama cestovat městskou hromadnou dopravou, ale být si i vědoma povinnosti zaplatit jízdné s tím, že porušení přepravní smlouvy je spojeno s přírůžkou k jízdnému, nelze považovat za právní závěr, který by vybočoval z mezí ústavnosti. Rozpornou se jeví spíše argumentace stěžovatelky, že je způsobilá sama platně uzavřít přepravní smlouvu, resp. využít prostředku hromadné dopravy a zaplatit jízdné, avšak není již způsobilá dopustit se protiprávního úkonu – porušení přepravní smlouvy tím, že za použití hromadné dopravy nezaplatí jízdné a v důsledku toho bude mít povinnost zaplatit přírůžku. Stěžovatelka si tedy, dle Ústavního soudu, musela být vědoma toho, že porušila přepravní smlouvu a jaké následky takové porušení má.“ K tomu je ovšem třeba poznamenat, že v tomto případě šlo o stěžovatelku ve věku 12 let a dále, že Ústavní soud se zde zabýval pouze (nepříznivým) jedním právním následkem porušení smlouvy o přepravě, a to otázkou přírůžky k jízdnému. Nicméně lze shrnout, že v uvedeném usnesení nelze spatřovat ani náznak možného odděleného posouzení způsobilosti k uzavření smlouvy o přepravě a ke způsobení nepříznivých právních následků jejím porušením.

Z nedávné doby lze zmínit nálezy pod sp. zn. II. ÚS 1765/14,²⁶ který se zabýval jinými nepříznivými následky jízdy bez platné jízdenky třináctileté nezletilé, a to náklady řízení. „Za této situace, kdy v době podání žalob na stěžovatelku probíhalo řízení o svěřeni do péče, jehož výsledkem nakonec bylo umístění stěžovatelky v dětském domově, bylo především povinností soudu způsobit podmínky vedení sporu

²⁴ Dostupné např. zde: <http://kraken.slv.cz/III.US1019/08> [cit. 10. 12. 2019].

²⁵ Tehdy ve věku 12 let.

²⁶ Dostupný např. zde: <http://kraken.slv.cz/II.US1765/14> [cit. 10. 12. 2019].

tak, aby účastníkovi řízení (stěžovatelce) nevznikaly vyšší než nezbytné náklady řízení. Za těchto specifických podmínek²⁷ bylo povinností soudu spojit řízení i bez návrhu účastníků. [...] není smyslem tohoto rozhodnutí, aby obhajovalo nebo navádělo účastníky právních vztahů k vyhýbání se plnění jejich povinností, případně zpochybňovalo právo věřitele na vymáhání pohledávky, nicméně musí existovat proporcionální vztah mezi výší vymáhané pohledávky a výší nákladů řízení (ať již nákladů nalézacího řízení, nebo exekučního), které musí žalovaný, popř. povinný nést. Takto sofistikovaně a neúčelně vynaložené náklady by se tedy neměly stát faktickou sankcí vůči žalovanému, popř. povinnému, která je navíc nepřiměřeně přísná nebo dokonce likvidační, a neměly by ani představovat nepřiměřený zdroj zisku pro stranu oprávněnou, popř. exekutora.“ V tomto případě se tedy Ústavní soud nevyjadřoval k otázce svéprávnosti (ve vztahu k porušení přepravní smlouvy), nýbrž až k nepříznivým následkům, které vznikly v soudních řízeních ohledně vymáhaných dlužných částek.

Za klíčový lze označit nález pod sp. zn. I. ÚS 1775/14,²⁸ který se týká sestry stěžovatelky v předchozím nálezu. Vycházejí z myšlenek Lavického,²⁹ Ústavní soud (mimo jiné) uvedl: „Je proto na obecných soudech, aby v každé konkrétní věci posoudily, zda je u nezletilého dána způsobilost k uzavření smlouvy o přepravě osob, včetně všech jejích ujednání a důsledků vyplývajících z jejího porušení.“ V této citaci jsou tři aspekty, které je třeba posoudit prizmatem způsobilosti k právním úkonům (dnes jde o svéprávnost): (1) uzavření smlouvy, (2) všechna její ujednání a (3) důsledky vyplývající z jejího porušení. A nezůstalo jen u náznamu, dále byly tyto myšlenky Ústavním soudem konkretizovány takto: „Ústavní soud je toho názoru, že nezletilé dítě ve věku dvanácti let – což byl věk stěžovatelky v rozhodné době – je zpravidla způsobilé k tomu, aby

²⁷ Šlo o to, že proti stěžovateli byla vedena tři soudní řízení samostatně, ač mohla (a měla) být spojena.

²⁸ Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2017/I_US_1775_14_an.pdf [cit. 10. 12. 2019].

²⁹ „Rozumovou vyspělostí se rozumí schopnost posoudit své vlastní jednání, volní vyspělostí schopnost své jednání ovládnout. Právní úkon je svou povahou přiměřený této vyspělosti, pokud je nezletilý schopen posoudit podstatu takového právního úkonu, uvědomí si nejen pozitivní, ale i veškeré negativní následky, jež jsou s právním úkonem spojeny, a v souladu s tím adekvátním způsobem jednat. Čím nižší je věk nezletilého, tím více bude zapotřebí obezřetně vážit, zda v právním úkonu nevidí jenom bezprostřední pozitivita a zda přitom neponechává stranou svých úvah případné povinnosti, které z jeho jednání v budoucnu vzniknou, případně zda k nim nepřistupuje lehkomyslně.“ Cit. dle LAVICKÝ, P. Komentář k § 9. In: FIALA, J., KINDL, M. et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl.* 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 49. Jedná se o komentář k občanskému zákoníku č. 40/1964 Sb.

mohlo nástupem do dopravního prostředku uzavřít platnou přepravní smlouvu s vědomím, že mu tím vzniká povinnost zaplatit stanovené jízdné (srov. usnesení sp. zn. III. ÚS 3708/15 ze dne 30. 3. 2016, bod 15, a také usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 20 Cdo 2775/2005 ze dne 29. 11. 2005). To, jakým způsobem rodiče o nezletilé dítě pečují a jak plní své rodičovské povinnosti, však může ovlivnit výrok soudu o uplatnění nároku na zaplacení smluvní pokuty. [...] Nicméně i v případě, že nefunkčnost rodinných vztahů nebyla prokázána, a že by tedy porušení povinnosti ubravit jízdné mohlo být přičitatelné nezletilému dítěti, je třeba si klást otázku, zda si dítě ve věku dvanácti let může být vědomo následku spojeného s nezaplacením jízdného, tedy zda povinnost zaplatit přírážku k jízdnému, či dokonce hradit náklady řízení o zaplacení této částky, je přiměřená jeho rozumové a volní vyspělosti. Předpokladem subjektivní odpovědnosti je totiž schopnost zavinit, neboli schopnost vlastním jednáním založit svou odpovědnost, která se odvíjí od schopnosti člověka posoudit následky svého jednání a toto jednání ovládnout. Kromě toho nezletilé dítě obvykle nemá vlastní majetek, možnost obstarání si příjmu vlastním úsilím je zákonem omezena (viz § 8 dřívějšího občanského zákoníku, § 6 zákona č. 262/2006, zákoník práce, ve znění do 31. 12. 2013, § 33–34 zákona č. 89/2012, občanský zákoník) a rodiče vůči němu mají vyživovací povinnost; je tedy otázkou, zda může dítě samo nést odpovědnost za zaplacení smluvní pokuty³⁰ a případných nákladů řízení. [...] Ústavní soud je toho názoru, že v projednávané věci bylo úkolem soudů zohlednit vázanost dítěte (stěžovatelky) jednotlivými ujednáními smlouvy o přepravě, míru jeho zavinení při porušení této smlouvy a chránit zájem dítěte, aby do dospělosti nevstupovalo se závazky, jimž nemůže dostát. To může vést i k závěru, že řídicí zájem dítěte bude nejlépe ochráněn tak, že se uplatní spoluodpovědnost jeho rodičů za dluhy vzniklé z jízdy načerno. Pokud tedy nezletilé dítě není fakticky schopno splnit své povinnosti z přepravní smlouvy a není pro svoji nedostatečnou duševní vyspělost schopno posoudit následky své jízdy načerno, v soukromoprávní rovině nic nebrání přenosu odpovědnosti za placení na jeho rodiče či jiného zákonného zástupce.“ V tomto nálezu tedy Ústavní soud jednoznačně vyjádřil názor, že vázanost jednotlivými ustanoveními smlouvy o přepravě je v případě dítěte nutno posuzovat odděleně. Jinak řečeno, ze skutečnosti, že dítě je způsobilé uzavřít smlouvu o přepravě, ještě bez dalšího neplyne jeho způsobilost zavázat se ke všem povinnostem (podle dílčích ujednání smlouvy), které z ní cestujícímu

³⁰ Přírážka k jízdnému je sankcí za porušení smluvní povinnosti, která je však stanovena zákonem, jedná se tedy o penále, nikoliv o smluvní pokutu (srov. § 2052 o. z., jakož i § 544 odst. 3 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.).

plynou. Potvrzuje se tím výše učiněný dílčí závěr, že pro uzavření smlouvy o přepravě osoby postačí alespoň rámcová (základní) představa dítěte o jeho právech a povinnostech z této smlouvy, aniž si musí být vědomo skutečně všech potenciálních následků své jízdy bez platné jízdenky. To ostatně koresponduje s realitou každodenního života, uváží-li se rozumová vyspělost šesti- či sedmiletých dětí, které se např. do škol přepravují mnohdy samostatně, bez doprovodu. Ústavní soud při tom *in favorem* dítěte takto uvažuje dokonce již i o samotné povinnosti zaplatit penále (přírážku k jízdnému), o případných nákladech soudního řízení pak nemluvě.

Na výše uvedeném nic nemění ani pozdější nález pod sp. zn. II. ÚS 1864/16,³¹ v němž je na závěry z předchozího nálezu poukázáno, ale zároveň je v něm také uvedeno: „*Bylo by absurdní, kdyby například za to, že si sedmáctiletý nezletilý neobstaral jízdní doklad, měli být sankcionováni zákonní zástupci. Vzhledem k potřebě individuálního posuzování vyspělosti nezletilého a jeho způsobilosti uzavřít přepravní smlouvu nelze vytvořit objektivní hranici, která by umožnila přepravcům (včetně střežovatele) určit, kdo odpovídá za porušení přepravních podmínek, ale je třeba vždy zkoumat konkrétní okolnosti každého případu.*“ Ústavní soud tak k závěrům z předchozího nálezu připojil zdůraznění, že v každé situaci je třeba posuzovat její konkrétní okolnosti.³² Stačí si uvědomit, že jistě je rozdíl mezi situací, kdy rodiče nutí dítě využívat prostředky veřejné dopravy, aniž mu opatří platnou jízdenku a situací, kdy rodiče dítěti prostředky na koupi jízdenky (nebo přímo jízdenku) dají, avšak dítě *ze sportu* či *z revolty proti systému* jízdenku nepředloží a nechá si udělit přírážku.

³¹ Dostupné z: <http://kraken.slv.cz/II.US1864/16> [cit. 10. 12. 2019].

³² Z tohoto nálezu je často citována právní věta o tom, že „*u přepravní smlouvy autonomie vůle nezletilého podstatně širší: je – v závislosti na stupni svého duševního vývoje – zpravidla schopen chápat význam povinnosti mít jízdní doklad a nést odpovědnost v případě jízdy „načerno“, popř. – cestuje-li v doprovodu svého zákonného zástupce – i ovlivnit zaplacení jízdného tím, že se může vzepřít jeho rozhodnutí, aby cestoval bez platného jízdního dokladu.*“ V samotném textu judikátu však tuto větu nenajdeme. Významově nejbliže je věta: „*Na rozdíl od regulačního poplatku je nezletilý (byť v závislosti na svém tělesném a duševním vývoji) zpravidla schopen chápat význam povinnosti mít jízdní doklad, možnost případné sankce a má také možnosti jeho zaplacení ovlivnit.*“ O případném vzepření se dítěte rodičům se zde nic neuvádí, naopak, odůvodnění pokračuje citací výše uvedenou, z níž plyne toliko potřeba individuálního posouzení každého případu podle jeho konkrétních okolností. Lze vyjádřit názor, že právní věta byla vytvořena nepřesně, zkratkovitě.

Pro úplnost lze zmínit také neaktuálnější judikaturu Ústavního soudu, a to nálezy pod sp. zn. II. ÚS 3814/17,³³ II. ÚS 3133/19³⁴ a II. ÚS 3134/19.³⁵

- ³³ V tomto nálezu je zejména uvedeno: „Je-li v řízení před soudem, jehož účastníkem je nezletilý, jednáno s jeho rodičem jako zákonným zástupcem, neznamená to, že půjde podle okolností, vždy z hlediska zájmu nezletilého, o zastoupení řádné. Problém vzniká, jestliže zákonný zástupce zastupuje nezletilého pouze formálně, fakticky však se soudem nekomunikuje. Takový zástupce nečiní žádné procesní úkony k ochraně práv nezletilého, v důsledku čehož jedná v rozporu s jeho zájmy i samotným účelem zastoupení. S ohledem na omezenou schopnost porozumět významu řízení nemusí mít nezletilý vůbec příležitost či možnost na nečinnost svého zákonného zástupce sám soud upozornit nebo se proti ní bránit, ačkoli případný nepříznivý výsledek řízení půjde k jeho tíži. Jde v podstatě o srovnatelnou situaci, jako kdyby nebyl vůbec zastoupen.“ Dostupné z: <http://kraken.slv.cz/II.US3814/17> [cit. 11. 12. 2019].
- ³⁴ V tomto nálezu je zejména uvedeno: „Základní právo nezletilého žalovaného zaručené čl. 38 odst. 2 Listiny, ve spojení s čl. 3 odst. 1 a 2 Úmluvy o právech dítěte a čl. 32 odst. 1 větou druhou Listiny, vyžaduje, aby se soud před vydáním platebního rozkazu vůči takovému nezletilému žalovanému zabýval otázkou, zda u něj lze mít za splnění ústavněprávní podmínky pro vydání platebního rozkazu, tedy že žalovaný (třeba i prostřednictvím svého zástupce) má reálnou možnost domoci se projednání své věci v řádném řízení splňujícím všechny záruky práva na spravedlivý proces a že případné vzdání se takového projednání věci v řádném řízení je činěno vědomě a jednoznačně, při znalosti všech důsledků takového postupu. Platební rozkaz nelze vydat vůči nezletilému žalovanému, který nemá plnou procesní způsobilost a v řízení musí být zastoupen zákonným zástupcem či opatrovníkem, jestliže má soud jakékoli pochybnosti či nejistotu ohledně řádnosti a efektivnosti jeho zastoupení zákonným zástupcem; u takového nezletilého žalovaného totiž není zaručeno, že má reálnou možnost domoci se projednání věci v řádném nalézacím řízení a že případná pasivita jeho zákonného zástupce po vydání platebního rozkazu je projevem vědomého vzdání se práva žalovaného na veřejné projednání věci v jeho přítomnosti učiněným při ochraně práv a v zájmu nezletilého žalovaného. Za takové situace, tj. při existenci jakýchkoli pochybností či nejistoty ohledně řádnosti a efektivnosti zastoupení nezletilého žalovaného zákonným zástupcem, je naopak před projednáním věci a vydáním rozhodnutí nutné zabývat se právě touto otázkou řádného zastoupení nezletilého dítěte a ony pochybnosti či nejistotu odstranit, případně známkou, zda v daném případě není namístě ustanovit nezletilému účastníkovi opatrovníka podle § 29 odst. 1, o. s. ř., a to s ohledem na nejlepší zájem nezletilého z pravidla z řad advokátů (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 3304/13, citované výše, bod 61).“ Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Vedouci_OVVP/Agenda_de_Portavoz/II._US_3133_19_na_web.pdf [cit. 11. 12. 2019].
- ³⁵ V tomto nálezu je zejména uvedeno, že: „Skutečnost, že v řízení před obecními soudy, jehož účastníkem je nezletilý, je jednáno s jeho rodičem jako zákonným zástupcem, pak dle Ústavního soudu nevylučuje vznik situace, kdy na takového zastoupení nebude možné z hlediska zájmu nezletilého nabízet jako na řádné. Bude tomu tak zejména tehdy, zastupuje-li zákonný zástupce nezletilého pouze formálně, fakticky však se soudem nijak nekomunikuje a ani nepřebírá zaslané písemnosti na žádné známé adrese. V takovémto případě je povinností obecního soudu vždy zvážit, zda nejsou splněny podmínky pro ustanovení opatrovníka podle § 29 odst. 1, o. s. ř., a to s ohledem na nejlepší zájem nezletilého. Za situace, kdy rodič své dítě v řízení nikterak nebáží a neučiní jediný úkon, resp. ho ani učinit nemůže, neboť mu žádná písemnost soudu fakticky doručena není a nebyla, nemůže být v řízení pokračováno bez toho, aby byl dítěti ustanoven opatrovník ve smyslu § 29 odst. 1, o. s. ř. Neustanoví-li soud dítěti opatrovníka, znemožní mu tím v soudním řízení jakkoliv jednat a poruší tak jeho právo plynoucí z čl. 38 odst. 2 Listiny, tedy právo, aby věc byla projednána v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům [srov. k tomu právě nálezy sp. zn. III. ÚS 3055/16].“ Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Vedouci_OVVP/Agenda_de_Portavoz/II._US_3134_19_na_web.pdf [cit. 11. 12. 2019].

V těchto nálezech jsou však řešena pochybení obecných soudů týkající se zajištění řádného a efektivního zastoupení nezletilého v nalézacích sporných řízeních, v nichž je rozhodováno právě o dlužích vzniklých z jízd bez platné jízdenky. Tyto nálezy se tedy bezprostředně netýkají samotného posouzení způsobilosti nezletilého k uzavření smlouvy o přepravě a případných následků jejího porušení.

5 Závěr

Lze uzavřít, že právní úprava i judikatura stojí na shodném stanovisku, že nezletilý, který není plně svéprávný, nemusí být při uzavření smlouvy o přepravě na takové úrovni rozumové vyspělosti, aby byl schopen dohlédnout skutečně všechny (i potenciálně možné) důsledky jízdy bez platné jízdenky, které mohou nastat později. To platí zejména o důsledcích, které může mít uplatnění pohledávky proti němu u soudu a platí to tím spíše, že v případech, které byly posuzovány Ústavním soudem ČR, spočívalo těžiště problému v neúčinném, pouze formálním, zastoupení těchto dětí, takže došlo – stručně a obecně řečeno – k porušení jejich práva na spravedlivý proces a práva být slyšeno (srov. čl. 12 Úmluvy o právech dítěte³⁶). Postačí, pokud je nezletilý na takové úrovni rozumové vyspělosti, že je schopen dohlédnout základní rysy právního poměru vzniklého na základě smlouvy o přepravě osoby (zejména povinnost mít u sebe jízdní doklad, povinnost se jím prokázat přepravní kontrole a nástup sankce při porušení této povinnosti).

Vzhledem k tomu, že celá úvaha ohledně způsobilosti nezletilého ve vztahu k následkům porušení smlouvy o přepravě osoby byla indukována aktuálně rezonující otázkou dětských dluhů, sluší se závěrem také dodat, že do budoucna by již nemělo k těmto situacím docházet. Lze pro to uvést několik důvodů. Na základě široké a intenzivní debaty napříč odbornou i laickou veřejností již (alespoň některé) dopravní podniky přistoupily k opatřením zamezujícím tomu, aby tyto dluhy byly vymáhány po nezletilých. Dále lze uvést aktuální judikaturu Ústavního soudu ČR, která se zabývá jak současně platným hmotným i procesním právem a nastiňuje jejich interpretaci konformně se šetřením nejlepšího zájmu dítěte. Nadto je třeba poukázat

³⁶ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

na skutečnost, že od 1. září 2018 došlo k rozšíření systému slev poskytovaných na jízdném ve veřejné hromadné dopravě (stručně a zjednodušeně řečeno), což dopadá právě i na kategorie nezletilých cestujících. A konečně lze poukázat také na legislativní návrhy, které by měly být v dohledné době³⁷ projednávány Poslaneckou sněmovnou Parlamentu české republiky.³⁸

Literature

- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl první: obecné poznatky a jednotlivé druhy dluhů. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 21, s. 725 a násl.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770 a násl.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D., ELISCHER, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl třetí: pohled praktický, morální, procesní, komparační a aktuální návrhy legislativního řešení. In: *Právní rozhledy*. 2019, č. 23–24, s. 807 a násl.
- FRINTA, O. *Smlouva o přepravě osoby v novém soukromém právu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 156 a násl.
- FRINTA, O. *Svěprávnost nezletilých a vznik smlouvy o přepravě osoby* (v tomto sborníku).
- LAVICKÝ, P. Komentář k § 9. In: FIALA, J., KINDL, M. et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009.
- <http://www.dpp.cz/prepravni-kontrola/> [cit. 10. 12. 2019].
- <http://www.psp.cz/sqw/ppn.sqw?ct=431 & o=8> [cit. 11. 12. 2019].
- <http://kraken.slv.cz/II.US1765/14> [cit. 10. 12. 2019].
- <http://kraken.slv.cz/II.US1864/16> [cit. 10. 12. 2019].
- <http://kraken.slv.cz/II.US3814/17> [cit. 11. 12. 2019].
- <http://kraken.slv.cz/III.US1019/08> [cit. 10. 12. 2019].

³⁷ Vzhledem k uzavření rukopisu v prosinci 2019.

³⁸ K tomu srov. FRINTA, FRINTOVÁ, ELISCHER, 2019b, op.cit. a aktuálně také poslaneckou iniciativu směřující k tomu, aby revizor mohl při přepravní kontrole získat osobní údaje zákonných zástupců nezletilého dítěte. Srov. zde: <http://www.psp.cz/sqw/ppn.sqw?ct=431 & o=8> [cit. 11. 12. 2019].

https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Vedouci_OVVP/Agenda_de_Portavoz/II._US_3133_19_na_web.pdf [cit. 11. 12. 2019].

https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Vedouci_OVVP/Agenda_de_Portavoz/II._US_3134_19_na_web.pdf [cit. 11. 12. 2019].

https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2017/I._US_1775_14_an.pdf [cit. 10. 12. 2019].

Contact – e-mail

frintova@prf.cuni.cz

Participační práva dítěte ve vazbě na změnu pohlaví

Petra Kotková

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek je věnován participačním právům dítěte ve vazbě na změnu pohlaví. Pozornost bude zaměřena zejména na chystanou novelu § 29 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. V souladu s ní by totiž změnu pohlaví mohla podstoupit osoba starší dvanácti let. Ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva a komparace vybraných evropských zemí bude nastíněn evolutivní přístup k této problematice. Část příspěvku bude věnována také intersex osobám, respektive otázkám spojeným s určováním pohlaví u intersex dětí po narození.

Keywords in original language

Participační práva; nezletilý; dítě; změna pohlaví; intersex; právní jednání; informovaný souhlas.

Abstract

This article will be focused on the participation rights of a child in relation to reassignment. The attention will also be focused on the forthcoming amendment to the Section 29 of Act No. 89/2012 Coll., the Civil Code. According to which a person over 12 years of age be allowed undergo a reassignment. In the light of the case law of the European Court of Human Rights and a comparison of selected European countries, an evolutive approach to this issue will be outlined. Part of the article will be devoted to intersex issues related to sex determination of children after birth, who suffer from the so-called not clear gender characteristics.

Keywords

Participation Rights; Minor; Child; Reassignment; Intersex; Legal Proceedings; Informed Consent.

1 Úvod

Z názorů odborné veřejnosti, literatury¹ i zprávy České školní inspekce² vyplývá, že děti dnešní doby jsou daleko lépe fyzicky vyvinuty. Psychický vývoj dítěte je zrychlený, což způsobuje jejich schopnost provádět již v raném věku psychické činnosti, k nimž děti v minulých letech dozrávaly daleko později. Mají všeobecný přehled na vysoké úrovni a povědomí o světě. Problémy, které se nejčastěji objevují, jsou v oblastech sebeovládání, kázně, řeči, jazyku, pozornosti a soustředění.³ Dětství nepředstavují pouze hry a zábava. Pro spoustu dětí není dětství příjemným obdobím, ať už z jakéhokoli důvodu.

Ve velmi komplikované situaci se ocitají děti, které trpí poruchou pohlavní identity. Mnohé z nich si svou skutečnou identitu uvědomují již v raném věku. Ty, které se se svými pocity odváží podělit s rodiči, se však často setkávají s negativními odpověďmi. Právě reakcí na nevěnování pozornosti ze strany rodičů se může dítě uzavřít a na dlouhé roky začne popírat vnitřní část sebe sama.⁴

Doby, v nichž bylo dítě považováno za objekt „společenských vztahů“, již pominuly. Stále více je ve společnosti kladen důraz na to, aby se dítě stalo plnohodnotným subjektem. Stejně tomu je i v oblasti právního jednání. Situace, kdy bylo dítě v plném rozsahu odkázáno na své rodiče, překonala participační práva dítěte a zvýšení možnosti samostatného rozhodování. Není nezájem ze strany rodičů nerespektováním participačních práv dítěte, tedy aby bylo vyslyšeno, kým se cítí být?

Dětská psychologka *Hana Fífková* uvádí, že negativní postoj rodičů a jejich nezájem způsobuje narůstající problémy. Pokud se například dítě cítí být chlapcem, musí být doslova zoufalé, když zjistí, že mu rostou prsa. Nebo když si připadáte jako dívka a začnou vám růst vousy. Ventilem tohoto

¹ PETRÁKOVÁ, D. *Proměny pojetí dětí a dětství*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 39. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladec.cz/zprava/1484750812.pdf> [cit. 2. 1. 2020].

² Viz <https://www.csicr.cz/cz/> [cit. 2. 1. 2020].

³ PETRÁKOVÁ, 2012, op. cit., s. 39.

⁴ FÍFKOVÁ, H. Jak se v Česku žije transsexuálním dětem. *Novinky.cz* [online]. 2. 12. 2017 [cit. 30. 12. 2019]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/clanek/sexuolozka-hanka-fifkova-jak-se-v-cesku-zije-transsexualnim-detem-40053006>

období jsou deprese a pocity bezvýchodnosti, které se nejčastěji objeví v pubertě.

V současné době je v České republice věnována dětem s poruchou pohlavní identity velká pozornost. Přispěla k tomu osvěta, na základě ní si totiž děti mohou najít velké množství informací a také si uvědomit, že nejsou na světě sami. Proto také v dnešní době již velký počet dětí dokáže říct svým rodičům o své identitě. Roste také počet rodičů, kteří sdělení dítěte „neignorují“ a věnují mu pozornost. Spoluprací sexuologů, psychologů, psychiatrů, dětských endokrinologů a dalších profesí je možné pomoci dětem a jejich rodičům toto období zvládnout a správně je nasměrovat.⁵

2 Participační práva dítěte

Volání po zajištění relevantního podílu dětí na rozhodování je stále hlasitější. Participace, jakožto základní projev demokracie, znamená odpovědnou účast zainteresovaných osob na rozhodování o své přítomnosti a budoucnosti. Participační práva dítěte znamenají jeho účast na rozhodování záležitostí, jež se týkají jeho sociálního, ekonomického, náboženského, kulturního a politického života. Přiznáním participačních práv dítěti dochází k úplně jinému rozměru vnímání dítěte. Dítě se tak stává plnohodnotným subjektem práva a přestává být objektem rozhodování. Je aktivním jedincem, nikoli pasivním objektem aktivit svých rodičů či třetích osob, resp. státních orgánů.⁶

Dítěti se musí vždy dostat všech důležitých informací vhodným způsobem tak, aby si mohlo s ohledem na svůj věk a rozumovou volní vyspělost vytvořit vlastní názor, a musí mu být současně dán prostor k tomu, aby svůj názor mohlo sdělit.⁷ Dle Ústavního soudu se jedná o právo nezletilého svobodně vyjádřit svůj názor ve všech věcech, které se ho týkají. Toto právo je jeho nepopíratelným právem umožňujícím, byť jen do určité míry, vyrovnat nerovné postavení např. ve vztahu k jeho rodičům, případně koliznímu opatrovníkovi, přesto konečné hodnocení (posouzení) zájmů nezletilého přísluší dospělým.⁸

⁵ FIFKOVÁ, 2017, op. cit.

⁶ KOTKOVÁ, P. *Ombudsman pro děti*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2018, s. 12.

⁷ KOTKOVÁ, 2018, op. cit., s. 13.

⁸ Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 5. 2006, sp. zn. IV.ÚS 288/04.

Jak je výše uvedeno, ke změně vnímání dítěte ve společnosti došlo zejména ve vazbě na přijetí Úmluvy o právech dítěte.⁹ V jejím čl. 12 jsou totiž participační práva zakotvena poprvé. Toto ustanovení neobsahuje jen právo svobodně se vyjádřit ke všem záležitostem, které se dítěte dotýkají, nýbrž také jistotu, že jeho názorům bude věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni, a také to, že bude vždy vyslyšeno ve všech řízeních, které se ho dotýkají.

Je možné rozlišit dvě situace, které se týkají pohlaví dítěte, resp. jeho změny. První z nich je rozpor panující u dítěte mezi jeho vnějším a vnitřním pohlavím. S touto situací souvisí mnoho aspektů. Je nutné, aby dítě bylo uvězněno ve svém těle po celé dětství? Neměla by mu být poskytnuta možnost, aby jej prožilo jako osoba s pohlavím, s nímž se ztotožňuje? Současné odpovědi na jednotlivé otázky jsou nejednotné, a to zejména kvůli konsekvencím, které změnu pohlaví provázejí. S druhou situací souvisí tzv. intersex problematika. Tedy případy, kdy se dítě narodí bez jasného pohlaví. Zde je pak třeba řešit jaké pohlaví určit.

3 Změna pohlaví

Pro děti, které trpí poruchou pohlavní identifikace, neexistuje v České republice možnost si pohlaví změnit. Lékaři mohou pouze v určitém věku „zablokovat“ biologickou pubertu a pomocí hormonální terapie nastartovat proměnu pohlaví. Těmito zákroky dítěti pomohou alespoň minimalizovat jeho traumata a zkvalitnit mu život. Prvními, kteří vyhledali v roce 2000 odbornou pomoc, byla rodina *Michala*, který byl v té době desetiletou holčičkou. Dnes žije se svojí manželkou a dětmi šťastný život.¹⁰

Změnu pohlaví upravuje ustanovení § 29 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OZ“). Představuje možnost či řešení pro člověka, který trpí poruchou sexuální identifikace (nesouladem mezi psychickým a tělesným pohlavím). V souladu s tímto ustanovením nastává změna pohlaví na základě chirurgického zákroku při současném znemožnění reprodukční funkce. Speciální úpravu k této problematice

⁹ Úmluva o právech dítěte (vyhlášena sdělením č. 104/1991 Sb.).

¹⁰ FIFKOVÁ, 2017, op. cit.

nalezneme v zákoně č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách ve znění pozdějších předpisů (dále jen SpecZdrSl). Změnu pohlaví může podstoupit osoba starší 18 let. Ve vazbě na evolutivní přístup Evropského soudu pro lidská práva, zejména jeho rozhodnutí *A. P., Garçon a Nicot proti Francii*¹¹, v němž soud dovodil, že úřední změnu pohlaví nelze podmiňovat podstoupením chirurgického zákroku či provedením sterilizace, je česká právní úprava změny pohlaví s touto judikaturou v rozporu. Podmiňování právního uznání změny pohlaví chirurgickým zákrokem znamená porušení čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod¹² zakotvující právo na respektování soukromého a rodinného života.

Reakcí na toto rozhodnutí je v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky (ve stavu připomínkové řízení ukončeno) připraven *návrh novely* § 29 OZ a zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení ve znění pozdějších předpisů (dále jen „MatZ“). V souladu s ní by si pohlaví mohla změnit osoba starší dvanácti let (do 15 let věku za souhlasu zákonného zástupce) na základě osobního prohlášení osoby před matričním úřadem. Dnem rozhodným pro změnu pohlaví by byl den učinění prohlášení. Prohlášení je projevem vůle osoby o její genderové identitě v souladu s jejím osobním přesvědčením sledující právní uznání této identity. Změna pohlaví by byla podmíněna předložením potvrzení ošetřujícího lékaře (sexuologa) o diagnóze poruchy pohlavní identity.¹³ Změnou podmínek pro změnu pohlaví vyvstává několik otázek. Zda není věková hranice příliš nízká, zda tento svým způsobem jednoduchý proces změny pohlaví nepovede k jeho zneužívání, a to např. v rovině trestněprávní. Samozřejmě je možné se setkat s rozporuplnými odpověďmi. Sexuologové však reagují, že ve dvanácti letech je tělo nejlépe připraveno na tak zásadní změnu.¹⁴

Pokud by byla změna § 29 OZ přijata, představovalo by to možnost dítěte si pohlaví změnit? A jakým způsobem by byl řešen rozpor mezi názorem dítěte a souhlasem jeho zákonných zástupců tam, kde jej zákon vyžaduje?

¹¹ Rozhodnutí ESLP ze dne 6. 4. 2017, č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

¹² Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (vyhlášena sdělením č. 209/1992 Sb.).

¹³ Viz <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWYH3ZN> [cit. 1. 1. 2020].

¹⁴ Viz https://www.idnes.cz/onadnes/zdravi/rozstrel-rozhovor-s-lekarem-lukasem-frajerem-o-zmene-pohlavi.A180524_135204_zdravi_pet [cit. 1. 1. 2020].

4 Intersex

Relativně samostatnou skupinou osob, kterých se otázky spojené se změnou pohlaví týkají, jsou tzv. intersex osoby. Z genetických důvodů se intersex lidé rodí s nejasným či nevyhraněným pohlavím. Jde např. o osobu s ženským vnějším pohlavním orgánem a varlaty v dutině břišní, nebo osobu s vnějším mužským pohlavním orgánem a dělohou. Přesto, že se děti s nevyhraněným či nejasným pohlavím rodí, je lékař po jejich narození povinen hlásit Matričnímu úřadu, zda se jedná o muže či ženu.

V souladu s účinnou českou právní úpravou je oznámení o narození dítěte, jehož součástí je i údaj o pohlaví, třeba sdělit matričnímu úřadu do tří dnů od narození (§ 15 odst. 4 MatZ). Dle neonatologů to nezpůsobuje v praxi větší obtíže. Na základě řady testů z oblastí endokrinologie, gynekologie, či genetiky, dokáží pohlaví určit na základě převažujících pohlavních znaků, a to i v tak krátkém časovém úseku. S narozením intersex dítěte se pojí opět celá řada otazníků. Neschopnost smíření se rodičů s faktem, že není možné jednoznačně určit, zda se jim narodila dcera nebo syn, je jedním z nich.

Dle názoru z ciziny, Spolkové lékařské komory, je intersexualita označována jako porucha vývoje pohlaví¹⁵, kterou nelze zaměňovat s vadným vývojem či nemocí. Nemoc souvisí pouze s některými stavy poruchy vývoje pohlaví, nelze o ní však hovořit v obecném měřítku. Právě velká heterogenita situací či variant je s problematikou intersex osob spojována.¹⁶ Klíčovým aspektem intersex dítěte je určení jeho pohlaví lékařem.

Tím zásadním *ve světovém měřítku* společným problémem spojovaným s intersex osobami je však zakořeněnost binary pohlaví ve společnosti. Tedy názor, že svět přijímá pouze dva typy pohlaví, muže a ženu. Existence intersex osob a jejich těl není akceptována a vždy je vnímána jako zdravotnický problém, který je třeba řešit jedině a pouze chirurgickou a hormonální nápravou.¹⁷ Dle *Agentury Evropské unie* pro základní práva jsou ve 21 zemích Evropské unie

¹⁵ Varianten/Störungen der Geschlechtsentwicklung.

¹⁶ BARŠOVÁ, A. Německo se blíží k právnímu uznání třetí kategorie pohlaví. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2018, roč. 8, č. 2, s. 5. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>

¹⁷ SCHERPE, J. M., DUTTA, A., HELMS, T. (eds.). *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge: Intersentia Publishing, 2018, s. 431.

prováděny chirurgické zákroky a nekonsenzuální léčby směřující k normalizaci pohlaví.¹⁸ Takovéto operace přitom znamenají nezvratnost v případě, že by se osoba v budoucnu rozhodla pro opačné pohlaví. Operativní změny vedoucí k normalizaci pohlaví u intersexuálních novorozenců zástupci z řad českých neonatologů odmítají. Dle jejich názoru se po narození dítěte s nevyhraněným pohlavím provádí operace pouze z důvodu funkčnosti, či životně důležitých funkcí (úprava močové trubice nebo odstranění varlat z dutiny břišní u holčiček způsobující erekce, které provází silná bolest). U některých variant poruchy vývoje pohlaví je nezbytná hormonální léčba, která osobu často provází po celý život. Absence hormonální léčby by v těchto případech ohrozila pacienta na životě.¹⁹

V této části je tedy zapotřebí položit si otázku, proč, z jakého důvodu, k čemu je třeba, aby byla společnost i nadále založena na binaritě pohlaví jen přesto, že se jedná o zakořeněný konzervatismus? Nebylo by pro intersex osoby spravedlivé, aby jím právo poskytovalo možnost si své pohlaví zvolit? Ne všechny intersex osoby lpí na určení pohlaví, některé se mnohdy ani za celý život nedokáží rozhodnout, zda se cítí být ženou či mužem, a jsou se svým pohlavím „X“ spokojeni.

5 Třetí pohlaví

Německo je první evropskou zemí, v níž po narození dítěte s poruchou pohlavního vývoje nemusí být pro účely zápisu do matriky jednoznačně stanoveno žena či muž. Kolonka týkající se pohlaví je v rodném listu prázdná. Vyplní se až tehdy, pokud se osoba rozhodne o zápis mužského či ženského pohlaví.

V Austrálii je kvůli struktuře federálního systému situace týkající se právního statusu intersexuála složitá. Praxe v Jižní Austrálii je taková, že se pohlaví dítěte zapisuje do rodného listu pouze tehdy, pokud je vyhraněné. Naopak v teritoriu hlavního města Austrálie se do matriky uvádí poznámka muž, žena nebo intersex. Pokud je změna pohlaví v rodném listu v nejlepším zájmu dítěte, je možná i u něj. Součástí žádosti o změnu zápisu je lékařský

¹⁸ BARŠOVÁ, 2018, op. cit., s. 7.

¹⁹ Informace byla získána na základě účasti na kulatém stole na téma *Určování pohlaví intersex dětí* pořádaném Veřejnou ochránkyní práv dne 4. 11. 2019.

nebo psychologický posudek osvědčující, že se žadatel podrobil klinické léčbě ve vztahu k jeho pohlaví nebo genderové aktivitě. Australské právo též umožňuje uzavírat manželství intersexuálními osobám.²⁰

Spojené státy americké jsou taktéž díky své politické a legislativní roztržičnosti nejednotné. Jurisdikce jako je třeba Oregon, Kalifornie či Washington D. C. umožňují lidem, kteří se neidentifikují mezi dvojím typem pohlaví, aby jejich identita byla reflektována v osobních dokladech.²¹

Malta je zemí s největší pozorností věnované intersexuálním osobám. Od roku 2015 je zde účinný ucelený systém právní úpravy. Malta poskytuje ochranu před nechtěnými chirurgickými zákroky.²²

6 Způsobilost nezletilých osob udělit souhlas k poskytnutí zdravotní služby

Tak jak je předestřeno v úvodu tohoto článku, doby, v nichž bylo rozhodování o věcech týkajících se dítěte ponechány pouze na rodičích, již dávno pominuly. V současné době je kladen důraz na zvýšení možnosti jejich autonomního rozhodování a jejich participačních práv. Klíčovým dokumentem je Úmluva o právech dítěte (viz výše). Ve vztahu k medicínským zákrokům však nemožno opomenout ani Úmluvu o lidských právech a biomedicíně²³, konkrétně čl. 6 věnující se ochraně a postavení osob neschopných udělit předmětný souhlas.²⁴

Výčet služeb ve smyslu zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách (dále jen „ZdravSl“) nalezneme v ustanovení § 2 odst. 2 písm. a–e). Pojem zdravotní služba je termín nadřazený, obsahově širší, zahrnující široké spektrum činností ve zdravotnictví, a tedy i zdravotní péči. Zdravotními službami se tak rozumí poskytování zdravotní péče podle zákona o zdravotních službách, dále specifické zdravotní služby podle zákona o specifických

²⁰ SCHERPE, DUTTA, HELMS, 2018, op. cit., s. 252.

²¹ SCHERPE, DUTTA, HELMS, 2018, op. cit., s. 354.

²² SCHERPE, DUTTA, HELMS, 2018, op. cit., s. 357.

²³ Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny – Úmluva o lidských právech a biomedicíně (vyhlášena sdělením č. 96/2001 Sb.).

²⁴ DOLEŽAL, T. Způsobilost nezletilých udělit souhlas s poskytováním zdravotních služeb. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2018, roč. 8, č. 1, s. 49 a 55. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>

zdravotních službách, transplantačního zákona a zákona o umělém přerušení těhotenství, konzultační služby, zdravotní služby v rozsahu činnosti zařízení transfúzní služby nebo krevní banky, nakládání s tělem zemřelého, s tkáněmi a buňkami, zdravotnická záchranná služba, zdravotnická dopravní služba a přeprava pacientů neodkladné péče a taktéž protialkoholní a protitoxikomanická záchranná služba.²⁵

Zdravotní službu je možné poskytnout na základě informovaného souhlasu pacienta. Smyslem informovaného souhlasu je vyrovnat informační asymetrii a zajištění svobodné volby pacienta. Přijetím Úmluvy o lidských právech a biomedicíně došlo k popularizaci tohoto institutu. Do té doby byl sice informovaný souhlas znám, avšak neměl takový význam. Úmluva o lidských právech a biomedicíně je právě klíčovým dokumentem jeho právní úpravy.²⁶ Zákonnou úroveň pak tvoří § 28 a násl. ZdravSl a právní úprava smluvní povinnosti mezi lékařem a pacientem obsažená v § 2638–2641 OZ.

K udělení informovaného souhlasu jsou oprávněny pouze osoby způsobilé k právnímu jednání.²⁷ Pro nezletilé a osoby omezené ve svěprávnosti platí zvláštní režim.

V praxi se často vyskytuje snaha objektivizovat posuzování schopnosti nezletilých právně jednat prostřednictvím nastavení určité věkové hranice. Tato možnost však z důvodu nutnosti individuálního přístupu k nezletilým selhává. V literatuře je možné se setkat se čtyřmi kritérii, která mohou pomoci při určení schopnosti nezletilého činit samostatná rozhodnutí. Těmito jsou: 1) schopnost vyjádřit volbu, 2) schopnost porozumění, 3) schopnost rozvažování a 4) schopnost zhodnocení důsledků rozhodnutí. Ve vztahu k medicínským zákrokům je však situace komplikovanější, a o to víc je třeba situaci posuzovat citelněji, a to s ohledem nejen na schopnost nezletilého své rozhodnutí učinit, nýbrž též na nemoc, stres či jiná rizika, v nichž se zrovna jedinec nachází. Věková hranice, kdy je dítě schopno učinit nezbytná rozhodnutí,

²⁵ TĚŠINOVÁ, J., DOLEŽAL, T., POLICAR, R. *Medicínské právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 23–24.

²⁶ Čl. 5 stanoví: „*Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas. Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích. Dotčená osoba může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat.*“

²⁷ Použijí se ustanovení OZ doplněné o ustanovení § 35 zákona o zdravotních službách.

jsou dle literatury a provedených studií již 9 let. Ve 14 letech se pak schopnost dítěte rozhodnout o zdravotnických zákrocích téměř neliší od schopnosti dospělých. Jiné další studie na základě kognitivních schopností dětí tvrdí, že nezletilý ve věku 14–15 let je zcela kompetentní k rozhodování v oblasti poskytování zdravotní péče. Podle studie Grootens – Wiegers et al., je naopak touto věkovou hranicí 13–14 let, podle níž většina schopností nutných pro vlastní proces rozhodování byla již v určité míře získána.

Vnitrostátní právní úprava v této oblasti zaznamenala výrazný posun po dobu několika let. V České republice však dosud neexistuje speciální úprava a při určování způsobilosti nezletilých k právnímu jednání se vychází z platných občanskoprávním norem (§ 31 a násl. OZ). Ve srovnání kupř. s Rakouskem, kde existují zvláštní pravidla občanského zákoníku pro způsobilost k udělení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb, či se Skotskem, Velkou Británií nebo Novým Zélandem, kde existuje zvláštní zákon, který stanovuje přímo věkovou hranici. V některých zemích, zejména systému common law dochází k modifikaci přístupu stanovení věkové hranice²⁸, ale současně je umožněno ve zvláštních případech udělit souhlas s léčbou i mladším dětem.²⁹

Obecný zákoník občanský rozlišoval ve svém § 21 tři kategorie dětí: 1) *děti* (do 7 let věku), 2) *nedospělce* (do 14 let věku) a 3) *nezletilce* (do 24 let věku). Děti, které nedosáhly 7 let věku, nemohly vůbec právně jednat. Nedospělci a nezletilci právně jednat mohli velmi omezeně. Právní úprava nebyla jednodušší a byla roztržštěna do řady předpisů. Občanský zákoník z roku 1950 na něj navázal ve stanovení objektivních věkových hranic.³⁰

Klíčovým předpisem v oblasti způsobilosti nezletilých k právním úkonům byl občanský zákoník z roku 1964, který existoval vzájemně se zákonem č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Zákon o péči o zdraví lidu neobsahoval způsobilost nezletilých k právním úkonům, ta byla ponechána § 9

²⁸ Jedná se o aplikaci tzv. „*mature minor rule*“, tj. posuzuje se, zda je nezletilý pod stanovenou věkovou hranicí pro udělení souhlasu již rozumově a mravně vyspělý k udělení souhlasu, viz DOLEŽAL, 2018, op. cit., str. 53.

²⁹ DOLEŽAL, 2018, op. cit., s. 51–52.

³⁰ ROUČEK, F., SEDLÁČEK J. a kol. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl první*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 211.

občanského zákoníku. V souladu s tímto ustanovením měli nezletilí způsobilost jen k takovým právním úkonům, které byly svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Objektivní nastavení věkových hranic absentovalo, ponechána byla pouze věková hranice 18 let pro nabývání zletilosti (§ 8 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, účinného do 31. 12. 2013).

Platná a účinná česká právní úprava navázala ve způsobilosti nezletilých k udělení souhlasu k provedení zdravotních zákroků na předchozí úpravy a nadále se drží obecné občanskoprávní úpravy způsobilosti k právnímu jednání (svěprávnosti).

Obecnou občanskoprávní úpravu týkající se svěprávnosti nezletilých osob nalezneme v § 30 až 36 OZ. Pro účely poskytování souhlasu nezletilých k medicínským zákrokům je směrodatná úprava zakotvená v jeho § 31 OZ. Podle vyvratitelné právní domněnky se má za to, že nezletilý, který nenabyl plně svěprávnosti je schopen právně jednat, co do povahy přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Hovoříme zde o tzv. částečné svěprávnosti. Částečnou svěprávnost je nutné odlišovat od participačních práv dítěte, garantovaných čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. Důkaz opaku k této vyvratitelné právní domněnce bude muset poskytovat sám nezletilý. Smyslem ustanovení § 31 OZ je, aby měli zdravotníci určitá věková vodítka, i přes to, že je s nezletilým pacientem třeba pracovat individuálně.

V souladu s ustanovením § 35 ZdravSl je při poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi třeba zjistit jeho zamýšlené zdravotní služby, jestliže je to přiměřené rozumové a volní vyspělosti jeho věku. Tento názor musí být zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně s věkem a stupněm rozumové a volní vyspělosti nezletilého pacienta. Pro vyslovení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb nezletilému pacientovi se použijí právní předpisy upravující svěprávnost fyzických osob, s tím, že nezletilému pacientovi lze zamýšlené zdravotní služby poskytnout na základě jeho souhlasu, jestliže je provedení takového úkonu přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku. Tím není dotčena možnost poskytování zdravotních služeb bez souhlasu. Dle § 35 odst. 2 pak poskytnutí zdravotních služeb na základě souhlasu nezletilého pacienta nebrání tomu, aby ošetřující zdravotnický pracovník podal zákonnému zástupci informaci

o poskytnutých zdravotních službách nebo zdravotním stavu nezletilého pacienta. V odst. 3 se nachází taxativní výčet úkonů (akutní péče, neodkladná péče), při nichž souhlas zákonného zástupce nesnese zbytečného odkladu. V případě, že souhlas nelze získat, rozhodne o jeho poskytnutí ošetřující zdravotnický pracovník. To neplatí, lze-li zdravotní služby poskytnout podle odstavce 1 na základě souhlasu nezletilého pacienta. Samostatně je schopno udělit souhlas starší nezletilé dítě k preventivní prohlídce či léčbě virózy. U závažnějších zákroků se vždy vyžaduje souhlas zákonného zástupce nebo jiné osoby k tomu oprávněné, kupř. poručník, osvojitel, pěstoun, pečující osoba nebo opatrovník (vždy na základě rozhodnutí soudu). Ve většině případů však za dítě jedná rodiče jako nositelé rodičovské odpovědnosti. Rodičovskou odpovědnost vykonávají ve vzájemné shodě a v nejlepším zájmu dítěte. Pokud u rodičů panuje názorový rozpor v závažnějších situacích (nikoli u běžných zákroků), rozhodne na návrh rodiče soud. Souhlas zákonného zástupce či jiné osoby k udělení souhlasu oprávněné není třeba v situacích, v nichž je dítě v ohrožení života a lékařský zákrok nesnese odkladu. I když informovaný souhlas uděluje za nezletilé dítě zákonný zástupce, neznamená to, že by se názor nezletilce nezohledňoval.³¹

V případě *zásahů do integrity* nezletilé osoby zvolil zákonodárce speciální úpravu v § 95 OZ. Dle tohoto ustanovení je nezbytné, aby v případě udělení souhlasu nezletilým k poskytnutí zdravotní služby, byl rozumově a mravně vyspělý, zároveň se však musí jednat o zákrok, který nezanechává *trvalé nebo závažné následky*.

Lze tedy shrnout, že kritéria mající vliv na posouzení způsobilosti dítěte udělit souhlas k poskytnutí zdravotních služeb jsou *a) vyspělost a b) závažnost zákroku*. Byť občanský zákoník vynechal objektivní věkové hranice pro způsobilost k jednotlivým právním úkonům, i nadále existují věková vodítka. U běžných zákroků je to věk 14 let, tou minimální hranicí pak věk 12 let.

Nezbytností týkající se oblasti způsobilosti nezletilého udělit souhlas k lékařským zákrokům (u tzv. odkladných úkonů) je případný rozpor mezi názorem dítěte a jeho zákonným zástupcem, a to tehdy kdy je souhlasu zákonného zástupce třeba. Ve vzájemné souvislosti s § 31 a násl. a § 95 OZ je třeba

³¹ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Péče o zdraví nezletilého dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2016, roč. 6, č. 2, s. 23. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>

zmínit § 100 OZ. Zde je uvedeno, že: „*Má-li být zasaženo do integrity nezletilého, který dovršil čtrnáct let, nenabyl plné svěprávnosti, a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu. Nesouhlasí-li zákonný zástupce se zásahem do integrity osoby, ať si jej tato osoba přeje, lze zákrok provést na její návrh nebo na návrh osoby jí blízké jen se souhlasem soudu.*“³²

Ve vazbě na změnu pohlaví věnoval český zákonodárce pozornost pouze osobám zletilým. V případě nezletilých existuje sice právní úprava zásahu do integrity, avšak jak je uvedeno výše podle § 95 OZ může nezletilý udělit souhlas pouze k zákrokům, které nezanechávají trvalé následky. Pod tuto podmínku tedy není v současné době možné změnu pohlaví zařadit.

Pokud se však znovu vrátíme k chystané novele § 29 OZ, která by změnu pohlaví umožnila osobě starší 12 let, přičemž v současné době podmiňovaný chirurgický zákrok by nahradilo osobní prohlášení vůči matričnímu úřadu, znamenalo by to, že se osoba může rozhodnout, pro jak rozsáhlou změnu pohlaví se rozhodne? A to pro kompletní změnu pohlaví, jejíž součástí by byl i chirurgický zákrok, nebo úřední změnu pohlaví. U dětí by pak přicházela v úvahu pouze varianta úřední změny pohlaví. Aby dítě mohlo podstoupit kompletní změnu pohlaví včetně chirurgického zákroku, bylo by třeba snížení věkové hranice stanové v ustanovení § 21 SpecZdrSl.

V případě, že by dítě bylo ve věku 12–15 let, vyžadován by byl souhlas zákonného zástupce ke změně pohlaví, musel by i ten jednat v nejlepším zájmu svého dítěte. Jestliže by nastal rozpor mezi názorem dítěte a zákonného zástupce, i když by změna pohlaví byla v jeho nejlepším zájmu, změnu pohlaví by přivolił soud. Postup by byl tedy obdobný jako v případech zdravotních zákroků nastíněných výše (§ 100 OZ).

7 Závěr

I když se zdá, že české právo zavedením institutu změny pohlaví do nového občanského zákoníku vytvořilo dostatečný legislativní rámec pro osoby, které jsou ve svém těle „uvězněny“, v porovnání s právními řády vybraných zemí a judikaturou ESLP tomu tak není. O to těžší je tato situace v případě, že se jedná o vulnerabilní část společnosti, a tou jsou děti. Účastí na kulatém

³² DOLEŽAL, 2018, op. cit., s. 57–59.

stolu pořádaném Veřejnou ochránkyní práv v listopadu 2019 bylo zjištěno, že otázka spojená s pohlavím, ať už biologickým či sociálním, není tabu a trápí velké množství lidí. Bohužel nelze problematiku změny pohlaví objektivizovat. Má několik variací a každá osoba cítí odlišnou potřebu.

I když se jedná o oblast společnou pro děti i dospělé, byl tento článek zaměřen pouze na děti. Jeho cílem bylo nastínění analýzy účinné právní úpravy pro situaci, kdy by dítě ve svém raném věku cítilo rozpor mezi svým biologickým a sociálním pohlavím, nebo pokud by se necítilo být ani mužem ani ženou. V České republice se s dítětem pracuje z hlediska psychologického a medicínského, a to na úrovni hormonální léčby. Pokud by si však dítě chtělo pohlaví oficiálně změnit, české právo mu tuto možnost nenabízí. Jestliže novela občanského zákoníku týkající se ustanovení upravující změnu pohlaví bude přijata, znamenalo by to pro všechny dotčené velkou nadějí a posun. Samozřejmě, že věk dítěte není jednoduchý, přínáležitost k opačnému pohlaví může znamenat určitou formu vzdoru. Pokud ale nebude změna pohlaví podmiňována chirurgickým zákrokem, nemůže být rizikem pro vývoj a budoucnost dítěte.

V závěru je třeba dodat, že lidé, kterých se problematika změny pohlaví bezprostředně dotýká, nepatří mezi ty, kteří by jakýmkoli způsobem „škodili“, ba či byli společností hrozbou. Proč jim tedy bránit v tom, co je učiní šťastnými, ba dokonce bude pro ně vysvobozením?

Literature

- BARŠOVÁ, A. Německo se blíží k právnímu uznání třetí kategorie pohlaví. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2018, roč. 8, č. 1, s. 67. ISSN 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>
- DOLEŽAL, T. Způsobilost nezletilých udělit souhlas s poskytováním zdravotních služeb. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. In: 2018, roč. 8, č. 1, s. 67. ISSN 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>
- KOTKOVÁ, P. *Ombudsman pro děti*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2018, 72 s. Vedoucí práce prof. JUDr. Zdenka Králíčková, Ph.D. Dostupné z: <https://is.muni.cz/auth/th/jwjny/>

- KRÁLÍČKOVÁ, Z. Péče o zdraví nezletilého dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2016, roč. 6, č. 2, s. 23. ISSN 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz>
- PETRÁKOVÁ, D. Proměny pojetí dětí a dětství. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, 104 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Eva Opravilová, CSc. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1484750812.pdf>
- SCHERPE, J. M., DUTTA, A., HELMS, T. (eds.). *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge: Intersentia Publishing, 2018, 535 s. ISBN 978-1-78068-475-8.
- TĚŠINOVÁ, J., DOLEŽAL T., POLICAR R. *Medicínské právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019. 494 s. ISBN 978-80-7179-318-2.
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 6. 4. 2017, *A. P., Garçon a Nicot proti Francii*, č. 79885/12, 52471/13, 52596/13.
- Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 5. 2006, sp. zn. IV. ÚS 288/04. In: *Ústavní soud* [online]. 2005 [cit. 2. 1. 2020]. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o lidských právech a základních svobodách, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb., o Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny – Úmluva o lidských právech a biomedicině, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].
- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 1. 2020].

Informace o návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů [cit. 1. 1. 2020]. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWY3ZN>

MUDr. Lukáš Frajer, rozhovor na téma Pracujeme nově i s transsexuálními dětmi. *iDnes.cz* [cit. 1. 1. 2020]. Dostupné z: www.idnes.cz/onadnes/zdravi/rozstrel-rozhovor-s-lekarem-lukasem-frajerem-o-zmene-pohlavi.A180524_135204_zdravi_pet

Sexuoložka Hanka Fifková: Jak se v Česku žije transsexuálním dětem. *Novinky.cz* [cit. 1. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/clanek/sexuolozka-hanka-fifkova-jak-se-v-cesku-zije-transsexualnim-detem-40053006>

Contact – e-mail

kotpet178@gmail.com

Právní postavení dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu

Denisa Kotroušová

Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek je věnován problematice právního postavení dítěte, které se účastní na provozu rodinného závodu. Institut rodinného závodu má být zárukou nepostižitelnosti smluvně neošetřeného výkonu práce v rámci rodiny jako výkonu nelegální práce, nicméně (nejen) ve vztahu k nezletilým členům rodiny, kteří se na jeho provozu účastní, vykazuje mnoho zásadních výkladových problémů. Příspěvek pojednává zejména o omezených participačních právech a svěprávnosti dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu, a dále o střetu zákazu dětské práce s prací vykonávanou dítětem v rámci rodinného společenství vzniklého k provozu rodinného závodu.

Keywords in original language

Rodinný závod; svěprávnost nezletilých; právo kolektivního rozhodování; provozování závodu nezletilým; práce pro rodinný závod; podmínky výkonu práce nezletilých.

Abstract

Following contribution deals with the legal status of a child who is participated in the operation of the family enterprise. The family enterprise is supposed to be a protection against penalization of work for a family without employment contract as illegal employment. However, there are many interpretive problems, including the problems related to the legal status of minors. This contribution is focused especially on the limited participatory rights and legal capacity of the participated child. Additionally, it deals with the conflict of the ban on child labour with the work performed by the child within the family community that has arisen to operate the family enterprise.

Keywords

Family Enterprise; Legal Capacity of Minors; Right of Participative Decision-making; Operation of Enterprise by Minor; Work Performed for Family Enterprise; Conditions of Minor's Labour.

1 Úvod

Tento příspěvek je věnován problematice právního postavení dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu. Rodinný závod je v českém právním řádu institutem stále ještě poměrně novým, byl zaveden s účinností od 1. 1. 2014 občanským zákoníkem.¹ Právní úprava tohoto institutu nabízí mnoho nejasných výkladových otázek (např. nerovné postavení vlastníka rodinného závodu oproti ostatním zúčastněným osobám; či otázka detailního vztahu mezi rodinným závodem a společným jměním manželů). Následující text pojednává o dalším výkladovém problému právní úpravy rodinného závodu: o postavení nezletilých, kteří se na jeho provozu účastní. V první části je po stručném přiblížení pojmu rodinného závodu rozebrán vztah mezi ustanoveními § 702 a § 31 občanského zákoníku, která byť se shodně věnují svéprávnosti nezletilého, pojímají ji každé zcela odlišně. Druhá část příspěvku je zaměřena na problematiku charakteru práce vykonávané dítětem pro rodinný závod či pro rodinu s ohledem na podmínky jejího výkonu a obecný zákaz dětské práce. V závěru příspěvku je několik úvah *de lege ferenda* ohledně možného řešení uvedených problémů.

2 Pojetí svéprávnosti dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu

2.1 Rodinný závod – obecné vymezení pojmu

Rodinný závod je institutem, který byl inspirován komplexní úpravou ustanovení § 230-bis italského občanského zákoníku.² Jedná se o institut nacházející se na pomezí rodinného a obchodního práva, zařazený do části druhé občanského zákoníku, na samý konec obecných ustanovení o povinnostech

¹ Zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ObčZ“).

² Codice Civile (R. D. 16 marzo 1942, n. 262).

a právech manželů – § 700 až § 707 ObčZ. Rodinný závod je zvláštním typem obchodního závodu, charakterizovaný specifickým okruhem osob, které se na jeho provozu účastní. Těmi jsou manželé, nebo alespoň s jedním z manželů i jejich příbuzní až do třetího stupně a osoby s nimi sešvagřené až do druhého stupně.³ Jiné osoby, než vymezené v ustanovení § 700 odst. 1 ObčZ nemohou být osobami zúčastněnými, což ovšem nevylučuje jejich účast na provozu daného závodu – třetí osoby zde pracovat mohou, nicméně ve vztahu k nim závod nebude rodinným závodem a ony nebudou požívat stejných práv jako osoby zúčastněné. Účelem této právní úpravy je dle důvodové zprávy k občanskému zákoníku vyplnění prostoru, kdy společně pracují členové rodiny, aniž by měli své vztahy upraveny smluvně, což dříve přinášelo problémy z hlediska práv a povinností takto pracujících osob, které se do přijetí (nového) občanského zákoníku řídila ustanoveními o bezdůvodném obohacení, což nebylo z hlediska ochrany dotčených osob vhodné.⁴ Blíže účel rodinného závodu vymezil v několika rozhodnutích i Nejvyšší správní soud, který v bodu č. 28 rozsudku sp. zn. 6 Ads 46/2013-35 ze dne 13. 2. 2014, zdůraznil, že tento institut je „*projevem skutečnosti, že vzájemná mezilidská výpomoc či ryzí dobrovolnická činnost byly a jsou součástí sociální reality, kterou nemůže právo ignorovat, anebo dokonce popírat. Jde o vztahy přirozené a žádoucí, jež nemohou být demokratickým právním státem postihovány*“.⁵ K právní úpravě obsažené v § 700–707 ObčZ je současně nutné poznamenat, že jde jen o úpravu subsidiární, která se nepoužije v situaci, kdy osoby, které se pro rodinný závod pracují, mají své vztahy upraveny smluvně (pracovní smlouvou, některou z dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr, společenskou smlouvou o založení obchodní společnosti, či smlouvou závazkovou), a ani ve vztahu mezi zúčastněnými manžely navzájem, u nichž mají aplikační přednost ustanovení občanského zákoníku o manželském majetkovém právu.⁶

³ Srov. § 700 odst. 1 ObčZ.

⁴ K § 700. VLÁDA. Důvodová zpráva k zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Beck-online [online]. [cit. 19. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=oz5f6mrgezcf6obzl5shu&rowIndex=0>

⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 13. 2. 2014, sp. zn. 6 Ads 46/2013-35, publikovaný ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pod č. 3027/2014 Sb. NSS.

⁶ Srov. § 700 odst. 2 ObčZ.

Pro účely dalšího textu je nezbytné alespoň ve stručnosti vymezit způsob vzniku a zániku rodinného závodu, resp. účastenství na jeho provozu, pojem „rodinné společenství“ a práva a povinnosti zúčastněných osob. Rodinný závod vzniká ryze neformálně, pouze tím, že jsou splněny následující podmínky: existence závodu; existence příslušného okruhu osob vymezených v § 700 odst. 1 ObčZ, které se na jeho provozu svojí prací podílí a z nichž některé musí být manželé (či alespoň jedním z manželů); zúčastněné osoby nemají své vztahy ošetřeny smluvně; a závod je ve vlastnictví některé ze z osob uvedených v § 700 odst. 1 ObčZ. K zániku rodinného závodu může dojít několika způsoby: zcizením; zánikem posledního manželství, kolem něhož by se rodinný závod mohl konstituovat; změnou právního důvodu z neformálního na smluvní; a ukončením práce všech dosud zúčastněných osob.⁷ Obdobně neformálně vzniká i zaniká samotné účastenství, které vzniká v zásadě tím, že osoba z výčtu v § 700 odst. 1 ObčZ začne trvale pracovat pro rodinný závod či rodinu a nemá tento vztah ošetřen smluvně, a zaniká buď na základě vědomého jednání dotčené osoby (přestane pracovat či přenesení účastenství jiné vhodné osobě, příp. upraví svůj vztah smluvně),⁸ či bez ohledu na vůli dotčené osoby (smrt, zcizení rodinného závodu, a zánik posledního manželství, kolem něhož by se mohl rodinný závod konstituovat).⁹

Rodinné společenství je uskupením osob, které se účastní na provozu rodinného závodu a které se v něm za tímto účelem sdružily. Není právníčkou osobou, charakterem by jej bylo možno označit za tzv. *faktickou societu*.¹⁰ Osoby zúčastněné na provozu rodinného závodu mají poměrně širokou škálu práv vymezených v ustanoveních § 701–706 ObčZ (právo podílet se na zisku a přírůstcích rodinného závodu, jakož i v věcech z tohoto zisku nabytých; právo kolektivního rozhodování o zásadních záležitostech týkajících se rodinného závodu a o použití zisku a přírůstků rodinného závodu;

⁷ KOTROUŠOVÁ, D. Práva a povinnosti osob zúčastněných na provozu rodinného závodu. In: BENEŠOVÁ, E., BUREŠOVÁ, K., KURZ, P. (eds.). *Naděje právní vědy 2018: „Právní věda v praxi“*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2018, VIII, s. 102.

⁸ § 705 odst. 2 ObčZ.

⁹ SLOVÁČEK, M. 705 [Zánik účastenství]. In: PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 731.

¹⁰ HOLUB, M. § 703. In: MELZER, F., TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IV. § 655–975*. Praha: Leges, 2016, s. 242.

předkupní a přednostní právo či právo na vypořádání) a dle § 338zqa občanského soudního řádu též právo přednostního příklepu při výkonu rozhodnutí prodejem rodinného závodu ve veřejné dražbě.¹¹ Naproti tomu povinnost mají v zásadě jedinou – trvale pracovat pro rodinný závod či rodinu. Určité povinnosti navíc má oproti „běžným“ zúčastněným členům rodiny vlastník rodinného závodu, který nese ztrátu rodinného závodu¹² a má povinnosti v oblasti zajištění bezpečnosti a zdraví při práci.¹³

2.2 Pojetí svěprávnosti dítěte v občanském zákoníku

Svěprávnost je dle § 15 odst. 2 ObčZ schopnost fyzické osoby nabývat pro sebe vlastním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem. Plné svěprávnosti se nabývá obecně dosažením věku 18 let a je vázána na dosažení určité běžné složky rozumové a volní. Před osmnáctým rokem věku lze svěprávnost za splnění dalších podmínek přiznat soudem či ji nabýt na základě uzavření manželství.¹⁴

Svěprávnost osob nezletilých se řídí pravidlem upraveným v § 31 ObčZ, které stanoví vyvratitelnou domněnku, že každý nezletilý je způsobilý činit právní jednání co do povahy přiměřená volní a rozumové vyspělosti nezletilých jeho věku. V rozsahu této částečné svěprávnosti jsou nezletilí schopni právně jednat sami, mimo její rozsah za ně činí právní jednání jejich zákonní zástupci, nejčastěji rodiče. Obecné pravidlo z § 31 ObčZ doplňuje možnost udělit zákonným zástupcem nezletilému ve shodě se zvyklostmi soukromého života souhlas k určitému právnímu jednání či k dosažení určitého účelu.¹⁵ Nezletilý však nikdy, bez ohledu na udělení souhlasu či rozumovou a volní vyspělost, není schopen činit ta právní jednání, k nimž by i jeho zákonný zástupce potřeboval souhlas soudu.¹⁶ Vedle těchto pravidel je v § 34 a 35 ObčZ dále upravena otázka výkonu závislé práce nezletilých a v § 33 odst. 1

¹¹ Srov. § 338zqa zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹² KOŽIAK, J. § 701 [Majetková práva členů rodiny]. In: HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655–975). *Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 139.

¹³ § 12 písm. e) zák. č. 309/2006 Sb., o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „dpBOZP“).

¹⁴ § 30 odst. 2 ObčZ.

¹⁵ § 32 odst. 1 ObčZ.

¹⁶ § 36 ObčZ.

ObčZ současně možnost, aby nezletilý se souhlasem rodičů a přivolením soudu samostatně provozoval obchodní závod či vykonával obdobnou výdělečnou činnost.

2.3 Střet § 31 ObčZ a § 702 ObčZ

V předchozí podkapitole bylo stručně vylíčeno, jakým způsobem dítě nabývá v průběhu času postupně svéprávnost. V protikladu k výše uvedenému, tedy k tomu, že míra svéprávnosti toho kterého nezletilého závisí v zásadě na jeho rozumovém a volním stupni vývoje, však stojí § 702 ObčZ, který upravuje právo kolektivního rozhodování osob zúčastněných na provozu rodinného závodu. Podle tohoto ustanovení v případě rozhodování o použití zisku a přírůstků rodinného závodu, jakož i při rozhodování o záležitostech mimo obvyklé hospodaření za nezletilého, který nenabyl plné svéprávnosti, vždy hlasuje jeho zákonný zástupce.¹⁷ Již na první pohled je tak zřejmý rozpor s ustanovením § 31 ObčZ, neboť z tohoto ustanovení nejsou připuštěny žádné výjimky. Současně lze tuto část dotčeného ustanovení § 702 považovat za kogentní, neboť upravuje statusové otázky. Stejně tak je nepochybně kogentní i ustanovení § 31 ObčZ. Řešení střetu těchto dvou ustanovení je na první pohled snadno řešitelné za pomoci interpretačního pravidla *lex specialis derogat legi generali*. Střet citovaných ustanovení – včetně jejich interpretace v poměru speciality – však potencionálně přináší řadu nelogických, nežádoucích a nikoli nepodstatných důsledků. K těmto důsledkům by přitom nemuselo vůbec dojít, pokud by nebylo speciální pravidlo v § 702 ObčZ obsaženo. V dalším textu bude výše uvedený střet nastíněn a analyzován včetně jeho důsledků a případně též možného řešení.

2.3.1 Úvaha nad charakterem práva kolektivního rozhodování ve vztahu k potřebě ochrany nezletilého jako slabší strany

Úvahy o významu odlišného vymezení svéprávnosti nezletilých, kteří se účastní na provozu rodinného závodu, je nezbytné začít pravděpodobným východiskem této úpravy. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku v tomto směru nijak nápomocna není, o odlišné úpravě svéprávnosti nezletilých v ní není žádná zmínka. Formulace tohoto ustanovení byla tedy

¹⁷ Srov. § 702 věta druhá ObčZ.

s největší pravděpodobností převzata bez hlubšího uvážení z italské předlohy.¹⁸ Nicméně se lze teoreticky domnívat, že takto odchylnou úpravou mohla být sledována ochrana nezletilých osob – jak již tomu bývá v případech různých speciálních ustanovení týkajících se nezletilých jako slabší strany, která zaslouží důkladnější ochranu než běžný dospělý člověk. Úvaha nad snahou o ochranu nezletilých je sice vznešenou a veskrze správnou myšlenkou, nicméně se lze domnívat, že jako plné odůvodnění odlišného pojetí svěprávnosti dítěte zúčastněného na provozu rodinného závodu nemůže obstát.

Pokud tedy bylo záměrem zákonodárce, že by nezletilý měl být při účastenství na provozu rodinného závodu více chráněn, je nezbytné zjistit, proč a zda vůbec je zvýšená ochrana nutná, a z jakého důvodu nestačí obecné pravidlo o částečné svěprávnosti nezletilých postupně nabývané s ohledem na jejich rozumovou a volní vyspělost. V čem by měla být účast na provozu rodinného závodu natolik specifická a odlišná? V úvodu bylo vyloženo, že rodinný závod je charakteristický zejména úzkým okruhem osob, které se na jeho provozu účastní a též tím, že dotčené osoby nemají žádnou smluvní úpravu svých vztahů, což v dřívější době bylo postihováno jako výkon nelegální práce ze strany inspekce práce. První charakteristika rodinného závodu, totiž úzký okruh osob navzájem propojených příbuzenskými či švagrovskými vazbami, se nezdá být důvodem pro zvýšenou míru ochrany. Absence jiné smluvní úpravy by ji na druhou stranu odůvodnit mohla. Omezení práva kolektivního rozhodování by tak mohlo být nástrojem k ochraně osob, jež nejsou plně svěprávné, před neuváženým rozhodnutím se závažnými důsledky. Absence smluvního základu vztahu a s tím spojené ochrany jistě je důvodem k ochraně osob považovaných obecně za slabší stranu, nicméně pokud skutečně byla hlavním důvodem pro vyloučení nezletilých z práva kolektivního rozhodování, měla a mohla být provedena efektivněji na jiných místech úpravy rodinného závodu a jinými prostředky – např. v oblasti úpravy pracovních podmínek (o tom více ve druhé části příspěvku).

Konečně posledním hlediskem, které je nezbytné vzít v úvahu a které úzce souvisí s hlediskem předchozím, je charakter samotného práva kolektivního

¹⁸ Shodně viz KOŽIAK, J. § 702 [Kolektivní rozhodování]. In: HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol., 2014, op. cit., s. 142.

rozhodování. Právo kolektivního rozhodování se vztahuje na dvě různé oblasti: jednak na rozhodnutí o použití zisku a přírůstků rodinného závodu a dále na rozhodnutí týkající se záležitostí mimo obvyklé hospodaření. Každá ze zúčastněných osob má jeden hlas, a k přijetí rozhodnutí je potřebná prostá většina hlasů.¹⁹ Okruh záležitostí mimo obvyklé hospodaření zákonem vymezen není – pouze demonstrativně je zdůrazněna změna základních zásad závodního provozu či jeho zastavení – nicméně nejspíše do této kategorie budou spadat zásadní rozhodnutí, která by mohla významně ovlivnit rodinný závod jako celek, a to s ohledem na jeden z účelů rodinného závodu, kterým je zajištění obživy zúčastněných osob. Z tohoto pohledu nepochybně bude „záležitostí mimo obvyklé hospodaření“ zcizení či propachtování rodinného závodu, rozhodnutí o krytí ztráty, změna předmětu podnikání, či zřízení zástavního či jiného věcného práva k rodinnému závodu.²⁰ Rozhodování týkající se použití zisku a přírůstků rodinného závodu zřejmě nebude zahrnovat rozhodování o použití *jakéhokoli* příjmu z provozu závodu, ale až kladného rozdílu výnosů a nákladů rodinného závodu za určité účetní, hospodářské období.²¹ Běžná vydání v rámci každodenního provozu rodinného závodu zřejmě budou z kolektivního rozhodování vyloučena, neboť opačný výklad by neúměrně svázel jak samotný provoz rodinného závodu, tak i jeho vlastníka.²²

Jde však o rozhodnutí natolik závažná, aby o nich nikdy nemohl spolurozhodovat nezletilý? Lze se domnívat, že byt' může jít mnohdy o rozhodnutí zásadní, absolutní vyloučení nezletilých z možnosti podílet se na rozhodování o nich není vhodné a lépe by jeho účel (totiž ochranu nezletilých) zajistila aplikace obecného pravidla z § 31 ObčZ. Jistě není pochyb, že např. šestileté či sedmileté dítě nebude mít dostatečnou rozumovou a volní vyspělost k tomu, aby o výše uvedených záležitostech mohlo rozhodovat, resp. aby vůbec vědělo, o čem má rozhodovat. Jinak tomu však bude u dítěte sedmnáctiletého, které již většinou má dostatečnou rozumovou a volní vyspělost k tomu, aby vědělo či bylo schopno pochopit, o jakém

¹⁹ KOŽIAK, J. § 702 [Kolektivní rozhodování]. In: HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol., 2014, op. cit., s. 142.

²⁰ Ibid., s. 141.

²¹ HOLUB, M. § 702. In: MELZER, TÉGL a kol., 2016, op. cit., s. 238.

²² Ibid., s. 239.

rozhodnutí má hlasovat a jaké budou důsledky přijetí či nepřijetí takového rozhodnutí. S ohledem na charakter rodinného společenství, v němž jsou zúčastněné osoby sdruženy, a kde jeden druhého většinou velmi dobře znají, se lze domnívat, že rodiče, případně jiné příbuzné zúčastněné osoby budou schopny posoudit rozumovou a volní vyspělost zúčastněného dítěte a objektivně zhodnotit, zda je způsobilé se na rozhodování o dané záležitosti podílet či nikoliv.

V této souvislosti je nezbytné připomenout, že ačkoli obecné pojetí svéprávnosti dítěte je založeno na jejím postupném nabývání spolu s věkem, jak bylo vyloženo výše, přeci jen v občanském právu (případně i jiných právních odvětvích) existuje několik věkových hranic před osmnáctým rokem věku, které jsou spojeny s presumovaným nabytím nějakého práva či způsobilosti dítěte k určitému jednání. Zejména jde o věkovou hranici 12 let, u níž se má za to, že dítě je již schopno přijmout informaci o řízení před soudem a projednáváných záležitostech, a je schopno vytvořit si svůj názor a následně jej sdělit.²³ Dále se jedná o věkovou hranici 14 let, která je spojena s rozhodováním o zásahu do vlastní integrity, kdy v případě, že dítě zásadně odporuje zákroku, který si u něj přeje provést jeho zákonný zástupce, nelze tento zákrok provést bez souhlasu soudu.²⁴ Další důležitou hranicí je věk 15 let, s nímž je spojena řada práv (např. možnost zavázat se k výkonu závislé práce,²⁵ či nabytí způsobilosti pořídit závěť formou veřejné listiny bez souhlasu zákonného zástupce),²⁶ ale též vznik trestní odpovědnosti a odpovědnosti za přestupky.²⁷ Poslední věkovou hranicí je věk 16 let, který je spojen např. s nejnižším věkem pro uzavření manželství,²⁸ či v případě dívek též s možností podstoupit umělé přerušování těhotenství, o čemž budou její zákonní zástupci následně pouze vyrozuměni.²⁹

²³ § 867 odst. 2 ObčZ.

²⁴ § 100 odst. 1 ObčZ.

²⁵ § 35 ObčZ.

²⁶ § 1526 ObčZ.

²⁷ § 25 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů; § 18 zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸ § 672 odst. 2 ObčZ.

²⁹ § 6 odst. 1, 2 zák. České národní rady č. 66/1986 Sb., o umělém přerušování těhotenství, ve znění pozdějších předpisů.

Některá ze shora uvedených oprávnění nezletilého dítěte, která může dítě ještě před dosažením plné svéprávnosti činit samo, jsou již na první pohled mnohem závažnější, než hlasování o použití zisku a přírůstků rodinného závodu, případně o záležitostech mimo obvyklé hospodaření. Navíc nelze opomenout, že všechna rozhodnutí činěná dle § 702 ObčZ jsou rozhodnutími pouze „dovnitř“ rodinného závodu a nepůsobí navenek vůči třetím osobám. Jde pouze o určité „závazné pokyny“ zúčastněných osob směrem k vlastníkově rodinného závodu zda může, či naopak nesmí s rodinným závodem učinit konkrétní úkon. I z tohoto pohledu se zdá být ochrana nezletilých jako přehnaná, a plyne z ní více problémů, než užítu.

2.3.2 Vybrané problémy spojené s § 702 ObčZ

Střet zájmů nezletilého a jeho zákonných zástupců

Jeden z problémů plynoucích z omezené participace nezletilého na provozu rodinného závodu byl již naznačen v předchozí podkapitole, kde bylo poukázáno na značný rozdíl v úrovni rozumové a volní vyspělosti dítěte šestiletého a sedmnáctiletého. S tím se pojí též vysoké riziko vzniku střetu zájmů, zejména jde-li o rozhodování o použití zisku a zejména měli-li by rodiče hlasovat za dítě ve věku šestnácti, sedmnácti let, které většinou bude mít zcela odlišnou představu o jeho použití. O vzniku tohoto problému občanský zákoník i důvodová zpráva k němu mlčí. I za absence výslovné úpravy by jistě bylo možné využít institutu kolizního opatrovníka dle § 460 ObčZ (resp. § 892 odst. 3 a § 943 ObčZ).³⁰ Byť je institut kolizního opatrovníka dobrým řešením problému střetu zájmů, pro rozhodování o otázkách týkajících se rodinného závodu (byť mimo obvyklé hospodaření) je velmi nepraktický, neboť rozhodování může do značné míry ochromit (střet zájmů mezi rodiči a zúčastněnými dětmi bude reálně hrozit téměř vždy). S větším počtem nezletilých zúčastněných na provozu rodinného závodu se tento problém jen znásobí, neboť bude zapotřebí ustanovit více kolizních opatrovníků. Přijetí rozhodnutí, k němuž by za jiných okolností mohlo dojít

³⁰ HOLUB, M. § 702. In: MELZER, TÉGL a kol., 2016, op. cit., s. 240.

během jediného večera, se tak může protáhnout na několik měsíců,³¹ což je z pohledu vlastníka a provozovatele rodinného závodu závažný problém, zejména je-li zapotřebí jednat rychle.

Problém střetu zájmů, který opět neúměrně protáhne rozhodovací proces, však může vzniknout i mezi samotnými zákonnými zástupci nezletilého. Byť by se dle § 876 odst. 1 ObčZ měli rodiče v otázkách týkajících se dětí dohodnout, jistě nebudou výjimečné případy, kdy tomu tak nebude. Otázkou je, zda lze rozhodování dle § 702 ObčZ označit jako záležitost významnou pro dítě z hlediska jeho zájmu, u níž by tak dle § 877 ObčZ mohl souhlas druhého (odpírajícího) rodiče, nahradit soud. Lze se domnívat, že nelze paušálně odpovědět ano či ne. Podstatnou okolností bude význam účasti na provozu rodinného závodu pro dotčené dítě. K odlišným závěrům lze dospět např. v situaci, kdy je účast dítěte na provozu rodinného závodu víceméně okrajová (nevykonává pro rodinný závod zásadní činnost a současně ani jeho příjem z podílu na zisku není vysoký a účast dítěti nebrání v povinné školní docházce), a naproti tomu v situaci, kdy dítě nebude jen v pozici „pouhé“ zúčastněné osoby, ale kdy bude rodinný závod vlastnit, provozovat či dokonce obojí zároveň. Ve druhém případě rodinný závod a jeho chod nepochybně bude záležitostí, na níž má dítě podstatný zájem a v níž by bylo možné soudem souhlas odpírajícího rodiče nahradit.

V neposlední řadě může z rizika střetu zájmů vzniknout i jiný, dobře skrytý problém související s charakterem práva kolektivního rozhodování. Jelikož při hlasování mají všechny zúčastněné osoby jeden hlas – včetně vlastníka rodinného závodu, který není nijak zvýhodněn – je pro vlastníka již samotné právo zúčastněných osob podílet se na rozhodování o podstatných záležitostech rodinného závodu velmi citelným zásahem do jeho vlastnického práva, případně i do jeho podnikání, neboť mnoho právních jednání s rodinným závodem učinit nesmí, nebyla-li v rámci rodinného společenství příslušnou většinou hlasů schválena. Fakticky samozřejmě vlastník na kolektivní rozhodnutí čekat nemusí – a nemusí jeho výsledek ani respektovat – nicméně

³¹ Dle § 471 odst. 2 zák. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZŘS“), sice má soud ve věcech péče soudu o nezletilé (včetně ustanovení kolizního opatrovníka) rozhodovat ve věci samé s největším urychlením, nejsou-li však dány okolnosti zvláštního zřetele hodné, pak zpravidla do 6 měsíců od zahájení řízení.

vystavuje se tím riziku, že by po něm zúčastněné osoby mohly požadovat náhradu škody (vznikla-li by jim).³² Byť se v rámci celé úpravy rodinného závodu implicitně vychází z určité rodinné solidarity a dobrých vztahů, nelze reálně očekávat, že vztahy v rodinách budou vždy jen idylické a bezproblémové. V opačném případě, kdy dojde k rozepři mezi vlastníkem a ostatními zúčastněnými osobami, tak může právo kolektivního rozhodování sloužit jako silná zbraň v rukou zúčastněných členů rodiny, kteří – dovedeno *ad absurdum* – mohou obstrukčně mařit veškerá rozhodnutí, která by chtěl vlastník s rodinným závodem učinit.³³ A možnost kumulace hlasů za nezletilé by jim v tom mohla významně pomoci.

Specifická situace nezletilého provozovatele rodinného závodu

Provozovatelem rodinného závodu může bezpochyby být i osoba nezletilá, což je možno dovodit z ustanovení § 33 odst. 1 ObčZ, podle kterého udělí-li zákonný zástupce nezletilému, který nenabyl plné svéprávnosti, souhlas k samostatnému provozování obchodního závodu nebo jiné obdobné výdělečné činnosti, za současného přivolení soudu, stává se nezletilý způsobilým činit právní jednání, která jsou s danou činností spojena. Rodinný závod je pouze typem klasického obchodního závodu, a proto není důvodu vyloučit jej z působnosti tohoto ustanovení. O přivolení soud rozhoduje v samostatném řízení dle § 466–477 ZŘS, během něhož posuzuje celkovou rozumovou a volní vyspělost nezletilého, jeho schopnosti, znalosti a předpoklady k dané podnikatelské činnosti, jakož i rizikovost a náročnost dané činnosti vzhledem k osobě konkrétního nezletilého. Na základě rozsudku, kterým soud přivoluje k provozování obchodního závodu či jiné obdobné výdělečné činnosti je pak nezletilý oprávněn samostatně činit všechna jednání, která jsou s provozem této činnosti spojena, včetně jednání mimořádných – pokud jsou dostatečně spojena s provozem obchodního závodu, případně obdobnou výdělečnou činností.³⁴

³² HOLUB, M. § 702. In: MELZER, TÉGL a kol., 2016, op. cit., s. 239–240.

³³ KOTROUŠOVÁ, D. Asymetrie práv a povinností v rodinném společenství vzniklém k provozu rodinného závodu. In: *ASPI* [online]. 30. 5. 2018 [cit. 19. 1. 2020]. LIT247957CZ. Dostupné z: <https://www.noveaspi.cz/products/law/Text/7/247957/1/2?vtextu=asymetrie%20pr%C3%A1v%20a%20povinnost%C3%AD%20v%20rodinn%C3%A9m%20spole%C4%8Denstv%C3%AD#lema0>

³⁴ DOBROVOLNÁ, E. § 33 [Souhlas zákonného zástupce se samostatným provozováním obchodního závodu či obdobné výdělečné činnosti nezletilým]. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 206.

Za situace, kdy by však nezletilý měl provozovat *rodinný závod* – ať už by byl *rodinným* od okamžiku, kdy jej nezletilý začal provozovat, či se *rodinným* stal až později – bylo by omezení práva kolektivního rozhodování značným zásahem do *soudem povolené* podnikatelské činnosti nezletilého. Ve vzájemném střetu se totiž neocitají jen dvě kogentní zákonná ustanovení, ale současně zákonné ustanovení a rozhodnutí soudu, jímž bylo přivoleno k příslušné podnikatelské činnosti nezletilého. Lze se domnívat, že v případě tohoto střetu nelze automaticky říci, že v rozsahu práva kolektivního rozhodování nezletilý podléhá zákonnému omezení a zbytek činností vymezených v soudním rozhodnutí vykonávat může, neboť by tak byl zásadním způsobem popřen smysl ustanovení § 33 odst. 1 ObčZ. Rozličné proměny závodu na *rodinný* a zpět přitom žádný soud při svém rozhodování nemůže – s ohledem na diverzitu rodinného života každého jednotlivce – rozumně předvídat. Současně se z důvodu velmi neformálního vzniku a zániku rodinného závodu nedá uvažovat o natolik podstatné změně poměrů, v důsledku níž by zákonný zástupce mohl navrhnout přivolání soudu k odvolání souhlasu s provozováním rodinného závodu nezletilým. Pouhá změna osobního substrátu rodinného závodu (někdy třeba jen částečná) není natolik zásadní skutečností, která by mohla odůvodnit odejmutí možnosti tento závod provozovat, zejména pokud se na schopnostech, znalostech a rozumové vyspělosti nezletilého ničeho nezměnilo.

Rozhodnutí soudu, kterým bylo přivoleno k provozování rodinného závodu (či závodu, který se následně rodinným stane) současně nelze považovat za nezákonné ani rozporné s veřejným pořádkem, zejména s ohledem na povinnost soudu během řízení, které udělení přivolání předcházelo, zevrubně zjistit všechny významné okolnosti případu plynoucí ze zásady vyšetřovací.³⁵ Závěrem lze k této problematice shrnout, že byť případy provozování obchodního či dokonce rodinného závodu nezletilým budou v řádu desítek případů, nelze je považovat za naprostou anomálii. Ze statistik za období let 2014 až 2018 vyplývá, že z celkem 47 podaných žádostí

³⁵ § 20 odst. 1 ZŘS.

o přivolení soud vyhověl v 27 případech,³⁶ v ostatních případech byla žádost buď vzata zpět žadatelem či žadatel před vydáním rozhodnutí dosáhl zletilosti.³⁷ Ve stejném období se přitom nevyskytla žádná žádost ze strany zákonného zástupce nezletilého, kterému již přivolení uděleno bylo, o přivolení k odvolání dříve uděleného souhlasu,³⁸ z čehož lze usuzovat, že soudy přivolily k provozování obchodního závodu či obdobné výdělečné činnosti jen u těch nezletilých, kteří k tomu byli opravdu dostatečně vyspělí a schopní.

3 K charakteru práce dítěte pro rodinný závod či pro rodinu

3.1 Obecná východiska – práce nezletilých

Obecný rámec pro výkon práce nezletilých dává občanský zákoník, který v čl. 35 zakazuje výkon *závislé práce* dětí mladších patnácti let. Závislou prací se dle § 2 odst. 1 zákoníku práce rozumí „práce, která je vykonávána ve vztahu nadřízenosti zaměstnavatele a podřízenosti zaměstnance, jménem zaměstnavatele, podle pokynů zaměstnavatele a zaměstnanec ji pro zaměstnavatele vykonává osobně“.³⁹ Dítě se k jejímu výkonu může zavázat nejdříve po dosažení věku 15 let a po ukončení povinné školní docházky. Od 15 do 18 let je dle terminologie pracovního práva dítě nazýváno mladistvým zaměstnancem. Vedle závislé práce je dále upraven výkon kulturní, sportovní a reklamní činnosti, kterou může vykonávat i dítě mladší patnácti let. Tato činnost, která nesmí poškozovat zdraví dítěte ani ohrožovat jeho základní školní docházku, není považována za výkon závislé práce a k jejímu povolení je nezbytné splnit podmínky dané zákonem o zaměstnanosti.⁴⁰

³⁶ Více viz Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v opatrovnických věcech – počet věcí (rok: 2014, 2015, 2016, 2017 a 2018). Kód sestavy S-SL-O – Statistický list O. In: *infoData statistika a výkaznictví* [online]. [cit. 19. 1. 2020]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistikych-listu.html>

³⁷ ČÍPOVÁ, I. Jak začít podnikat před dosažením plnoletosti? Možností je několik, ale musí být splněna řada podmínek... In: *Pražský patriot* [online]. 9. 6. 2019 [cit. 9. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.prazskypatriot.cz/jak-zacit-podnikat-pred-dosazenim-plnoletosti-moznosti-je-nekolik-ale-musi-byt-splnena-rada-podminekundefined/>

³⁸ Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v opatrovnických věcech – počet věcí (rok: 2014, 2015, 2016, 2017 a 2018). Kód sestavy S-SL-O – Statistický list, op. cit.

³⁹ Zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZPr“).

⁴⁰ § 34 ObčZ; Část šestá (§ 121–124) zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

Ve vztahu k nezletilým dětem upravuje občanský zákoník ještě další formu činnosti dítěte (mimo účastenství na provozu rodinného závodu), kterou lze v běžném slova smyslu nazvat prací. Jde o obecnou povinnost nezletilých podílet se na chodu rodinné domácnosti – za předpokladu, že je o ně řádně pečováno – a to buď vlastní prací či finančně, má-li dostatečné vlastní příjmy (příp. kombinací obojího), která je upravena v § 886 ObčZ. Práci na tomto základě lze po dítěti požadovat, jen pokud je to potřebné a jen v rozsahu přiměřeném jeho schopnostem a možnostem.⁴¹ Výpomoc v domácnosti je specifická tím, že na rozdíl od výše uvedených forem práce i od práce pro rodinný závod má výchovný a morální aspekt vzájemné rodinné solidarity, nikoli aspekt výdělečný. Dítě se zde podílí na chodu domácnosti ne proto, že by si chtělo vydělat peníze, ale proto, že vzájemná mezigenerační solidarita a pomoc rodičům je ve společnosti považována za něco vysoce žádoucího a samozřejmého. Vymezení rozsahu této práce je současně oproti práci pro rodinný závod užší, neboť zahrnuje pouze pomoc na chodu domácnosti, nikoli v jiných oblastech (např. při podnikání rodičů).⁴²

3.2 Práce pro rodinný závod a její vztah k zákazu dětské práce

Povinnost pracovat je v podstatě jedinou povinností osob zúčastněných na provozu rodinného závodu. Jejím prostřednictvím dotčené osobě účastenství na provozu rodinného závodu vzniká i zaniká. Aby se mohlo jednat o práci pro rodinný závod či pro rodinu, musí se jednat o činnost trvalou, nikoli nahodilou. Pojem práce je zde pak chápán v běžném, laickém významu – tedy podstatně širěji, než jen ve smyslu *závislé práce* dle ZPr,⁴³ čemuž odpovídá i to, že na roven jsou si postaveny jak práce pro rodinný závod, tak práce pro rodinu.⁴⁴ Práce pro rodinný závod tedy může a zpravidla i bude zahrnovat jak práci odpovídající svými znaky závislé práci, tak prosté pomoci v domácnosti. Tato práce navíc není omezena žádnou věkovou hranicí a mohou ji tedy vykonávat i děti podstatně mladší než 15 let.

⁴¹ WESTPHALOVÁ, L. § 886 [Podíl dítěte na péči o chod rodinné domácnosti, přispívání na rodinnou domácnost]. In: HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol., 2014, op. cit., s. 931–932.

⁴² Ibid., s. 933.

⁴³ KOŽIAK, J. § 700 [Vymezení rodinného závodu a účastenství na něm]. In: HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol., 2014, op. cit., s. 134.

⁴⁴ Arg. § 700 odst. 1 ObčZ ve spojení s § 690 věta druhá ObčZ.

S ohledem na charakteristiku práce pro rodinný závod si tedy nelze nepoložit otázku, zda by její výkon dítětem mladším 15 let nemohl být v rozporu s obecným zákazem dětské práce. Ten mimo občanského zákoníku vychází též z mezinárodních úmluv závazných pro Českou republiku, zejména z Úmluvy o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání,⁴⁵ Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce⁴⁶ a Úmluvy o právech dítěte.⁴⁷ Úmluva o nejnižším věku určuje nejnížší věkovou hranici pro výkon zaměstnání dítěte věk ukončení povinné školní docházky, nejméně však 15 let,⁴⁸ a dále umožňuje výjimky z obecného zákazu (např. v čl. 7 odst. 1 pro lehké práce, které – pokud neškodí dětem a nebrání jejich povinné školní docházce – mohou vykonávat i děti starší 13 let). Výjimky jsou však vždy podmíněny povinností státu podrobně upravit podmínky výkonu takové práce dítětem.⁴⁹ Úmluva o zákazu dětské práce se soustředí primárně na odstranění společensky nejzávadnějších jevů jako otroctví či prostituce.⁵⁰ Úmluva o právech dítěte na předchozí navazuje, když v čl. 32 upravuje ochranu dítěte před jakoukoli prací, která by pro ně mohla být nebezpečná, škodit jeho zdraví, tělesnému, duševnímu, nebo sociálnímu a mravnímu vývoji, a ukládá státům stanovit nejnížší věk pro vstup do zaměstnání, odpovídající úpravu pracovní doby a podmínek výkonu práce, jakož i sankce za nedodržení předchozích podmínek. Obdobně k zákazu dětské práce přistupuje i právo Evropské unie, které se např. ve Směrnici o ochraně mladistvých pracovníků⁵¹ věnuje úpravě nejnížšího věku pro přijetí do zaměstnání, možnosti výjimek pro kulturní, sportovní a reklamní činnost dětí mladších patnácti let či ve Směrnici vymezených

⁴⁵ Úmluva Mezinárodní konference práce o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání (Úmluva č. 138), vyhlášená sdělením Ministerstva zahraničních věcí pod č. 24/2008 Sb. m. s. (dále jen „Úmluva o nejnižším věku“).

⁴⁶ Úmluvu o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce (Úmluva č. 182), vyhlášená sdělením Ministerstva zahraničních věcí pod č. 90/2002 Sb. m. s. (dále jen „Úmluva o zákazu dětské práce“).

⁴⁷ Úmluva o právech dítěte, vyhlášená sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb. m. s. (dále jen „ÚoPD“).

⁴⁸ Srov. např. čl. 2 odst. 3 Úmluvy o nejnižším věku.

⁴⁹ Čl. 7 odst. 3 Úmluvy o nejnižším věku.

⁵⁰ Srov. čl. 3 Úmluvy o zákazu dětské práce.

⁵¹ Směrnice Rady 94/33/ES z 22. 6. 1994, o ochraně mladistvých pracovníků.

lehkých prací, které svou povahou a podmínkami, za nichž jsou vykonávány, nemohou škodit zdraví, vývoji ani bezpečnosti dítěte.⁵²

Ačkoli je tedy na mezinárodní i evropské úrovni upraven zákaz dětské práce a jsou z něj za splnění dalších podmínek připuštěny dílčí výjimky, jde o úpravu převážně se týkající *závislé práce*, do které práce pro rodinný závod formálně nepatří, ačkoli materiálně její znaky splňovat může. S výjimkou Úmluvy o zákazu dětské práce a Úmluvy o právech dítěte, která v čl. 23 odst. 1 hovoří o *jakékoli* práci, která by ohrožovala zdraví a vývoj dítěte, je tak na posouzení práce pro rodinný závod zřejmě nelze vztáhnout. Lze se tedy domnívat, že pokud práce pro rodinný závod nepřekročí základní rámec ochrany dětí vytyčený jmenovanými dvěma úmluvami, tj. nebude poškozovat zdraví a vývoj dítěte či nenaplní znaky nějaké ze zakázaných prací v čl. 3 Úmluvy o zákazu dětské práce, nelze ji z hlediska mezinárodních úmluv *a priori* považovat za rozpornou se zákazem dětské práce. I na vnitrostátní úrovni se zákaz dětské práce týká práce závislé, vykonávané v základním pracovněprávním vztahu. Zdá se, že široce pojímaná práce pro rodinný závod, která postrádá smluvní základ a mnohdy se svým obsahem může se závislou prací krýt, je státem umožněna z velké části proto, že není považováno za vhodné postihovat výpomoc v rodině jako nelegální práci,⁵³ a že stát přinejmenším toleruje a počítá s tím, že se této práce mohou aktivně účastnit i děti.

3.3 Absentující zvláštní ochrana nezletilých pracujících pro rodinný závod

Nicméně na druhou stranu ani za situace, kdy práci pro rodinný závod nelze bez dalšího ztotožnit s výkonem zakázané dětské práce, nelze považovat za správný přístup zákonodárce, který se až na výjimku otázkou podmínek výkonu této práce nezletilými a jejich adekvátní ochranou nezabývá. Uvedenou výjimku představuje § 12 písm. e) dpBOZP, který vztahuje určitá ustanovení tohoto zákona a zákoníku práce i na rodinný závod. Jde zejména o povinnosti vlastníka rodinného závodu v oblasti zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, které má zajistit vůči všem zúčastněným osobám.

⁵² Srov. čl. 3 písm. d) i), ii) Směrnice Rady 94/33/ES.

⁵³ Srov. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 13. 2. 2014, sp. zn. 6 Ads 46/2013-35, publikovaný ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pod č. 3027/2014 Sb. NSS.

Speciální ustanovení či vymezení podmínek ve vztahu k nezletilým osobám zúčastněným na provozu rodinného závodu však tento zákon neobsahuje, a to ani ve výčtu aplikovatelných ustanovení dpBOZP a zákoníku práce.⁵⁴

Absencí alespoň rámcových podmínek výkonu práce pro rodinný závod se tak nezletilí zúčastnění na jeho provozu dostávají do horšího postavení než nezletilí vykonávající některou z ostatních výše jmenovaných forem práce. Výrazný rozdíl lze shledat například při porovnání postavení dvou nezletilých, kteří vykonávají totožnou práci, první z nich na základě dohody o provedení práce, druhý v rámci účasti na provozu rodinného závodu. Zatímco prvnímu nezletilému je díky postavení mladistvého zaměstnance poskytována zvýšená ochrana a lepší pracovní podmínky (např. zákaz práce v noci či nárok na častější přestávky v práci),⁵⁵ u druhého nezletilého žádná podobná omezení ani ochrana neplatí. Rozsah a podmínky výkonu práce druhého nezletilého tak budou určeny v zásadě jen na základě určité přirozené mezilidské slušnosti, dobrých vztahů a vzájemné pomoci v rodinách, které zřejmě předpokládal zákonodárce při úpravě institutu rodinného závodu. Byť lze obecně souhlasit, že dítě pro rodinný závod většinou bude konat jen lehké, nenáročné práce úměrné jeho věku a schopnostem, nelze se na to vždy spolehnout. V jednom případě neškodná a drobná činnost vykonávaná dítětem se v mžiku může stát činností poškozující jeho zdraví či vývoj, a to jak úmyslně (např. v rámci „výchovného“ opatření ze strany rodičů, kteří chtějí dítě potrestat za nějaký prohřešek), tak neúmyslně (např. dobrovolný výkon práce dítětem, kterou by však vzhledem k její náročnosti a rizikovitosti za běžných podmínek konat nesmělo; o tomto zákazu však nikdo z nich neví).

V situaci, kdy zákonodárce konkludentně vyjádřil snahu o určitou „quasi-pracovněprávní“ ochranu osob zúčastněných na provozu rodinného závodu – což je nepochybně správný krok – se zdá být absence úpravy bližších podmínek výkonu práce dětí pro rodinný závod, které by jen vhodně doplnily a posílily ochranu zúčastněných osob, velmi nelogická. Částečně lze

⁵⁴ Srov. § 12 písm. e) dpBOZP: „Na právní vztahy týkající se zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při činnosti nebo poskytování služeb mimo pracovněprávní vztahy, jde-li o další členy rodiny, kteří jsou zúčastnění na provozu rodinného závodu podle zvláštního právního předpisu, se vztahuje § 101 odst. 1, 2 a 5, § 102, 104 a 105 zákoníku práce a § 2 až 11 s přiblížením k podmínkám vykonávané činnosti nebo poskytování služeb a jejich rozsahu.“

⁵⁵ § 245 odst. 1; § 88 odst. 1 ZPr.

sice pochopit předjímanou všeobecnou slušnost v rodinách a snahu příliš administrativně nezatěžovat členy rodiny, avšak ochrana některých „zranitelnějších“ osob by jistě byla legitimním cílem, za nímž by bylo možno alespoň částečně podmínky výkonu jejich práce zákonem upravit, i kdyby mělo jít jen o obdobné či přiměřené použití již existujících ustanovení např. pracovních předpisů. Taková úprava by jistě byla souladná s požadavkem na zvláštní ochranu dětí vůbec (při výkonu práce i mimo ni) plynoucím z ÚoPD, občanského zákoníku či Listiny základních práv a svobod.

4 Závěr

Ačkoli nelze předpokládat, že rodinný závod bude v České republice jevem častým, není vhodné podceňovat mnohá rizika a mezery, které se v jeho právní úpravě nacházejí a z nichž některé byly alespoň částečně přiblíženy v tomto příspěvku. Nelze shledat rozumné důvody, které by odůvodnily speciální pravidlo pro pojetí svěprávnosti při výkonu práva kolektivního rozhodování v rámci rodinného závodu namísto obecného pravidla z § 31 ObčZ. Zejména v případě nezletilých, kteří mohou samostatně provozovat (rodinný) závod jde o neúměrně omezující pravidlo, které zcela ignoruje účel ustanovení § 33 odst. 1 ObčZ a fakticky znemožňuje nezletilému závod provozovat. Z tohoto a dalších v příspěvku nastíněných důvodů se lze domnívat, že vhodnějším řešením by bylo aplikovat obecné pravidlo o částečné svěprávnosti nezletilých i pro výkon práva kolektivního rozhodování. V případě mladších dětí by situace zůstala nedotčena, nezletilí ve věku blížícím se zletilosti by se při hlasování v podstatných záležitostech týkajících se rodinného závodu nemuseli dostat do střetu zájmů se zákonnými zástupci, a konečně nezletilí podnikatelé by mohli nerušeně vykonávat povolenou činnost.

Obdobně lze doporučit změny v současné právní úpravě i pro problematiku výkonu práce nezletilých pro rodinný závod. Jistě není vhodné ji *a priori* považovat za rozpornou se zákazem dětské práce a vylučovat tak všechny nezletilé z účasti na provozu rodinného závodu. Nicméně jejich práce by měla být podrobněji upravena na zákonné úrovni, nikoli jen v rámci tacitního očekávání dobrého chování v rodinách. Tyto přirozené meze jsou jistě správné, nicméně měly by představovat spíše širší, obecný rámec, který by v jednotlivostech měla vyplnit právní úprava. Nelze současně opomenout ani obecný požadavek

zvláštní ochrany dětí, který plyne jak z vnitrostátního, tak mezinárodního práva. Lze se tedy domnívat, že příslušná, byť i minimalistická úprava v podobě obdobného či přiměřeného užití pracovněprávních předpisů týkajících se pracovních podmínek mladistvých zaměstnanců, by i co do právní jistoty zlepšila postavení dětí zúčastněných na provozu rodinného závodu a vhodně doplnila již existující „quasi-pracovněprávní“ ochranu všech zúčastněných osob.

Literature

- ČÍPOVÁ, I. Jak začít podnikat před dosažením plnoletosti? Možností je několik, ale musí být splněna řada podmínek... In: *Pražský patriot* [online]. 9. 6. 2019. Dostupné z: <https://www.prazskypatriot.cz/jak-zacit-podnikat-pred-dosazenim-plnoletosti-moznosti-je-nekolik-ale-musi-byt-splnena-rada-podminekundefined/>
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, 1380 s. ISBN 978-80-7400-503-9.
- KOTROUŠOVÁ, D. Asymetrie práv a povinností v rodinném společenství vzniklém k provozu rodinného závodu. In: *ASPI* [online]. 30. 5. 2018. LIT247957CZ. Dostupné z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/7/247957/1/2?vtextu=asymetrie%20pr%C3%A1v%20a%20povinnost%C3%AD%20v%20rodinn%C3%A9m%20spole%C4%8Denstv%C3%AD#lema0>
- KOTROUŠOVÁ, D. Práva a povinnosti osob zúčastněných na provozu rodinného závodu. In: BENEŠOVÁ, E., BUREŠOVÁ, K., KURZ, P. (eds.). *Naděje právní vědy 2018: „Právní věda v praxi“*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2018, VIII, s. 93–116. ISBN 978-80-261-0798-9.
- LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s. ISBN 978-80-7400-529-9.
- MELZER, F., TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IV. § 655–975*. Praha: Leges, 2016, 2064 s. ISBN 978-80-7502-004-8.
- PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017, 3053 s. ISBN 978-80-7400-653-1.
- Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v opatrovnických věcech – počet věcí (rok: 2014, 2015, 2016, 2017 a 2018). Kód sestavy S-SL-O – Statistický list O. In: *infoData statistika a výkaznictví* [online]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

VLÁDA. Důvodová zpráva k zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Beck-online*. [online]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=oz5f6mrqgez60bz15shu&rowIndex=0>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 13. 2. 2014, sp. zn. 6 Ads 46/2013-35, publikovaný ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pod č. 3027/2014 Sb. NSS.

Codice Civile (R. D. 16 marzo 1942, n. 262).

Zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. České národní rady č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluva o právech dítěte, vyhlášená sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb. m.

Směrnice Rady 94/33/ES z 22. 6. 1994, o ochraně mladistvých pracovníků.

Úmluvu o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce (Úmluva č. 182), vyhlášená sdělením Ministerstva zahraničních věcí pod č. 90/2002 Sb. m. s.

Zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 309/2006 Sb., o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluva Mezinárodní konference práce o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání (Úmluva č. 138), vyhlášená sdělením Ministerstva zahraničních věcí pod č. 24/2008 Sb. m. s.

Zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.

Contact – e-mail

dkotrous@students.zcu.cz

Procesné postavenie mladistvého zamestnanca v civilnom procese

Miroslava Kušníriková

Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá procesným postavením mladistvého zamestnanca v pracovnoprávnom spore, z hľadiska procesnej spôsobilosti mladistvého zamestnanca. Autorka sa zaoberá úpravou právnej subjektivity v pracovnom práve a jej dopadom na procesné postavenie mladistvého zamestnanca. Cieľom príspevku bude poukázať na to, že právna úprava individuálneho pracovnoprávneho sporu, ktorý je sporom s ochranou slabšej strany, predstavuje dostatočnú záruku na ochranu jeho práv, bez potreby povinného zákonného zastúpenia.

Keywords in original language

Procesná spôsobilosť; mladistvý zamestnanec; individuálny pracovnoprávny spor.

Abstract

The paper deals with procedural position of adolescent employee in labor contentious in terms of procedural capability of adolescent employee. The author deals with the regulation of of legal personality in labour law and its impact on the procedural position of adolescent employee. The aim of the paper will be to point out that the legal regulation of individual labor dispute, which is the dispute with the protection of disadvantaged party, it constitutes a sufficient guarantee to protect its rights, without the need for mandatory legal representation.

Keywords

Procedural Capability; Adolescent Employee; Individual Labour Dispute

1 Úvod

Právna subjektivita je v rovine teórie práva vymedzená ako spôsobilosť stať sa účastníkom právnych vzťahov, t.j. spôsobilosť na práva a povinnosti.¹ V prípade právnej subjektivity je dôležitým východiskom poznatok, že jednotlivé odvetvia práva môžu mať právnu subjektivitu pre subjekty, ktorým sú adresované normy tohto právneho odvetvia, upravenú rozdielne. Pre určenie procesného postavenia mladistvého zamestnanca bude relevantnou právna subjektivita vymedzená zákonom č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej ako „ZP“), ktorý je základným hmotnoprávnym predpisom pre oblasť pracovnoprávných vzťahov a následne konštrukcia procesnej spôsobilosti upravenej zákonom č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej ako „CSP“). V prípade mladistvého zamestnanca (ako strany sporu) je teda základnou otázkou tá, či je u neho splnená procesná podmienka, ktorou je plná procesná spôsobilosť, ktorú určuje úprava právnej subjektivity mladistvého zamestnanca tak, ako ju konštruuje Zákonník práce a jej dopad na procesného postavenie mladistvého zamestnanca v prípadnom individuálnom pracovnoprávnom spore.

2 Konštrukcia právnej subjektivity pre oblasť pracovného práva

Zamestnancom je fyzická osoba, ktorá v pracovnoprávných vzťahoch² vykonáva pre zamestnávateľa závislú prácu (§ 11 ods. 1 ZP). Zamestnanec, ktorý ešte nedovŕšil 18 – ty rok veku je tzv. mladistvým zamestnancom. Ako sme vyššie uviedli, jednotlivé právne odvetvia môžu mať rôznu úpravu právnej subjektivity, čo je aj prípad pracovného práva. Pracovné právo konštruje právnu subjektivitu fyzickej osoby, ktorá je v pozícii potenciálneho zamestnanca³ (bez ohľadu na jej štátnu príslušnosť) tak, že spôsobilosť

¹ Pozri napríklad BRÖSTL, A. a kol. *Teória práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 91.

² Ak to ustanovuje osobitný predpis, zamestnancom bude tiež fyzická osoba vykonávajúca pre zamestnávateľa závislú prácu aj v obdobných pracovných vzťahoch.

³ Podľa § 8 ods. 1 a ods. 2 ZP v prípade zamestnávateľa sa právna subjektivita nadobúda postupne, nakoľko spôsobilosť v pracovnoprávných vzťahoch mať práva a povinnosti vzniká narodením, touto spôsobilosťou disponuje aj počaté dieťa ak sa narodí živé a spôsobilosť na právne úkony je viazané na dosiahnutie plnoletosti, t.j. 18 rokom života, dovtedy za ňu koná zákonný zástupca.

na práva i spôsobilosť na právne úkony vzniká súčasne⁴ a jej vznik je v prípade zamestnanca viazaný na dosiahnutie 15-teho roku veku. Výnimku predstavuje len uzatvorenie dohody o hmotnej zodpovednosti zamestnanca, ktorá je viazaná na dosiahnutie 18-teho roku jeho veku. Z uvedeného nám vyplýva, že pre oblasť pracovného práva sa fyzická osoba – zamestnanec, považuje za plne spôsobilého dovŕšením 15-teho roku veku, s jedinou výnimkou, ktorú predstavuje obmedzenie spočívajúce v možnosti uzatvoriť dohodu o hmotnej zodpovednosti.

Pracovnoprávny vzťah v prípade mladistvého zamestnanca však nemôže vzniknúť v deň, ktorý predchádza dňu ukončenia povinnej školskej dochádzky. Uvedené obmedzenie však nie je ani podmienkou právnej spôsobilosti a ani jej právnym obmedzením,⁵ a preto sa týmto bližšie zaoberať pre potreby tohto príspevku nemusíme. Platne uzatvoriť pracovný pomer tak môže fyzická osoba, ktorá ešte neukončila povinnú školskú dochádzku, avšak dovŕšila 15-ty rok veku.

Dôležitým aspektom pri nami skúmanej problematike je ten, že plná spôsobilosť na právne úkony sa v prípade zamestnanca stanovuje odlišne v porovnaní so zákonom č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej ako „OZ“). V zmysle § 8 ods. 1 OZ je plná spôsobilosť viazaná na dosiahnutie 18-teho roku veku fyzickej osoby. Uvedená skutočnosť je významnou z dôvodu dopadu na procesné postavenie mladistvého zamestnanca v prípadnom pracovnoprávnom spore. Civilné právo procesné ako právo verejné sa najvšeobecnejšie chápe ako formálne právo napomáhajúce zabezpečiť realizáciu práv vyplývajúcich z hmotného práva.⁶ Preto v uvedenom prípade bude pre posúdenie splnenia procesnej podmienky spočívajúcej v plnej procesnej spôsobilosti mladistvého zamestnanca relevantnou právnou úpravou týkajúca sa právnej subjektivity, ktorá vyplýva zo Zákonníka práce a nie Občianskeho zákonníka, ako základného právneho predpisu pre celú oblasť súkromného práva.

Podotýkame, že aj v oblasti občianskoprávných vzťahov môže dôjsť k tomu, že plnú spôsobilosť na právne úkony bude mať fyzická osoba mladšia ako

⁴ BARANCOVÁ, H. a kol. *Zákonník práce. Komentár*. Bratislava: C. H. Beck, 2017, s. 225.

⁵ DOLOBÁČ, M. *Právna spôsobilosť (nielen) v pracovnom práve*. Košice, 2018, s. 24.

⁶ VOJČÍK, P. a kol. *Občianske právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 30.

18 rokov. Pôjde o prípad, ak fyzická osoba, ktorá dovŕšila 16 – ty rok veku uzatvorí manželstvo s povolením súdu (§ 8 ods. 2 OZ). Takto nadobudnutá spôsobilosť jej zostáva aj v prípade, že manželstvo zanikne, a rovnako tak aj v prípade neplatne uzatvoreného manželstva. Spôsobilosť na právne úkony upravená v Občianskom zákonníku sa týka nie len oblasti občianskeho práva, ale aj obchodného práva či rodinného práva a ako poukazuje prof. Vojčík, odlišnú úpravu v tomto smere obsahuje napríklad Zákonník práce v ustanovení § 11.⁷ Nadobúdanie spôsobilosti na právne úkony je v určitých právnych predpisoch, ktoré vo vzťahu k OZ predstavujú právnu úpravu *lex specialis*, upravené odlišne,⁸ čo je potrebné premietnuť aj do roviny civilného procesného práva.

3 Procesná spôsobilosť pre rovinu individuálneho pracovnoprávneho sporu

Ostatná rekodifikácia civilného procesného práva priniesla aj mnohé zmeny týkajúce sa terminológie, čoho dôkazom sú aj pojmy procesnej subjektivity a procesnej spôsobilosti v prípade strán sporu. Pojem procesná subjektivita upravená v § 61 CSP pre rovinu civilného práva procesného zodpovedá právnej subjektivite pre hmotné právo (napr. pracovné právo) a obdobne tak pojem procesnej spôsobilosti zodpovedá pojmu spôsobilosti na právne úkony pre rovinu hmotného práva. Tak procesná subjektivita, ako aj procesná spôsobilosť sú procesnými podmienkami na strane účastníka civilného procesu. Význam procesných podmienok v civilnom procese spočíva v tom, že súd môže konať a rozhodnúť len v tom prípade, ak sú splnené, inak je konanie zatiaľčené vadou. Za týmto účelom má súd v zmysle § 161 ods. 1 CSP povinnosť kedykoľvek prihliadnuť na to, či procesné podmienky sú splnené, ak zákon neustanovuje inak⁹. Súd tak môže konať len so stranou, ktorá

⁷ VOJČÍK, P. a kol. *Občiansky zákonník. Stručný komentár*. 3., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 51.

⁸ KOTRECOVÁ, A., ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 231.

⁹ Výnimky z povinnosti súdu skúmať splnenie procesných podmienok v ktoromkoľvek štádiu konania predstavuje skúmanie právomoci rozhodcovského súdu podľa § 5 ods. 1 CSP a skúmanie všeobecnej miestnej príslušnosti ako aj osobitnej miestnej výlučnej podľa § 41 CSP.

je plne procesne spôsobilá. Prípadný nedostatok procesnej spôsobilosti je pre účely civilného procesu odstrániteľným nedostatkom a postup odstránenia tohto nedostatku je normovaný v § 68 ods. 1 CSP, na čo poukážeme ďalej. Ak by súd konal a rozhodol napriek tomu, že procesné podmienky splnené neboli, zakladá to odvolací dôvod podľa § 365 ods. 1 písm. a) CSP.¹⁰

Procesná spôsobilosť je vymedzená na pravidle spočívajúcom v tom, že *„každý môže pred súdom samostatne konať v rozsahu, v akom má spôsobilosť na právne úkony“* (§ 67 CSP). Procesná spôsobilosť vyjadruje oprávnenie samostatne konať pred súdom, t.j. realizovať jednotlivé procesné úkony v konaní.¹¹ Civilný sporový poriadok, ako základný kódex pre oblasť civilného práva procesného, nadväzuje na hmotnoprávnu úpravu, ktorou je v tomto prípade ustanovenie § 11 ods. 2 ZP *„spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávných vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec a spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti vzniká, ak ďalej nie je ustanovené inak, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku...“*

Poukazujeme na to, že vzhľadom na naviazanie procesnej spôsobilosti na spôsobilosť na právne úkony upravenú Zákonníkom práce ako hmotnoprávnym predpisom, nie je možné v prípadnom pracovnoprávnom spore, kde je procesnou stranou mladistvý zamestnanec trvať na tom, že musí byť obligatórne zastúpený svojim zákonným zástupcom. Prostredníctvom inštitútu zákonného zastúpenia zákonodarca predovšetkým poskytuje ochranu fyzickým osobám s nedostatkom spôsobilosti na právne úkony.¹² Mladistvý zamestnanec je však v zmysle § 11 ods. 2 ZP plne spôsobilým na právne úkony. Uvedený názor, o plnej spôsobilosti mladistvého zamestnanca je možné nájsť aj v iných monografiách.¹³ Preto máme za to, že v prípade individuálneho pracovnoprávneho sporu mladistvého zamestnanca sa neaplikuje ustanovenie § 68 ods. 1 CSP, podľa ktorého *„v rozsahu, v akom nemá fyzická osoba spôsobilosť samostatne konať pred súdom, koná za ňu buď zákonný*

¹⁰ Výnimku predstavuje len procesná podmienka príslušnosti súdu, kedy nedostatok všeobecnej miestnej príslušnosti a osobitnej výlučnej miestnej príslušnosti nepredstavuje takú vadu konaniam ktorá by predstavovala odvolací dôvod podľa § 365 ods. 1 písm. a) CSP.

¹¹ KOTRECOVÁ, A. In: KOTRECOVÁ, A., ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 230.

¹² JURČOVÁ, M. a kol. *Zastúpenie v súkromnom práve*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 16.

¹³ HROMADA, M. *Pracovnoprávne spory*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 39.

zástupca alebo procesný opatrovník.“ Procesný opatrovník je inštitút upravený výlučne pre rovinu civilného práva procesného a jeho funkciou je odstránenie nedostatku procesnej podmienky na strane účastníka, ktorou je procesná spôsobilosť, ak fyzická osoba nemá zákonného zástupcu, tento je nečinný alebo za ňu konať nemôže. V uvedenej rovine aj konanie prostredníctvom zákonného zástupcu nemožno vnímať iba ako jednu z foriem zastúpenia, ale prioritne ako spôsob riešenia nedostatku podmienky konania, a to procesnej spôsobilosti.¹⁴ V nami poukazovanom prípade by absencia podmienky konania procesnej spôsobilosti mala spočívať vo veku mladistvého zamestnanca. Z dôvodu jeho plnej spôsobilosti podľa § 11 ods. 2 ZP však absencia procesnej spôsobilosti daná nedostatkom veku mladistvého zamestnanca nie je prítomná, čím sa ustanovenie § 68 ods. 1 CSP neaplikuje.

V prípade sporu, kde jednou z procesných strán je mladistvý zamestnanec, je nezanedbateľnou skutočnosťou koncepcia individuálnych pracovnoprávných sporov, ktoré sú spormi s účasťou slabšej strany – zamestnanca bez ohľadu na to, či vystupuje v pozícii žalobcu alebo žalovaného. Individuálne pracovnoprávne spory sa oproti štandardnému priebehu civilného sporového procesu vyznačujú nasledujúcimi osobitosťami.

V prípade pracovnoprávných sporov sa uplatňuje kauzálna príslušnosť súdov podľa § 23 CSP. Kauzálna príslušnosť znamená, že určité typy káuz prejednávajú len veľmi špecificky určené súdy.¹⁵ Špecifickou kauzou sú okrem sporov z kolektívnych pracovnoprávných vzťahov, štrajku a výluky aj individuálne pracovnoprávne spory.

Pre individuálny pracovnoprávny spor je ďalej príznačné uplatňovanie princípu ochrany slabšej strany. Aplikáciou princípu ochrany slabšej strany sa dorovnáva počiatočne procesne nerovné postavenie sporových strán tak, aby sa dosiahol princíp rovnosti strán. Individuálne pracovnoprávne spory sú upravené v § 316 CSP a nasl. a v ďalšej časti príspevku sa pokúsime zhrnúť osobitosti tohto typu sporu, ktoré podľa nás predstavujú dostatočnú záruku ochrany práv (aj) mladistvého zamestnanca.

¹⁴ KOTRECOVÁ, A. In: KOTRECOVÁ, A., ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 234.

¹⁵ ŠTEVČEK, M. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu. Skriptá*. 1. vyd. Bratislava: C. H. Beck, s. 21.

Individuálne pracovnoprávne spory sa vyznačujú rozšírenou poučovacou povinnosťou, ktorá okrem iného, zahŕňa aj poučenie zamestnanca o dôkazoch, ktoré je potrebné predložiť a tiež poučenie o iných možnostiach na účelné uplatňovanie alebo bránenie práv zamestnanca (§ 318 písm. b) CSP). Rozšírená poučovacia povinnosť jednostranne orientovaná vo vzťahu k procesne slabšej strane, má za cieľ odstrániť počiatočné nerovnovážne postavenie a zabezpečiť tak rovnakú možnosť pre uplatňovanie prostriedkov procesného útoku a procesnej obrany. O to viac, že sa jedná o spor s ochranou slabšej strany, je poučovacia povinnosť potrebné zrealizovať na začiatku konania alebo v jeho počiatočnom štádiu,¹⁶ aby sa dosiahol sledovaný cieľ, ktorým je vytvorenie podmienok na účelné bránenie práv slabšej strany.

Okrem rozšírenej poučovacej povinnosti, ktorá z nášho pohľadu predstavuje najdôležitejšiu záruku toho, že prvotné procesne nevýhodnejšie postavenie mladistvého zamestnanca bude odstránené, predstavuje modifikácia prejednávacieho princípu, ktorá vyplýva z možnosti súdu vykonať aj tie dôkazy, ktoré mladistvý zamestnanec nenavrhol, ak je to nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci (§ 319 CSP). Z dôvodu nevyhnutnosti je súd oprávnený vykonať aj taký dôkaz, pri ktorom absentuje dôkazný návrh zo strany zamestnanca a na tento účel ho súd obstará alebo zabezpečí a zamestnávateľovi je stanovená povinnosť poskytnúť súčinnosť, ak to od neho možno spravodlivo požadovať. Modifikácia prejednávacieho princípu smeruje k naplneniu požiadavky, aby súd rozhodol na základe skutkových tvrdení strán sporu a vykonaných dôkazov až vtedy, ak má za to, že sú splnené podmienky na vydanie rozhodnutia, ktoré bude spĺňať atribút spravodlivosti súdneho rozhodnutia. K tomu, aby mal súd vedomosť o podstatných a rozhodujúcich skutočnostiach majúcich relevanciu k predmetu konania, môže využiť aj dopytovacie oprávnenie a požiadať stranu o ďalšie skutkové tvrdenia (§ 150 ods. 2 CSP). Vzhľadom k dopytovaciemu oprávneniu súdu a modifikácii prejednávacieho princípu vo vzťahu k možnosti vykonať aj taký dôkaz, ktorý zamestnanec nenavrhol máme za to, že súd pomocnou aktivitou zabezpečí taký podklad skutkových zistení, ktoré umožnia spravodlivé rozhodnutie v individuálnom pracovnoprávnom spore.

¹⁶ Nález Ústavného súdu SR zo dňa 2. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 67/02.

Nespochybnujeme, že v prípade mladistvého zamestnanca skutočne môže dôjsť k tomu, že zo strany súdu bude prejednací princíp modifikovaný vo výraznejšej miere a rovnako tak mladistvý zamestnanec môže byť zo strany súdu intenzívnejšie dopytovaný za účelom, aby mal súd dostatok relevantných informácií. Pokiaľ tým nebude porušený princíp rovnosti zbraní medzi procesnými stranami, uvedený postup súdu je súladným so zákonnou úpravou vzťahujúcou sa k sporom s ochranou slabšej strany.

Ochrana mladistvého zamestnanca je zabezpečená aj explicitným vylúčením sudcovskej koncentrácie a zákonnej koncentrácie (§ 320 CSP), čím sa na mladistvého zamestnanca nebudú vzťahovať sankčné následky späté s porušením princípu koncentrácie, ktoré spočívajú v nepriznaní procesných účinkov prostriedkom procesného útoku a procesnej obrany, ak neboli uplatnené v lehotách stanovených buď súdom alebo zákonom. Vylúčenie sudcovskej koncentrácie znamená, že mladistvý zamestnanec je oprávnený kedykoľvek v priebehu sporu substancovať tak ďalšie skutkové tvrdenia, ako aj navrhovať vykonanie ďalších dôkazných návrhov bez toho, aby boli zo strany súdu tieto posudzované z hľadiska včasnosti.¹⁷ V klasickom spore je zákonná koncentrácia konania stanovená do momentu vyhlásenia uznesenia, ktorým sa dokazovanie končí (§ 154 CSP). V prípade mladistvého zamestnanca môže tento všetky prostriedky procesného útoku alebo obrany uplatniť až do vyhlásenia rozhodnutia vo veci samej. V prípade vylúčenia sankčných následkov koncentračného princípu je nezanedbateľnou aj skutočnosť, že uvedené bude platiť aj v tom prípade, ak bude mladistvý zamestnanec zastúpený advokátom.¹⁸

Civilný sporový proces prípadnú procesnú pasivitu sporovej strany umožňuje sankcionovať aj vydaním kontumačného rozsudku. Rozsudok pre zmeškanie predstavuje osobitný druh súdneho rozhodnutia, ktorý predstavuje následok procesnej pasivity procesných strán v sporovom konaní (v mimosporových konaniach vydanie tzv. kontumačného rozsudku

¹⁷ Podľa § 153 ods. 1 CSP „strany sú povinné uplatniť prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany včas. Prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany nie sú uplatnené včas, ak ich strana mohla predložiť už skôr, ak by konala starostlivo so zreteľom na rýchlosť a hospodárnosť konania.“

¹⁸ Naproti tomu, v prípade spotrebiteľa, ak bude zastúpený advokátom, sa bude koncentrácia uplatňovať vo svojom štandardnom priebehu podľa § 153 a § 154 CSP.

neprichádza do úvahy).¹⁹ Profesor Števíček uvádza, že aj napriek skutočnosti, že z jedného hľadiska je možné tento postup vnímať ako sankciu za procesnú pasivitu strany, dôležitejšie v tomto prípade je práve hľadisko hospodárnosti a rýchlosti konania.²⁰ Aj keď pri vydaní kontumačného rozsudku sa nedá spochybňovať aspekt rýchlosti a hospodárnosti konania, domnievame sa, že jeho primárnym účelom je práve dôrazné sankcionovanie procesnej pasivity sporovej strany. Rozsudok pre zmeškanie je možné vydať voči žalovanému, ak sa nevyjadrí k žalobe (§ 273 CSP) a voči oboch stranám, ak sa nedostavia na pojednávanie (príp. predbežné prejednanie sporu) a sú splnené podmienky na jeho vydanie podľa § 273 a nasl. CSP). Bez ohľadu na to, či mladistvý zamestnanec bude žalobcom alebo žalovaným, spor nebude možné rozhodnúť kontumačným rozsudkom v jeho neprospech. Procesná pasivita zamestnávateľa je sankcionovaná rozsudkom pre zmeškanie tak, ako v štandardnom spore. Na tomto mieste ale vyjadrujeme pochybnosť, či absolútne vylúčenie rozsudku pre zmeškanie voči zamestnancovi, nepodmienené skúmaním dôvodov, v dôsledku ktorých sa nevyjadril k žalobe alebo sa nedostavil na predbežné prejednanie sporu, prípadne na nariadené pojednávanie je v súlade s princípom ochrany slabšej strany.

4 K predpokladom pre ustanovenie procesného opatrovníka mladistvému zamestnancovi

Nakoľko mladistvý zamestnanec je plne procesne spôsobilým, povinné zastúpenie jeho zákonným zástupcom neprichádza do úvahy. Nemožno však vylúčiť situáciu, že u mladistvého zamestnanca bude prítomný nedostatok procesnej spôsobilosti spočívajúci v inom dôvode, ako je jeho vek. Uvedený nedostatok súd postrehne spravidla pri osobnom, vzájomnom styku medzi ním a stranami sporu v zmysle uplatňovania princípu priamosti konania podľa čl. 1 CSP. Pri postupe odstraňovania nedostatku tejto procesnej podmienky, môže ako problematickým vyznieť ustanovenie § 69 CSP, podľa ktorého súd ustanoví procesného opatrovníka fyzickej osobe, ak nemôže samostatne

¹⁹ ŠTEVČEK, M. In: KOTRECOVÁ, A., ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 1001.

²⁰ ŠTEVČEK, M. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu. Skriptá*. 1. vyd. Bratislava: C. H. Beck, s. 80–81.

konat' a nemá zákonného zástupcu, tento je nečinný alebo za fyzickú osobu konat' nemôže. Aj napriek tomu, že mladistvý zamestnanec by mal zákonného zástupcu, ktorý konat' môže, nedostatok plnej procesnej spôsobilosti by mal súd odstrániť prostredníctvom inštitútu procesného opatrovníka. V zmysle § 71 ods. 1 CSP ním v konečnom dôsledku môže byť aj rodič mladistvého zamestnanca, avšak v postavení procesného opatrovníka – blízkej osoby, ktorú súd ustanovuje podľa pravidiel v § 71 CSP prednostne.

5 Záver

Vzhľadom na vyššie uvedené zastávame názor, že hmotnoprávna úprava právnej subjektivity mladistvého zamestnanca, ktorá je obsiahnutá v Zákonníku práce je *lex specialis* vo vzťahu k všeobecnému vymedzeniu plnej spôsobilosti na právne úkony podľa Občianskeho zákonníka. Pre oblasť pracovnoprávných vzťahov sa tak mladiství zamestnanci považujú za plne spôsobilých dosiahnutím 15-teho roku veku. V nadväznosti na hmotnoprávnu úpravu je následne potrebné z uvedenej premisy vychádzať aj v prípade ich procesného postavenia v prípadnom individuálnom pracovnoprávnom spore. Vyjadrujeme názor, že ak je mladistvý zamestnanec plne spôsobilý na právne úkony v pracovnoprávných vzťahoch, uvedená plná spôsobilosť sa premieta aj do plnej procesnej spôsobilosti v individuálnom pracovnoprávnom spore, čo vylučuje aplikáciu ustanovenia § 68 ods. 1 CSP upravujúceho zastúpenie strany sporu nespôsobilej samostatne konat' pred súdom. Ako ale poukazujeme v príspevku, ak súd má za to, že v konkrétnom prípade je nedostatok plnej procesnej spôsobilosti u mladistvého zamestnanca daný z iného dôvodu, ako je jeho vek, tento nedostatok súd odstraňuje prostredníctvom inštitútu procesného opatrovníka. Na dôvažok, individuálny pracovnoprávny spor nie je klasickým sporom z dôvodu postavenia zamestnanca ako procesne slabšej strany, čo sa prejavuje v rozšírenej poučovacej povinnosti, rovnako tak vykonaniu dôkazu nemusí nevyhnutne predchádzať návrh zamestnanca, čo predstavuje výraznú modifikáciu prejednávacieho princípu. K ochrane mladistvého zamestnanca prispieva vylúčenie sankčných následkov spätých s princípom koncentrácie, ktoré budú vyúčené aj v tom prípade, ak mladistvý zamestnanec bude zastúpený advokátom. Ani porušenie procesnej diligencie zamestnanca nebude mať za následok vydanie

kontumačného rozsudku voči nemu s následkom prehry, resp. straty sporu. Máme za to, že uvedená koncepcia individuálnych pracovnoprávných sporov a s tým spojené oprávnenia súdu predstavujú dostatočnú záruku na účelnú ochranu práv (aj) mladistvých zamestnancov.

Literature

DOLOBÁČ, M. Právna spôsobilosť (nielen) v pracovnom práve. In: *Košické dni súkromného práva II*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018. ISBN 978-80-8129-088-6.

BARANCOVÁ, H. a kol. *Zákonník práce. Komentár*. Bratislava. C. H. Beck. 2017. ISBN 9788089603534.

ŠTEVČEK, M. a kol. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu*. Bratislava: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-89603-51-0.

KOTRECOVÁ, A., ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-629-6.

HROMADA M. *Pracovněprávní spory*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-581-7.

BRÖSTL, A. a kol. *Teória práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-425-1.

JURČOVÁ, M. a kol. *Zastúpenie v súkromnom práve*. Bratislava. C. H. Beck. 2012. ISBN 978-80-7400-420-9.

VOJČÍK, P. a kol. *Občianske právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-719-1.

VOJČÍK, P. a kol. *Občiansky zákonník. Stručný komentár*. 3., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010. ISBN 978-80-8078-368-6.

Nález Ústavného súdu SR zo dňa 2. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 67/02

Contact – e-mail

miroslava.kusnirikova@student.upjs.sk

Participačné práva maloletého dieťaťa v konaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností

Ivana Zmeková

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Maloleté dieťa má právo byť informované o všetkých podstatných otázkach týkajúcich sa konania o úprave výkonu rodičovských práv a povinností vo vzťahu k nemu. Má tiež právo vyjadriť svoj názor, ktorý súd zisťuje spôsobom primeraným veku a vyspelosti maloletého. Konečné hodnotenie záujmu maloletého dieťaťa (s prihliadnutím na všetky okolnosti prípadu, vek a vyspelosť maloletého) prislúcha súdu.

Keywords in original language

Participačné práva; maloleté dieťa; výkon rodičovských práv a povinností; právo byť informovaný; právo vyjadriť názor; záujem dieťaťa.

Abstract

A minor child has the right to be informed of all the substantial (i.e. significant) questions concerning the court proceedings on adjusting the exercise of parental rights and duties which refer to him/her. The minor child also has the right to express his/her opinion, which the court will look into in a manner appropriate to the child's age and maturity. The final (e)valuation of the best interest of a minor child (taking all the circumstances of the case, the age and maturity of the minor child into consideration) belongs to the court.

Keywords

Participating Rights; Minor Child; Exercise of Parental Rights and Duties; Right to be Informed; Right to Express One's Opinion; the best Interest of the Child.

1 Úvod

O úprave výkonu rodičovských práv a povinností rozhoduje súd v konaní o rozvod manželstva, s ktorým je zo zákona (§ 100 CSP, § 24 Zákona o rodine) spojené konanie o úprave pomerov manželov k ich maloletým deťom na čas po rozvode manželstva, ako aj v tzv. opatrovníckom konaní (konaní vo veciach starostlivosti súdu o maloletých), kedy súd rozhoduje o úprave výkonu rodičovských práv a povinností v prípade, ak rodičia spolu nežijú (§ 111 písm. b/, § 36 Zákona o rodine), resp. ak je súčasne vedené aj rozvodové konanie, súd rozhoduje o úprave výkonu rodičovských práv a povinností na čas do rozvodu manželstva.

Súdna úprava výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu sa týka:

- úpravy osobnej starostlivosti o maloleté dieťa (osobná starostlivosť len jedného z rodičov, striedavá osobná starostlivosť),
- úpravy styku rodiča s dieťaťom (v prípade zverenia maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov; súd styk rodiča s dieťaťom neupravuje, ak rodičia zhodne žiadajú styk neupravovať),
- úpravy zastupovania a správy majetku dieťaťa,
- úpravy výšky výživovacej povinnosti.

Ku každej prejednáwanej veci, v ktorej sa rozhoduje o úprave výkonu rodičovských práv a povinností, musí súd pristupovať individuálne a čo najúplnejšie a najobjektívnejšie zistiť skutočný stav veci. Súd je povinný na účely zistenia skutočného stavu veci vykonať všetky potrebné dôkazy, aj keď ich účastníci konania nenavrhlí (čl. 6, § 35, § 36 CMP²¹). Základným cieľom konania je nájsť **najvhodnejšie usporiadanie vzťahov rodičov a detí, zohľadňujúce všetky špecifiká a okolnosti daného konkrétneho prípadu. Preto je nevyhnutné, aby súd náležite posudzoval jednotlivé hľadiská vymedzené v Zákone o rodine (§ 24 ods. 4), prihliadal na názor maloletého dieťaťa a jeho najlepší záujem.** Pri úprave výkonu rodičovských práv a povinností sa predovšetkým kladie dôraz na kooperáciu

²¹ Zákon č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok v znení neskorších predpisov (CMP).

rodičov a potrebu ich rovnocennej prítomnosti pri výchove dieťaťa a starostlivosti oň po všetkých stránkach.

K tomu, aby súd čo najúplnejšie a najobjektívnejšie zistil skutočný stav veci je nevyhnutné, aby vykonal všetky relevantné dôkazy a zaoberal sa konkrétnymi individuálnymi okolnosťami danej veci. **Jedným z prostriedkov, ktorý môže napomôcť k správne rozhodnutiu rešpektujúcemu najlepší záujem maloletého dieťaťa, je zisťovanie jeho názoru.**

Právo maloletého dieťaťa na jeho vypočutie, vyjadrenie názoru, ako aj právo byť informované, umožňujú dieťaťu participovať na súdnom konaní, ktoré sa ho bezprostredne týka. Dieťa tak k základným otázkam týkajúcim sa rodičovskej starostlivosti vyjadruje svoje stanovisko, ku ktorému súd prihliadne (vzhľadom na vek, vyspelosť, osobitné potreby dieťaťa a pod.) pri svojom rozhodovaní. **Dieťa má teda možnosť rozhodovanie súdu svojím názorom ovplyvniť.**

Je potrebné zdôrazniť, že súčasná platná právna úprava výrazne posilňuje participačné práva dieťaťa (čl. 4, § 38 a § 116 CMP), pričom zisťovanie názoru dieťaťa a plnenie informačnej povinnosti súdu je v zásade pravidlom. Od tohto pravidla možno ustúpiť len v prípade, ak sa to prieči účelu konania (resp. ak to nie je vhodné) alebo ak dieťa nie je schopné pochopiť zmysel konania a vyjadriť svoj názor.

2 Názor maloletého dieťaťa, Informačná povinnosť súdu voči dieťaťu

Pri rozhodovaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností súd zisťuje aj názor maloletého dieťaťa (s ohľadom na jeho vek a rozumovú vyspelosť) a na tento prihliadne (§ 38 CSP, § 43 ods. 1 Zákona o rodine²²). Podľa povahy veci zisťuje súd názor maloletého bez prítomnosti iných osôb (najmä rodičov a ich zástupcov).

So zisťovaním názoru maloletého dieťaťa súvisí aj informačná povinnosť súdu. Súd je povinný (ak sa to neprieči účelu konania a ak je to vhodné) o prebiehajúcom súdnom konaní (t.j. o všetkých podstatných otázkach

²² Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (Zákon o rodine).

týkajúcich sa priebehu konania a veci samej) informovať maloletého, ktorý je s prihliadnutím na svoju rozumovú a vôľovú vyspelosť schopný pochopiť jeho význam, a objasniť mu dôsledky súdneho rozhodnutia vo veci (čl. 4 druhá veta, § 116 CMP). Rozsah a spôsob splnenia tejto informačnej povinnosti je plne na zvážení súdu, avšak musí zodpovedať najlepšiemu záujmu dieťaťa. Je potrebné, aby súd objasnil dieťaťu základné aspekty súdnej veci (nie je nevyhnutné uvádzať všetky detaily a podrobnosti), a to v rozsahu, ktorý bude postačovať na sformulovanie a vyslovenie vlastného názoru dieťaťa.

Právo dieťaťa vyjadriť svoj názor a právo na to, aby jeho názor bol pri rozhodovaní o dieťati braný do úvahy, vychádza z Dohovoru o právach dieťaťa a výrazne posilňuje právne postavenie dieťaťa. Zohľadňuje skutočnosť, že dieťa sa vyvíja postupne. V závislosti od stupňa jeho vývoja, najmä rozumového, sa zvyšuje schopnosť dieťaťa samostatne o sebe rozhodovať.²³ Dohovor o právach dieťaťa má za cieľ zaručiť uznanie detí ako plnohodnotných nositeľov práv. Jedným z princípov dohovoru je aj participácia detí v spoločnosti na rozhodnutiach, ktoré sa ich týkajú.²⁴

Východiskom úpravy participačných práv dieťaťa (práva dieťaťa vyjadriť svoj názor a práva na to, aby názor dieťaťa bol pri rozhodovaní o ňom braný do úvahy), je teda Dohovor o právach dieťaťa (čl. 12)²⁵. Na tento nadväzuje právna úprava SR, ktorá vymedzuje právo dieťaťa byť vypočuté (vyjadriť svoj názor) v ust. § 43 ods. 1 Zákona o rodine a v § 38 a § 116 CMP. Dieťaťu sa týmto právom poskytuje možnosť vyjadriť svoj názor (stanovisko) v súdnom konaní, ktoré sa ho týka, vyrovnat' nerovné postavenie k rodičom, resp. kolíznemu opatrovníkovi a ovplyvniť tak priebeh konania, ako aj súdne rozhodnutie vo veci.

²³ ŠÍNOVÁ, R., WESTPHALOVÁ, L., KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Rodičovská zodpovednosť*. Praha: Leges, 2016, s. 74.

²⁴ Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 19. 2. 2014, sp. zn. I. ÚS 3304/2013.

²⁵ Podľa čl. 12 Dohovoru o ochrane práv dieťaťa, štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečujú dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho týkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť zodpovedajúca jeho veku a úrovni. Za týmto účelom sa dieťaťu poskytuje najmä možnosť, aby sa vypočulo v každom súdnom konaní alebo správnom konaní, ktoré sa ho týka, a to buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcu alebo príslušného orgánu, pričom spôsob vypočutia musí byť v súlade s procedurálnymi pravidlami vnútroštátneho zákonodarstva.

Právna úprava jednoznačne stanovuje, že v každom konaní, v ktorom sa rozhoduje o veciach týkajúcich sa maloletého dieťaťa, má maloleté dieťa právo byť vypočuté, právo samostatne a slobodne, s ohľadom na svoj vek a rozumovú vyspelosť vyjadriť svoj názor, pričom jeho názoru musí byť venovaná náležitá pozornosť. Ak maloletý účastník konania je schopný vyjadriť samostatne (s ohľadom na svoj vek a rozumovú vyspelosť) svoj názor, súd na jeho názor prihliadne.

Právna úprava preferuje **priame zisťovanie názoru maloletého dieťaťa**, t.j. zisťovanie názoru sudcom, ktorý vec prejednáva a napokon rozhoduje. Avšak nie je vylúčené ani **nepriame zisťovanie názoru maloletého dieťaťa**, napr. prostredníctvom kolízneho opatrovníka, psychológa, znalca, ak sa to javí ako vhodnejšie vzhľadom na okolnosti prípadu, vek a vyspelosť maloletého. Vyjadrenie názoru maloletého dieťaťa nie je podmienené vekom a vyspelosťou, ale jeho schopnosťou názor samostatne vyjadriť. Nie je vylúčené ani to, že súd k zisťovaniu názoru dieťaťa nepristúpi, a to napr. ak rodičia sú schopní uzatvoriť rodičovskú dohodu. V danom prípade sa dôvodí tým, že rodičia sú schopní sami prevziať ich rodičovskú zodpovednosť, oni najlepšie poznajú situáciu dieťaťa, ako aj tú svoju, a tak nie je potrebné (ak samozrejme nie sú iné závažné dôvody) do takejto dohody zasahovať.

Názor maloletého dieťaťa súd zisťuje spôsobom zodpovedajúcim jeho veku a rozumovej vyspelosti. Pokiaľ je to možné (s ohľadom na vek a rozumovú vyspelosť dieťaťa) a vzhľadom na charakter veci vhodné a potrebné, súd zisťuje názor maloletého dieťaťa priamo, kedy má sám možnosť (bezprostredne) vnímať názor dieťaťa (jeho reakcie), čím sa eliminuje riziko jeho dezinterpretácie treťou osobou. Veková hranica na výsluch maloletého nie je nikde stanovená. Záleží preto na úvahe súdu, či a akým spôsobom bude názor maloletého dieťaťa zisťovať (priamo, prostredníctvom orgánu sociálnoprávnej ochrany detí, prípadne znalca) a ako naň prihliadne. Odmietnutie vypočutia dieťaťa a zistenie jeho názoru len na základe veku je neprípustné.²⁶ Spôsob zisťovania názoru maloletého dieťaťa je teda ponechaný na zvážení súdu, pričom sa predpokladá jeho prispôsobenie veku a vyspelosti

²⁶ Pozri Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť IV., písm. D., bod 3., ods. 47.

diet'at'a. Je však nevyhnutné, aby súd pri priamom zisťovaní názoru diet'at'a zvolil osobitný postup eliminujúci stres a napätie diet'at'a, napr. aby rozhovor s diet'at'om vykonal v špeciálnej, na to určenej miestnosti (ktorá vytvára diet'at'u priateľské prostredie), len v civilnom odeve (bez talára), aby diet'a zoznámil s prostredím, v ktorom sa nachádza a osobami, ktoré budú pri rozhovore prítomné, aby diet'at'u poskytol hračky (ak je to primerané veku diet'at'a), prípadne občerstvenie (voda, malá sladkosť), aby zvolil jazyk primeraný veku diet'at'a, jeho vyspelosti a úrovni chápania, aby viedol rozhovor neformálne a priateľsky, aby pristupoval k diet'at'u s rešpektom a citlivosťou, aby zohľadnil špecifické potreby diet'at'a, jeho osobnosť, rozhovor prispôbil tempu a udržaniu pozornosti diet'at'a, aby poskytol diet'at'u prestávku (ak je nevyhnutný dlhší čas pre rozhovor) a pod.²⁷ Súd teda musí vždy s ohľadom na okolnosti prípadu **dbať predovšetkým na to, aby jeho postupom pri zisťovaní názoru diet'at'a a spôsobom vedenia rozhovoru nedošlo k zbytočnému stresu a psychickej záťaži diet'at'a.** Názor diet'at'a je potrebné zisťovať a posudzovať komplexne, a to najmä formou nepriamych otázok. Vyhybať sa nevhodným otázkam typu „U koho by si chcel (a) bývať (ostať)?“²⁸, „Ktorého z rodičov máš radšej?“, „U ktorého rodiča Ti je lepšie?“. **Nie je možné dopustiť, aby si diet'a muselo medzi rodičmi vyberať.**

Záleží teda na úvahe súdu, či a akým spôsobom a formou pristúpi k realizácii participačných práv diet'at'a. V praxi sudcovia pristupujú k zisťovaniu názoru diet'at'a rôzne (priamo, nepriamo – cez kolízneho opatrovníka, znalca, psychológa), avšak možno konštatovať, že ak sa rodičia dohodnú o úprave výkonu rodičovských práv a povinností, súd názor diet'at'a nezisťuje a ani ho neinformuje o prebiehajúcom súdnom konaní a túto úlohu tak plne prenecháva rodičom.

Pokiaľ ide o samotný spôsob a postup pri zisťovaní názoru maloletého diet'at'a, je potrebné konštatovať, že v praxi sa možno stretnúť aj s takým vedením rozhovoru s diet'at'om (zisťovaním názoru diet'at'a), ktorý nie je možné považovať za citlivý a rešpektujúci osobnosť maloletého. Ide predovšetkým

²⁷ Pozri napr. Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť IV., písm. D, bod 5.

²⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 9. 8. 2017, sp. zn. 5Cdo 47/2017.

o případy, kedy sudcovia, resp. iné osoby, ktoré názor dieťaťa zisťujú (napr. kolízny opatrovník), vedú rozhovor nevhodne, prípadne v prospech jedného rodiča, nie sú na to odborne pripravení, čo v konečnom dôsledku môže pôsobiť veľmi deštruktívne na dieťa a na jeho vzťah k rodičom.

Takéto nezvládnuté prípady potom vedú k záveru, že pre maloleté dieťa nie je ani tak dôležité miesto, kde sa výsluch realizuje (či je to pojednávacia miestnosť alebo špeciálna miestnosť, ktorá sa v súčasnosti preferuje), ale práve spôsob a forma vedenia rozhovoru. Osoby, ktoré zisťujú názor dieťaťa, by nevyhnutne mali byť odborne zaškolené, a pokiaľ tomu tak nie je, mali by zväžiť zistenie názoru dieťaťa odborníkom (napr. psychológom), pri ktorom by mohol byť prítomný sudca, ktorý by tak mal zo zisťovania názoru dieťaťa priamy (bezprostredný dojem), čím by sa eliminovala aj možná dezinterpretácia zistených skutočností.

3 Hodnotenie názoru maloletého dieťaťa

Niet sporu o tom, že maloleté dieťaťa má právo vyjadriť samostatne a slobodne svoj názor vo všetkých veciach (konaniach), ktoré sa ho týkajú. Akékoľvek rozhodnutie, ktoré by nezohľadnilo názory dieťaťa alebo im nevenovalo primeranú pozornosť zodpovedajúcu veku a úrovni rozumovej vyspelosti dieťaťa, upiera dieťaťu možnosť ovplyvniť určenie jeho najlepšieho záujmu.²⁹ Nie je však možné, aby všeobecné súdy stanovisko maloletého dieťaťa bez ďalšieho prevzali a aby svoje rozhodnutie založili na jeho prianí a nie na starostlivom a komplexnom posudzovaní jeho záujmov.³⁰ Môže nastať aj situácia, kedy súd po starostlivom zvážení okolností konkrétneho prípadu dospeje k záveru, že osobné vypočutie dieťaťa nie je vhodné a nepôjde pritom o porušenie Dohovoru o ochrane práv dieťaťa.³¹

Je potrebné si uvedomiť, že **nie každý názor dieťaťa možno považovať za rozhodný a smerodajný. Je preto úlohou súdu tento v každom jednotlivom prípade vyhodnotiť, prihliadnuť na vek, rozumovú a psychickú vyspelosť dieťaťa, jeho komunikačné schopnosti a zobrať do úvahy**

²⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 22. 6. 2016, sp. zn. 5 Cdo 492/2015.

³⁰ Pozri rozsudok EŠLP zo dňa 9. 5. 2006, vo veci *C. proti Fínsku*, č. 18249/02, body 57–59.

³¹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 22. 11. 2017, sp. zn. 7Cdo 205/2016; pozri rozsudok EŠLP zo dňa 9. 5. 2006, vo veci *C. proti Fínsku*, č. 18249/02.

aj konkrétnu situáciu dieťaťa (napr. či jeho názor nie je ovplyvňovaný pôsobením a vplyvom niektorého z rodičov). Práve možnosť ovplyvňovania názoru dieťaťa rodičom, narušenie lojality, je veľmi významným faktorom, ktorý nesmie byť prehliadnutý a musí byť nevyhnutne čo najskôr riešený.

V konečnom dôsledku je teda súd ten, kto hodnotí záujem maloletého dieťaťa, koriguje jeho predstavy a názory, vyhodnocuje, čo je pre dieťa v konkrétnej veci, za danej situácie, vhodné, prípadne všeobecne prospešné (a čo nie), s prihliadnutím na jeho vek, rozumovú a citovú vyspelosť.³² Nie je možné, aby sa bez ohľadu na všetky relevantné zistené skutočnosti, prihliadalo výlučne na názor maloletého dieťaťa. **Názor maloletého dieťaťa je potrebné vyhodnotiť aj s ohľadom na objektívne dôkazy** (najmä znalecké posudky, odborné vyjadrenia), posúdiť tiež správanie a konanie rodičov a ich dopad na maloleté dieťa. Len tak možno pri rozhodovaní všeobecných súdov dosiahnuť spravodlivú rovnováhu. Zo žiadneho zákonného ustanovenia, ani z článku 12 Dohovoru o právach dieťaťa nemožno vyvodit', že by názor dieťaťa bol pre súd záväzný bez ďalšieho, a že by sa súd od neho nemohol odchýliť.³³

Súd hodnotí názor maloletého dieťaťa tak, aby bol zachovaný jeho najlepší záujem. Pokiaľ je maloleté dieťa dostatočne rozumovo a emocionálne vyspelé, je potrebné práve jeho **názor považovať za zásadné vodítko pre hľadanie jeho najlepšieho záujmu**. Uvedené však neznamená, že všeobecné súdy postoj maloletého dieťaťa jednoducho (bez ďalšieho) prevezmú a svoje rozhodnutie založia výlučne na želaní dieťaťa, bez toho, aby starostlivo a komplexne posúdili jeho záujem.³⁴ Skutočnosť, že dieťa je veľmi malé alebo sa nachádza v zložitej situácii (napr. trpí zdravotným postihnutím), ho nepripravuje o právo vyjadriť svoj názor, ani neznižuje váhu názorov dieťaťa pri určovaní jeho najlepšieho záujmu. Pri prijímaní špecifických opatrení garantujúcich deťom uplatňovanie rovnakých práv v takýchto situáciách, sa postupuje na základe individuálneho posúdenia, ktoré zabezpečí úlohu dieťaťa v rozhodovacom procese a jej primerané

³² Pozri nález Ústavného súdu ČR zo dňa 26. 8. 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09.

³³ Pozri uznesenie Ústavného súdu ČR zo dňa 16. 2. 2006, sp. zn. III. ÚS 707/2004; pozri aj uznesenie Ústavného súdu ČR zo dňa 18. 3. 2003, sp. zn. I. ÚS 268/02; Uznesenie Ústavného súdu ČR zo dňa 28. 5. 2008, sp. zn. III. ÚS 2150/2007.

³⁴ Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 25. 09. 2014, sp. zn. I. ÚS 3216/2013.

zohľadnenie a v prípade potreby, podporu pre zabezpečenie jeho plnej účasti na hodnotení jeho najlepšieho záujmu.³⁵

Výsledkom každej činnosti, resp. konania, musí byť nájsenie súladného a vyváženého riešenia v duchu tézy „*maximálny prospech dieťaťa a minimálnu ujmu ostatným*“.³⁶

4 Záujem maloletého dieťaťa

Základným princípom pri hľadaní konkrétneho najvhodnejšieho usporiadania vzťahov medzi rodičmi a maloletým dieťaťom je záujem maloletého dieťaťa³⁷, ktorý je súd povinný nasledovať a chrániť, so zreteľom na konkrétne okolnosti u každého dieťaťa – jeho osobnosť, schopnosti, vlohy, vývinové potreby, špecifickú situáciu a pomery, ako aj so zreteľom na životné pomery rodičov. **Záujem dieťaťa je vždy primárnym hľadiskom** pri akýchkoľvek činnostiach (postupoch), týkajúcich sa detí, či už uskutočňovaných verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi (čl. 3 Dohovoru). Toto hľadisko (hľadisko záujmu dieťaťa) reflektuje na skutočnosť, že akokoľvek možno považovať za prirodzené a žiadúce, aby dieťa bolo vychovávané svojimi rodičmi, nie je možné odhliadnuť od tej skutočnosti, že aj dieťa samé je bytosťou jedinečnou, obdarenou nescudziteľnými, nepremlčateľnými a nezrušiteľnými základnými právami a slobodami, teda bytosťou, ktorej by sa pri jej vývine malo dostať to najlepšie, totiž to, aby vyššie uvedené atribúty nezostávali len prázdnyimi slovami.³⁸ Je vecou všeobecných súdov, aby pri zohľadnení všetkých konkrétnych okolností daného prípadu a z nich vyplývajúceho záujmu dieťaťa, rozhodli o konkrétnej podobe najlepšieho usporiadania vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Na tomto nemôže nič meniť ani neschopnosť rodičov sa dohodnúť.³⁹

³⁵ Čl. V., A. bod. 1 písm. a/ všeobecný komentár č. 14 Výboru pre práva dieťaťa č. 14 zo dňa 29. 5. 2013.

³⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 37.

³⁷ Vyvodenie záverov o tom, čo je na základe zistených podstatných skutočností v najlepšom záujme dieťaťa, treba považovať za právne posúdenie veci (nález Ústavného súdu SR zo dňa 10. 7. 2013, sp. zn. II. ÚS 97/2013).

³⁸ Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 19. 4. 2001, sp. zn. IV. ÚS 695/2000.

³⁹ Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 20. 1. 2005, sp. zn. II. ÚS 363/2003.

Koncepcia najlepšieho záujmu dieťaťa sa sústreďí na zabezpečenie plného a účinného využívania práv uznaných Dohovorom o právach dieťaťa a celistvého rozvoja dieťaťa. Úplná aplikácia koncepcie najlepšieho záujmu dieťaťa vyžaduje rozvoj prístupu založeného na právach, do ktorého budú zapojení všetci aktéri, a ktorý zabezpečí celistvú telesnú, psychologickú, morálnu a duchovnú integritu dieťaťa a podporí jeho alebo jej ľudskú dôstojnosť.⁴⁰ **Záujem maloletého dieťaťa sa posudzuje vždy individuálne, podľa konkrétnej situácie dieťaťa a pri zohľadnení ostatných hľadísk.**

Pri posudzovaní najlepších záujmov dieťaťa:

- **by mala byť jeho názorom a postojom venovaná náležitá pozornosť,**
- by mali byť vždy dodržiavané všetky ostatné práva dieťaťa, ako aj právo na dôstojnosť, slobodu a rovnaké zaobchádzanie,
- všetky príslušné orgány by mali prijať komplexný prístup tak, aby náležite vzali do úvahy všetky dotknuté záujmy, vrátane duševného a telesného blaha a právne, sociálne a hospodárske záujmy dieťaťa.⁴¹

Záujem dieťaťa vyžaduje, aby sa na jeho výchove podieľali obaja rodičia, ktorí majú v jeho živote bez akýchkoľvek pochybností nezastupiteľné postavenie. Je potrebné si uvedomiť nevyhnutnosť spolupôsobenia oboch rodičov na maloleté dieťa – ženský aj mužský vzor, ktorých vplyv na vývin dieťaťa je nanajvýš vhodný a prospešný.⁴² Záujem dieťaťa je evidentný v potrebe udržiavania vzťahu k oboom rodičom – tak k matke, ako aj k otcovi, ako vzoru a autorite, ktorý s rastúcim vekom bude nadobúdať širšie rozmery.⁴³

Záujem dieťaťa sa skladá z dvoch častí. Na jednej strane stojí dikcia, že puto dieťaťa s rodinou musí byť zachované, s výnimkou prípadov, keď sa rodinné prostredie ukázalo ako obzvlášť nevhodné. Z toho vyplýva, že rodinné väzby môžu byť prerušené len vo veľmi výnimočných prípadoch

⁴⁰ Všeobecný komentár č. 14 (2013) Výboru pre práva dieťaťa o práve dieťaťa na prvoradé zohľadnenie jeho alebo jej najlepšieho záujmu, Čl. I, písm. A, bod 4., 5.

⁴¹ Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť III., písm. B., bod 2.

⁴² Pozri nález Ústavného súdu ČR zo dňa 11. 5. 2005, sp. zn. II. ÚS 554/2004.

⁴³ Pozri nález Ústavného súdu ČR zo dňa 20. 1. 2005, sp. zn. II. ÚS 363/2003.

a je potrebné urobiť všetko pre zachovanie osobných vzťahov. Na druhej strane je v záujme dieťaťa zabezpečiť jeho rozvoj v zdravom prostredí a rodičia nesmú profitovať z takých opatrení alebo krokov, ktoré by v konečnom dôsledku poškodzovali zdravie a zdravý vývoj dieťaťa).⁴⁴

Nesmie sa tiež zabúdať na to, že schopnosti dieťaťa sa postupom času vyvíjajú. Tí, ktorí posudzujú záujem dieťaťa, by mali posudzovať nielen telesné, citové, vzdelávacie a iné potreby v konkrétnom momente, ale aj možné scenáre vývoja dieťaťa a analyzovať ich z krátkodobého a dlhodobého hľadiska. V tomto kontexte by rozhodnutia mali posudzovať kontinuitu a stabilitu situácie v prítomnosti aj v budúcnosti.⁴⁵

S ohľadom na dynamiku práva na sebaurčenie a participačných práv je treba dať dieťaťu priestor aj v budúcnosti, vždy však vo väzbe na jeho najlepší záujem (*clausula rebus sic stantibus*).⁴⁶

Záujem dieťaťa predstavuje dlhodobé všeobecne prijímané primárne hľadisko, ktoré vyplýva z celkového kontextu právnej úpravy vzťahov medzi rodičmi a deťmi, čl. 5 Zákona o rodine, ako i z Dohovoru o právach dieťaťa čl. 3 ods. 1. Súd berie do úvahy viaceré okolnosti, posudzuje celkovú situáciu a pomery na strane rodičov a dieťaťa, zisťuje a hodnotí názor maloletého dieťaťa a hľadá riešenie, ktoré je v najlepšom záujme dieťaťa. **Pritom zároveň s prihliadnutím na zistené skutočnosti koriguje aj zistený názor dieťaťa, ktorý je základným vodítkom pre súdne rozhodnutie.**

Zákon o rodine v čl. 5 označuje záujem dieťaťa ako primárne hľadisko a zároveň demonštratívnym spôsobom vymedzuje okolnosti, ktoré sa pri určovaní a posudzovaní záujmu maloletého dieťaťa zohľadňujú. Jedným z týchto hľadísk je aj názor dieťaťa a jeho možné vystavenie konfliktu lojality a následnému pocitu viny.

⁴⁴ Nález Ústavného súdu SR zo dňa 3. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 361/2016-63; pozri rozhodnutie ESEP zo dňa 4. 4. 2006, vo veci *Maršálek proti České republice*, sťažnosť č. 8153/2004; rozhodnutie ESĽP zo dňa 13. 7. 2000, vo veci *Elsbolz proti Nemecku*, sťažnosť č. 25735/1994; rozhodnutie ESEP vo veci *Neulinger a Shurok proti Švajčiarsku*, sťažnosť č. 41615/2007.

⁴⁵ Bod 84 Všeobecného komentára č. 14 Výboru pre práva dieťaťa č. 14 zo dňa 29. 5. 2013.

⁴⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 37.

Čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd vyžaduje dosiahnutie spravodlivej rovnováhy medzi záujmami dieťaťa a rodičov, avšak osobitný význam požíva vyšší záujem dieťaťa. **Záujem dieťaťa ako rozhodné hľadisko tak môže prevážiť nad záujmom rodičov.**⁴⁷

Z formulácie – najlepší záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom, vyplýva, že sa nejedná o hľadisko jediné, ktoré súdy v konaniach týkajúcich sa maloletých detí musia zvažovať. Najlepší záujem dieťaťa môže byť v konflikte s oprávnenými záujmami ostatných osôb (ďalších detí, rodičov a pod.). Výbor pre práva dieťaťa preto uznáva, že je nutný určitý stupeň flexibility v aplikácii tohto princípu a prípadné konflikty s inými oprávnenými záujmami je potrebné riešiť prípad od prípadu.⁴⁸ Najlepší záujem dieťaťa je teda možné, ba dokonca nutné, vyvažovať s ostatnými oprávnenými záujmami. Z jeho značenia ako „prvoradé hľadisko“ však vyplýva, že najlepší záujem dieťaťa má pri vyvažovaní vysokú prioritu. Inými slovami, v prípadnom vyvažovaní **má najlepší záujem dieťaťa vyššiu váhu než ostatné oprávnené záujmy, ktoré je však nutné vziať do úvahy.**⁴⁹

Najlepší záujem dieťaťa sa teda nesmie posudzovať na rovnakej úrovni s inými hľadiskami. Túto silnú pozíciu opodstatňuje špeciálna situácia dieťaťa: závislosť, zrelosť, právny status a často nemožnosť vysloviť sa. Deti majú menej možností než dospelí sa dôrazne zastáť svojich záujmov, a preto tí, ktorí o nich rozhodujú, musia tieto záujmy explicitne poznať. Ak sa záujmy dieťaťa nezdôrazňujú, často sa stáva, že sa prehliadnu.⁵⁰

Keďže niektoré záujmy môžu kolidovať, záleží na zvážení konkrétnych okolností prípadu, ktoré vystúpia do popredia (a ktoré naopak ustúpia), avšak **vždy ako rozhodné bude hľadisko najlepšieho záujmu maloletého dieťaťa, ako hľadisko primárne (základné), v zmysle ktorého sa hodnotia ostatné hľadiská.**

⁴⁷ Pozri napr. rozhodnutie EŠLP zo dňa 8. 7. 2003, vo veci *Sahin proti Nemecku*; rozhodnutie EŠLP zo dňa 4. 9. 2014, vo veci *Drenk proti Českej republike*, sťažnosť č. 1071/12.

⁴⁸ Pozri všeobecný komentár č. 14 Výboru pre práva dieťaťa zo dňa 29. 5. 2013 o práve dieťaťa na to, aby jeho najlepšie záujmy boli prvoradým hľadiskom [General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as primacy consideration], 2003, CRC/C/GC/14.

⁴⁹ Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 25. 9. 2014, sp. zn. I. ÚS 3216/2013; pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 30. 12. 2014, I. ÚS 1554/2014.

⁵⁰ Čl. IV, A, bod 4, podbod 37 Všeobecného komentára č. 14 Výboru pre práva dieťaťa zo dňa 29. 5. 2013.

Z uvedeného je zřejmé, že nejlepší zájem dětí at'a má být mezi inými záujmy zvažovaný na prvom mieste a má mu byť daný väčší význam než iným záujmom. Rozhodovanie tretích osôb o najlepšom záujme dětí at'a vychádza z uspokojenia základných potrieb dětí at'a (výživa, bývanie, zdravie), jeho rozvoja, **názorov a priania dětí at'a**, totožnosti dětí at'a, citového spojenia, jeho zdravia bezpečia, ochrany, zaopatrenia, starostlivosti, súdržnosti rodiny, trvalosti domova, väzieb dětí at'a na kamarátov, zo školských vzťahov, rizik náhradnej starostlivosti, kultúrneho pozadia či náboženskej viery. Samotné rozhodnutie potom musí sledovať cieľ stabilného a nie prechodného riešenia, ktoré sleduje skutočne dlhodobé záujmy dětí at'a.⁵¹

Ako už bolo uvedené, záujem dětí at'a je potrebné posudzovať a vyhodnotiť aj so zreteľom na prejavенý názor dětí at'a a jeho stanovisko k veci. **Možno teda uzavrieť, že názor maloletého dětí at'a je relevantným a významným hľadiskom pri posudzovaní a určovaní jeho najlepšieho záujmu.**

5 Záver

Participačné práva dětí at'a v konaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností majú nepochybne svoje nezastupiteľné miesto. Výrazne posilňujú právne postavenia dětí at'a a vytvárajú mu priestor, aby aj ono svojím pohľadom (názorom) na vec ovplyvnilo priebeh súdneho konania a rozhodnutie vo veci, ktorá sa ho týka.

Informovaniu dětí at'a a jeho názoru, ako aj jeho vyhodnoteniu a korekcii, musí súd venovať náležitú pozornosť. Súd musí mať k dispozícii úplné, správne a objektívne informácie o vzťahu medzi dět'at'om a každým rodičom, o situácii v rodine. Len tak je možné určiť skutočné priania maloletého dětí at'a a dosiahnuť spravodlivú rovnováhu medzi dotknutými záujmami.⁵²

Malo by sa rešpektovať právo všetkých detí byť informované o svojich právach, právo na poskytnutie vhodných spôsobov prístupu k spravodlivosti a na konzultáciu a vypočutie v súdnom konaní, v ktorých sú účastníkom alebo ktoré sa ich týkajú. To zahŕňa prikladať náležitý význam názorom detí majúč na zreteľ ich rozumovú vyspelosť a akékoľvek komunikačné

⁵¹ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 26. 4. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3430/2011.

⁵² Rozsudok EStP zo dňa 8. 7. 2003, vo veci *Sahin proti Nemecku*.

problémy, ktoré môžu mať, aby táto ich účasť mala zmysel. Deti by mali byť považované za plnoprávne subjekty a mali by byť oprávnené na výkon všetkých svojich práv spôsobom, ktorý prihliada na ich schopnosť tvoriť vlastné názory a na okolnosti prípadu.⁵³ Prostriedky používané na tento účel by mali byť prispôsobené úrovni porozumenia dieťaťa a jeho schopnosti komunikovať a zohľadňovať okolnosti prípadu.⁵⁴

S deťmi by sa malo zaobchádzať so starostlivosťou, citlivosťou, spravodlivosťou a úctou počas celého konania alebo prípadu, s osobitným zreteľom na ich osobnú situáciu, blaho a špecifické potreby, a pri plnom rešpektovaní ich telesnej a duševnej integrity. Takéhoto zaobchádzania by sa im malo dostať, keď akýmkoľvek spôsobom prichádzajú do styku so súdnym alebo mimosúdnym konaním alebo inými úkonmi, a to bez ohľadu na ich právne postavenie a spôsobilosť v akejkoľvek konaní alebo prípade.⁵⁵ Dieťa musí byť brané ako aktívny jedinec, nie pasívny objekt aktivít svojich rodičov či tretích osôb, resp. štátnych orgánov.⁵⁶

Čím je dieťa staršie, tým väčšia váha a pozornosť má byť venovaná jeho názoru. Dieťa sa nemá chápať len ako objekt výchovy, ale ako aktívny účastník výchovného procesu.⁵⁷ Bezodôvodné potláčanie názorov dieťaťa, ich zosmiešňovanie a autoritatívny prístup rodičov si dieťa berie v živote ďalej ako príklad, ktorý sa prejaví vo vnútorných motívoch dieťaťa.⁵⁸ Obdobný dopad môže mať na dieťa aj **nesprávny prístup** súdu, kolízneho opatrovníka, a prípadne iných osôb zúčastnených na súdnom procese, **k aplikácii participačných práv dieťaťa**.

⁵³ Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť III., písm. A.

⁵⁴ Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť IV., písm. D, bod 3., ods. 44. druhá veta.

⁵⁵ Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve priateľskom deťom (prijaté Výborom ministrov dňa 17. 11. 2010 na 1098. zasadnutí zástupcov ministrov), časť III., písm. C., bod 1.

⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 36.

⁵⁷ PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine. Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 241.

⁵⁸ HORVÁTH, E., VARGA, E. *Zákon o rodine. Komentár*. 2., prepracované a doplnené vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, s. 209.

Literature

- HORVÁTH, E. *Judikatura vo veciach rodinnoprávných vzťahov*. Bratislava: IURA EDITION, 2012. ISBN 978-80-8078-457-7.
- HORVÁTH, E., VARGA, E. *Zákon o rodine. Komentár*. 2., prepracované a doplnené vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-8168-021-2.
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLIČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-509.
- FABIANOVÁ, Z., FRIŠTIKOVÁ, T. *Judikatura vo veciach úpravy práv a povinností k maloletým deťom*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-8168-597-2.
- PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine. Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-359-2.
- SMYČKOVÁ, R., ŠTEVČEK, M., TOMAŠOVIČ, M., KOTRECOVÁ, A. a kol. *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. 1. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-629-6.
- SVOBODA, J., FICOVÁ, S. *Zákon o rodine. Komentár. Judikatura, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní*. Bratislava: EUROUNION. ISBN 80-88984-76-9.
- ŠÍNOVÁ, R., WESTPHALOVÁ, L., KRÁLIČKOVÁ, Z. a kol. *Rodičovská zodpovednosť*. Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-179-3.
- ŠTEVČEK, M., PAVELKOVÁ, B., ŠTEVČEK, M. *Rodinné právo*. Šamorín: Heuréka, 2010. ISBN 978-80-89122-47-9.
- ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-406-3.

Contact – e-mail

ivana.zmekova@gmail.com

DNY PRÁVA 2019 – DAYS OF LAW 2019
ČÁST IX. – SVÉPRÁVNOST NEZLETILÝCH DĚTÍ
A JEJICH PARTICIPAČNÍ PRÁVA

Eds.: Mgr. Martin Kornel, Ph.D., doc. JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2022

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Scientia, sv. č. 741

1., elektronické vydání, 2022

ISBN 978-80-280-0242-8 (online ; pdf)
www.law.muni.cz

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

ISBN 978-80-280-0242-8

